

Η ΜΕΛΕΤΗ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑ

ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΩ 1907

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1912

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

42 - ΟΔΟΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ - 42

Η ΜΕΛΕΤΗ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑ

ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΩ 1907

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ἑλληνικοὶ πύκτωροι ὑπὸ Φαίδωνος I. Κουκουλά	Σελ. 129
Χίοι, Ἑβραῖοι καὶ Γενοβέζοι ὑπὸ Α. Π. Πετροκοκκίλου	142
Βαλκανικοὶ ἐξόριστοι ἐν Ρώμῃ ὑπὸ Οὐίλλιαμ Μίλλερ κατὰ μετάφρ. ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπὸ Σπυρ. Π. Λάμπρου (τέλος)	155
Ἡσυχαστικὸς Φωκᾶς δράμα Ἀσπασίου Περδικοῦ	171
Ἀρραβιάνα διήγημα Παύλου Περσεύ	176
Χρονικά	189
Ἀναγνωστήριον	191

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ ΠΡΟΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ

ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΙΔΡΥΘΕΙΣ ΤΩ 1899 ΥΠΟ Α. ΒΙΚΕΛΑ

ΜΕΛΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

- Ι. ΑΘΑΝΑΣΑΚΗΣ Πρόεδρος, Α. ΛΙΓΙΝΗΤΗΣ Αντιπρόεδρος, Γ. ΔΡΟΣΙΝΗΣ,
- Α. ΜΑΤΗΣΙΣ, Γ. ΠΑΣΠΑΤΗΣ, Π. Η. ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, Β. ΡΟΜΑΝΟΣ,
- Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ, Γ. Σ. ΣΙΡΑΪ.

Η ΜΕΛΕΤΗ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑ

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΤΗΣΙΑ ΠΡΟΠΛΗΡΟΤΕΑ

Διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Κρήτην δραχ. 7

Διὰ τὰς λοιπὰς χώρας φράγκα χρυσᾶ 8

(Ἐξου τῶν βιβλίων)

Μετὰ τῶν βιβλίων δρ. 10 καὶ φρ. χρ. 12.

Ἐκάστον τεύχος χωριστὰ πωλεῖται δρ. 1 εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Κρήτην — φρ. χρ. 1,20 εἰς τὰς λοιπὰς χώρας.

Ἡ "ΜΕΛΕΤΗ", ἐκδίδεται κατὰ μῆνα εἰς τεύχη ἐκ σελίδων 64, κατὰ δὲ τοὺς θερινοὺς μῆνας, Ἰούνιον—Ἰουλίον καὶ Αὐγούστιον—Σεπτεμβρίου, ἐκδίδεται ἀνὰ ἓν τεύχος, ὥστε ἕκαστος ἐτήσιος τόμος ἀποτελεῖται ἐκ ἑξῆς τευχῶν, ἧτοι 640 σελίδων.

Αἱ συνδρομαὶ τῆς "ΜΕΛΕΤΗΣ", καταβάλλονται εἰς τὰ Γραφεῖα τοῦ Σολοῦ λόγου ἢ ἀποστέλλονται εἰς ὄνοματι αὐτοῦ διὰ συστημένων ἐπιστολῶν, ἐκδρομικῶν ἢ τραπεζικῶν ἐπιταγῶν καὶ χαρτονομισμάτων Γαλλίας, Ἀγγλίας, Γερμανίας, Αἰθιοπίας, Ἰταλίας, Ρωσίας, Ἀμερικής.

Η "ΜΕΛΕΤΗ", ΤΟΥ 1907, ΤΟΥ 1908, ΤΟΥ 1909, ΤΟΥ 1910 ΚΑΙ ΤΟΥ 1911

ἀποτελεῖ ἡ τόμος, ἕκαστον εἰς 640 σελίδων, πολυτελῶς δεδεμένους. Ἐκάστος: δραχ. 10 διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Κρήτην — φρ. χρ. 12 διὰ τὴν Ἀλλοδαπήν. Μόνον τὸ πολυτελές περιεχόμενον δραχ. 2 διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Κρήτην — φρ. χρ. 2 διὰ τὴν Ἀλλοδαπήν. Ἀπηλλαγμένοι ταχυδρομικῶν. Οἱ ἑ τῶμοι ὁμοῦ ἀδειοδοτοῦν δραχ. 25 καὶ φρ. χρ. 30. Πολυτελῶς δεδεμένοι δραχ. 35 καὶ φρ. χρ. 40.

ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΠΑΠΥΡΟΙ

Πόσον δύσκολον εἶναι πολλάκις ὄχι μόνον νὰ εὑρῆ, ἀλλὰ καὶ νὰ πλησιάσῃ τις τὴν ἀλήθειαν, δεικνύει, πλὴν ἄλλων, καὶ ἡ φιλολογικὴ ἐπιστήμη. Χρόνος καὶ πνευματικαὶ δυνάμεις καταναλίσκονται πρὸς ἐξακρίβωσιν ζητήματός τινος καὶ, καθ' ἣν στιγμὴν νομίζουσιν οἱ ἐρευνηταὶ ὅτι κατέληξαν εἰς ὀριστικὰ συμπεράσματα καὶ εὔρον τὸ ἀληθές, κατὰ τὴν αὐτὴν νέον ὕλικὸν ἐρχόμενον εἰς φῶς τοὺς πείθει ὅτι δὲν ἠκολούθησαν πάντοτε, ἣν ἔδει ἑδὸν. Κενὰ μεγάλα ὑπὸ ἱστορικῶν καὶ φυσικῶν λόγων δημιουργηθέντα ἐπιτρέπουσιν εἰς τὸν μελετητὴν μόνον σημεῖά τινα γενικὰ νὰ παρακολουθῆ, ἀναλόγως δ' ἔπειτα τῆς ἰδιοφυΐας τοῦ ν' ἀναπλάττῃ εἰκόνα βίου τείνουσαν μὲν νὰ πλησιάσῃ πρὸς τὴν ἀληθινήν, οὐχὶ ὅμως κατὰ πάντα τὰ σημεῖα συμπίπτουσαν πρὸς αὐτήν. Ἄγνοομεν ἀκόμη τοῦ ἀρχαίου κόσμου τόσον πολλά!

Ἐκάστη πρόεδρος παρατηρουμένη εἰς τὴν φιλολογικὴν ἐρευναν εἶναι πολλάκις μόνον προσπάθεια πρὸς εὑρέσιν τῆς ἀληθείας. Ὅ,τι δὲν κατώρθωσε νὰ εὑρῆ ὁ εἰς, μὲ περισσώτερον ὕλικὸν ἐργαζόμενος, βραδύτερον εὑρίσκει ὁ ἕτερος, ὅστις πάλιν ἴσταται ὀπισθεν τοῦ τρίτου τοῦ ὀλονέν προχωροῦντος εἰς τὴν ἀτελεύτητον ὁδόν, εἰς τὸ ἄκρον τῆς ὁποίας ἐδρεύει ἡ ἱερὰ ἀλήθεια. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐξέλιξις τῆς ἐπιστήμης· τὴν γνώμην τοῦ ἐνός ἐνίοτε ὑποστηρίζει, πολλάκις συμπληροῖ ἢ ἀναιρεῖ ὁ ἕτερος καὶ ὁ ἐπιστήμων μὲ ἐνθουσιασμὸν ἀποβλέπει εἰς ὅ,τι νέον αἰ περιστάσεις τοῦ προσφέρουσιν.

Ὁ μετὰ προσοχῆς παρακολουθῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τὰς ἐργασίας τῶν περὶ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν ἀσχολουμένων θὰ ἔχη παρατηρήσει ὅτι αὐταὶ κατὰ μέγα μέρος περιστρέφονται περὶ τὴν ἐρευναν τῆς περιόδου ἐκείνης, ἧτις ὡς Ἑλληνιστικὴ χαρακτηρίζεται. Οἱ λόγοι τῆς τάσεως ταύτης εἶναι πολλοί, εἰς δ' ἐξ αὐτῶν καὶ τὸ ὅτι ἐξ εὐτυχούς

συμπτώσεως σχετικῶς πρὸς τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ ἐντεῦθεν νέαι ὄλως πηγαι ἤλθον ἐπ' ἐσχάτων εἰς φῶς. Ἐννοῶ τοὺς παπύρους.

*

Ἦτο τὸ ἔτος 1778, ὅτε ὑπὸ περιοδεύοντος Εὐρωπαίου ἡγεράσθη ὁ πρῶτος πάπυρος ἐν Αἰγύπτῳ παρ' ἐντοπίων, οἵτινες καὶ πεντήκοντα ἄλλους ἔκαυσαν πρὸ τοῦ ξένου, ἵνα ἐντρυφήσωσιν εἰς τὴν εὐχάριστον ὁσμὴν τοῦ ἀναδιδομένου καπνοῦ. Ὁ μετὰ δεκαετίαν ἐκδοθεὶς αὐτός πάπυρος (Charta Borgiana) ὡς καὶ αἱ μετέπειτα δημοσιεύσεις παπύρων δὲν ἔτυχον ἐκ μέρους τῶν φιλολόγων τῆς δεούσης προσοχῆς, ἔπρεπε δὲ νὰ ἔλθουν κατὰ τὸ 1877 οἱ πάπυροι τῆς Faijûmi, ἵνα φανῇ ὁποῖον πεδῖον φιλολογικῆς ἐρεύνης ἠναίγετο διὰ τὸν θέλοντα νὰ ἐργασθῆ. Πρὶν ἢ ἐν τούτοις ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου εἰς μερικὰ σημεῖα τῶν παπύρων, ὡς μοῦ ἐπιτρέψῃ νὰ ἐκθέσω ἐν συντομίᾳ τί εἶναι πάπυρος.

Ὁ πάπυρος, Pa-Buga ἢ pa-p-yûr, εἶναι φυτὸν ὑδροχαρὲς παρ' ἑλῆ φυόμενον. Ἐὸ κέντρον συνήθως τοῦ στελέχους αὐτοῦ ἀφαιροῦντες οἱ Αἰγύπτιοι ἔτεμνον εἰς λωρίδας, ὡς ἔθετον κατακορύφως παρ' ἀλλήλας, ὥστε ἐξ αὐτῶν ν' ἀποτελεσθῆ σχῆμα ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ γραφικοῦ χάρτου. Ἐπὶ τῶν οὕτω διατεθειμένων λωρίδων ἐτίθετο ἕτερον ὀριζόντιον στρώμα, ἀμφοτέρωθεν δὲ τὰ στρώματα προσκολλώμενα, πιεζόμενα καὶ ξηραίνόμενα ἐλεαίνοντο, οὕτω δὲ παρεσκευάζετο εἶδος χάρτου, ὅστις φαίνεται μὲν ἐκ πρώτης ὄψεως εὐθραυστος καὶ μικρᾶς διαρκείας, ἀντέχει ὅμως ὑπὲρ πολλὰς ἄλλας ὕλας εἰς τὴν ἐπήρειαν τοῦ χρόνου καὶ δὴ εἰς κλίματα ὡς τὸ τῆς Αἰγύπτου. Τοῦτο ἀρκεῖ ν' ἀποδείξῃ τὸ ὅτι σήμερον σήζεται πάπυρος, ἐφ' οὗ ἐγράφοντο κείμενα 2600 ἔτη π. Χ. Ἐπὶ τῶν χαρτίων τούτων, ἅτινα σήμερον οἱ ἐπιστήμονες ἢ ἀπὸ τάφων ἀνασκάπτοντες ἐξάγουσιν ἢ ἐκ διαφόρων μουμιῶν ἀποσπῶσιν, ἔχουσι γραφῆ πλείστα κείμενα καὶ εἰς ποικίλας γλώσσας καὶ ἐποχάς, ἐξ ὧν ἡμεῖς ἐνταῦθα θὰ ἐξετάσωμεν μόνον τὰ Ἑλληνικὰ καὶ μάλιστα ἐκεῖνα, ὧν τὸ περιεχόμενον εὐρηται εἰς μεγαλυτέραν σχέσιν πρὸς τὸν σημερινὸν ἡμῶν βίον.

Εἶναι εὐτυχῶς τοιοῦτοι καὶ τόσοῦτοι οἱ εὐρεθέντες πάπυροι, ὥστε μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ρίψωμεν ἐν βλέμμα εἰς ὅλας τὰς

ἐκφάνσεις καὶ τὰς σχέσεις τοῦ τότε βίου, τὸν ὁποῖον κάλλιστα δυνάμεθα νὰ σπουδάσωμεν ἐκ τε αὐτῶν, ὡς καὶ τῶν ὀστράκων καὶ τῶν συγχρόνων ἐπιγραφῶν. Εἰς τὰ διάφορα συμβόλαια, ἀποδείξεις, διαθήκας, ἐπιστολάς, λογαριασμούς, πιστοποιητικά, διατάγματα τῶν ἀρχόντων, ἰατρικὰς ἐκθέσεις, τετράδια μαθητῶν, μαγικὰ κείμενα, ἡμερολόγια κτλ. ἔχομεν πηγὰς ἀκριβέστατα χρονολογημένας, αἵτινες μᾶς εἶναι πολύτιμοι.

Ὁ κρατῶν τὸν πάπυρον ἀνά χειρὸς δὲν ὁμοιάζει τὸν ἀναγνώστην ἄλλων χειρογράφων διὰ ποικίλων ἀντιγραφῶν καὶ ἀλλοιώσεων φθασάντων μέχρις αὐτοῦ. Ὁ παπυρολόγος ἔχει πρὸ αὐτοῦ εἰς πλείστας περιστάσεις τὸ πρωτότυπον, παρακολουθεῖ τὴν χεῖρα τοῦ δίδοντος τὴν πληροφορίαν καὶ διακρίνει ὑπὸ τὰ γράμματα οὐ μόνον τὸν βαθμὸν τῆς μορφώσεως αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχολογικὴν αὐτοῦ κατάστασιν, καθ' ἣν στιγμὴν ἔγραφε, μελετᾷ τέλος, ὡς καὶ ὁ ἐπιγραφικὸς, κατὰ ἀμέσως πρὸς τὰ γεγονότα συνδεόμενον.

Δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὸν ἀληθῆ Ἑλληνικὸν βίον ἐκ τῶν παπύρων καὶ εἶναι Ἑλληνες ὅσοι ἔγραψαν παπύρους Ἑλληνιστί; Οἱ κατοικοῦντες βεβαίως τὴν Αἴγυπτον δὲν ἀπετέλουν ἀμιγῆ πληθυσμόν, εἰς δὲ τὰ μικρὰ χωρία πρέπει νὰ δεχθῶμεν μεγάλην ἐπικράτησιν τοῦ ἰθαγενοῦς στοιχείου, παρ' ὅλα ταῦτα ἐν τούτοις δυνάμεθα εἰς πολλὰ σημεῖα νὰ ἐξελέγξωμεν τί τῶν παραδεδομένων εἶναι γνησίως Ἑλληνικόν, τί ἐπομένως δυνάμεθα νὰ χρησιμοποιήσωμεν κατὰ τὴν ἐρευνάν μας. Αἱ σύγχρονοι ἐξ ἄλλων μερῶν ἐκ συγγραφέων καὶ ἐπιγραφῶν μαρτυραί, ὡς καὶ ὁ σημερινὸς Ἑλληνικὸς βίος καὶ ἡ γλῶσσα, δύνανται νὰ ὑποβοηθήσωσι πολὺ καὶ νὰ δώσωσι τὸ μέτρον τῆς ἐκτιμήσεως.

»

Οἱ εἰς ἡμᾶς γνωστοὶ Ἑλληνικοὶ πάπυροι ἀπὸ τῆς Δ' π. Χ. μέχρι τῆς Γ' μ. Χ. ἕκατ. ἐξικνούμενοι εἶναι, ὡς εἶπον, τόσον ποικίλοι τὸ περιεχόμενον ὅσον καὶ ὁ βίος αὐτός. Ἐν τῇ βοήθειᾳ αὐτῶν δυνάμεθα ἐπαρκῶς νὰ μελετήσωμεν τὰ θρησκευτικὰ, πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ, οὐ μόνον δὲ ταῦτα, ἀλλὰ καὶ τὸν ἰδιωτικὸν βίον τῶν κατοίκων. Ποῦ κατέσκευαζον οἱ ἰδιῶται τὰς οἰκίας των, τίνα ὕλικὰ καὶ τίνας τεχνίτας ἐχρησίμο-

ποίουν, ποῖα ἡμερομίσθια ἐπλήρωνον, τίνα τὰ ἐπιπλα τοῦ οἴκου των καὶ πῶς τὰ ὀνόμαζον δυνάμεθα νὰ πληροφορηθῶμεν δι' ἀπειρίας ἐγγράφων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἰδιαιτέραν κατέχουσι θέσιν αἱ διαθήκαι καὶ τὰ γαμήλια συμβόλαια. Παρακολουθήσωμεν ὁμῶς τὸν πολίτην καὶ ἐκτὸς τῆς οἰκίας του. Εἰς τὰ μεγάλα τοῦλάχιστον μέρη κατοικεῖ εἰς ὠρισμένην συνοικίαν καὶ αἱ ὁδοί, δι' ὧν διέρχεται, φέρουσιν εἰς τὰ κεντρικώτερα μέρη καὶ ἰδιαιτέρως ὀνόματα. Παραλείπων τὴν δῆλωσιν τῶν μεγαλυτέρων καὶ κεντρικωτέρων ὁδῶν διὰ τοῦ «βασιλικῆς ῥύμης», σήμερον βασιλικὸς δρόμος, μνημονεύω ἐκ πολλῶν τὰ ἐξῆς ὀνόματα ὁδῶν ἢ συνοικιῶν: «ῥύμη ἢ ἄμφοδος ποιμενική», «ῥύμη τῶν θερμῶν βαλανείων», «ἄμφοδον λινυφείων», «ῥύμη τῶν λαχανευτῶν», «λαύρα μυροβαλάνου», «ἄμφοδον Κρητικόν», «ῥύμη Λιθυκή», «ἄμφοδον Ἑλληνίου», κ.τ.λ., ἀνάλογα τῶν ὁποίων εἶναι περίπου τὰ σημερινὰ ἔς τὰ παπουτσίδικα, ἔς τὰ σκαιοπλοκάδικα, ἔς τὰ φαράδικα κ.τ.λ. Αἱ ὀνομασίαι τῶν ὁδῶν καὶ συνοικιῶν οὐ μόνον μᾶς δεικνύουσι τίνος φυλῆς καὶ ἔθνους ἄνθρωποι κατῆκον εἰς τὰς πόλεις, ἀλλὰ πολλαχοῦ καὶ τίνα ἐμπορεύματα ἐπωλοῦντο ἐν αὐταῖς καὶ συνεπῶς ἐν μέρει ποῖα τὰ τῶν ἀνδρῶν ἐπαγγέλματα, ὧν πλήρη κατάλογον δυνάμεθα νὰ συγκροτήσωμεν ἐκ τῶν διαφόρων παπύρων.

Ἀπὸ τῆς πόλεως ἔλθωμεν ἐπὶ τὴν ὑπαιθρον, ἐνθα σχεδὸν καθ' ἑκάστην συναντῶμεν τοὺς χωρικούς. Ὁ βλέπων πῶς οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι ὠρίζον τὰ ὄριά των, πῶς ἔσκαπτον καὶ ἐφύτευον, πῶς καὶ τῆ βοήθειᾳ τίνων συνέλεγον τοὺς καρπούς των, πῶς καὶ τί ἔσπειρον, ὡς καὶ ποῖα γεωργικὰ ἐργαλεῖα μετεχειρίζοντο, παραβάλλων δ' ἔπειτα τὰ ὀνόματα καὶ πράγματα πρὸς τὰ σημερινά, παρατηρεῖ ὅτι ταῦτα μέχρι σήμερον ἐπ' ἐλάχιστον μετεβλήθησαν, ἢ δὲ μεταξὺ τοῦ τότε καὶ τοῦ νῦν χωρικοῦ διαφορὰ εἶναι μηδαμινή.

Καὶ ἀλλαχοῦ ὁμῶς μᾶς ἐπιτρέπουσιν οἱ πάπυροι νὰ ρίψωμεν τὸ βλέμμα, ἤτοι εἰς τὸν συζυγικὸν καὶ οἰκογενειακὸν βίον. Ἐν τῷ οἴκῳ, ὅπου πολλάκις ἡ σύζυγος εἶναι καὶ ἀδελφή, ὑπάρχουσι καὶ τὰ τέκνα, ἢ χαρὰ, ἢ, ἀναλόγως τοῦ βίου, ὄν διάγουσιν, ἢ στενοχωρία τῶν γονέων. Πολλάκις βλέπομεν πάντα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας συνερχόμενα καὶ ἐπ' εὐκαιρίᾳ εὐχαρίστου

οἰκογενειακοῦ γεγονότος συνδιασκεδάζοντα, ἄλλοτε τὸν ἄνδρα μακρὰν εὐρισκόμενον, τὴν δὲ πλήρη φροντίδων γυναῖκα διεξάγουσαν μόνην τὰ τοῦ οἴκου καὶ μετὰ τρυφερότητος πολλῆς διαπυνθανομένην τὰ κατὰ τὸν ἄνδρα. Ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἀφοσίωσις, ἡ ἀναισχυντία καὶ ἡ ὕβρις, ἡ στοργή, ἡ ὑπακοή πόσον ὠραῖα δὲν περιγράφονται εἰς τὰ ἐπιστόλια! Ἐδῶ ὁ πατήρ συμβουλεύει τὸν υἱὸν νὰ καταγίνεται μὲ τὰ μαθήματά του: «ὄρα μηδενὶ ἀνθρώπων ἐν τῇ οἰκίᾳ προσκρούσης, ἀλλὰ τοῖς βιβλίοις σου αὐτὸ μόνον πρόσεχε φιλολογῶν καὶ ἀπ' αὐτῶν ὄνησιν ἔξεις», ἐκεῖ δ' ὁ εὐγνωμονῶν υἱός, δι' ἣν ἔτυχε καλὴν ἀνατροφήν, γράφει: «ἔρωτῶ σε οὖν, κύριέ μου πατήρ, γράψον μοι ἐπιστόλιον πρῶτον μὲν περὶ τῆς σωτηρίας σου, δεύτερον περὶ τῆς τῶν ἀδελφῶν μου, ἵνα σου προσκυνήσω τὴν χέραν ὅτι μὲ ἐπαίδευσας καλῶς καὶ ἐκ τούτου ἐλπίζω ταχὺ προκόψαι τῶν θεῶν θελόντων». Πόση ἀντίθεσις πρὸς ὅσα γράφει ἕτερος υἱός! «Ἐὶ σὺ θέλεις ἀπενεγκεῖν μετ' ἐσοῦ εἰς Ἀλεξάνδρειαν, οὐ μὴ γράψω σε ἐπιστολήν οὔτε λαλῶ σε οὔτε ὑγιαίνω σε... ἂν δὲν ἔλθῃς εἰς Ἀλεξάνδρειαν οὐ μὴ λάβω χεῖραν παρὰ σοῦ οὔτε πάλιν χαίρω σε λοιπόν».

Ἐν τῷ δ' οὕτως ἀφ' ἐνὸς βλέπομεν τὰς οἰκογενειακὰς σχέσεις, δυνάμεθα ἀφ' ἑτέρου νὰ κρίνωμεν περὶ τῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν τῆς τότε ἐποχῆς καὶ τοῦ ἀγῶνος τοῦ διεξαγομένου περὶ τὴν ζωὴν μάλιστα τῶν θηλέων. Ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ἐν μέρει οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι ὑπεστήριξαν τὰ τέκνα πρὸ καὶ μετὰ τὴν γέννησιν αὐτῶν, οἱ κοινωνικοὶ ὁμῶς ὄροι ἀπῆλθον πολλάκις τὴν ἐκθεσιν ἢ καὶ τὸν θάνατον πολλῶν ἀθίφων ὑπάρξεων, αἵτινες ἐπιπτον θύματα τῶν βιοτικῶν ἀναγκῶν. Εἰς τὴν χώραν, ἐν ἣ ἀνεπτύχθη ἡ παλαιστάτη παράστασις τῆς κολάσεως, ἐν ἣ παριστάνονται αἱ ψυχαι τῶν μὴ γεννηθέντων καλοῦσαι τὴν μητέρα, εἰς τὴν χώραν ταύτην ἀπαντῶμεν κάποιον Ἰλαρίωνα γράφοντα πρὸς τὴν σύζυγόν του: «Ἐὰν πολλὰ πολλῶν (ἴσως πολλαπλῶν) τέκνης, ἐὰν ἦν ἄρσενον ἄφες, ἐὰν ἦν θήλεα, ἔκβαλε». Καὶ ταῦτα μὲν εἶναι σοδαρά, πολλάκις ὁμῶς βλέπομεν καὶ ἀσήμαντα ὅλως πράγματα εἰς τὰς ἐπιστολάς, ὧν τὸ περιεχόμενον οὐδέποτε βεβαίως ἠλπίσαν οἱ γράφοντες ὅτι θὰ μετεδίδετο καὶ εἰς τοὺς ἐπιγιγνομένους. Δεῖγμα τούτου μικρὸν ἔστω ἢ ἐξῆς ἐξ ἐπιστο-

λῆς περικοπή: «Παραδέδωκά σοί μου τὸ κλειδί τῆς οἰκίας μου ὑπὸ τὴν σκευήν. Λέγει μοι οὖν ἡ ἀδελφή μου ὅτι πρὸς δύο ἡμέρας ἐκοίμησα ἐκεῖ καὶ οὐδὲν εὕρηκα· παράδος οὖν τὸ κλειδί μου καὶ ὅσον σκευὴν ἔχω παρὰ σοί. Μὴ κατάσχησιν οὖν τὸ κλειδί μου». Καὶ τὸ πλημμέλημα τοῦτο εἶναι ἐλάχιστον· οἱ κατοικοῦντες τὴν Αἴγυπτον δὲν φαίνεται νὰ ἦσαν νομοταγεῖς καὶ δίκαιοι, δι' ὃ συχνὰ καὶ αἱ μεταξὺ αὐτῶν κλοπαί, ἔριδες καὶ συμπλοκαί. Ἐκ τῶν σχετικῶν καταγγελιῶν πρὸς τοὺς ἄρχοντας μανθάνομεν ὅλας τὰς πανουργίας καὶ μικρορραδιουργίας τῶν ἀπλοϊκωτέρων, συλλέγομεν δὲ πολυτίμους πληροφορίας περὶ ἰατρῶν καὶ δημῶδους ἰατρικῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Ὁ παρακολουθῶν τὸν ἐν Αἴγύπτῳ χωρικὸν εἰς τὴν ἐργασίαν του καὶ βλέπων ὅτι σχεδὸν ἀχώριστον σύντροφον ἔχει τὸ ὑπόζυγιόν του, θὰ εὕρῃ φυσικὴν τὴν ἀγάπην, μετ' ἧς τὸ περιβάλλει, καὶ θὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἰδιαιτέραν πρόνοιαν, ἣν ὑπὲρ αὐτοῦ λαμβάνει. Τὸ ἀγαπητόν του κτήνος ὀνομάζει διὰ προσωπικῶν ὀνομάτων, καὶ δὲν ἀποκνεῖ νὰ το προσαγορεύσῃ καὶ ἐν ἐπιστολαῖς ἀκόμη. Δι' ἀνθρώπους φυσικὸν διάγοντας βίον τὸ τοιοῦτο εὕρισκω πολὺ φυσικόν. Μήπως τὸ αὐτὸ δὲν ἔπραττον καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, δὲν ἐπαναλαμβάνουσι δὲ καὶ οἱ σημερινοὶ μας χωρικοὶ; Οἱ ζητοῦντες νὰ διορθώσωσι τὸ ἐν παπύρῳ φερόμενον: «Ἀσπάζομαι πολλὰ τὸν ἀγαθώτατόν μου υἱὸν Λέων καὶ τὸν ἵππον μου» δὲν ἐκτιμῶσι δεόντως τὴν λαϊκὴν ψυχολογίαν. Νομίζεις ὅτι τοιαῦτα ἐκ τοῦ φυσικοῦ πρότυπα εἶχεν ὁ Αἰλιανός, ὅταν ἔγραφεν εἰς τὰς ἀγροικικὰς ἐπιστολάς του: «Τὴν οὖν τὴν τὰ μαλακὰ ἔρια ἔχουσαν, ἣν ἐπαινῶ πρὸς σε, παρ' ἐμοῦ πρόσσειτε καὶ τὸ βοῖδίω καὶ τὴν κύνα».

Πληροφορίας περὶ τῶν οἰκογενειακῶν ἐν Αἴγύπτῳ σχέσεων καὶ τῶν κοινωνικῶν τάξεων λαμβάνομεν ἐκ τῶν περιωθειῶν ἡμῖν προσκλήσεων. Γενέσια ἢ γάμοι τελοῦνται, μουσικαὶ καὶ χορευταὶ καλοῦνται, φαγητὰ παρασκευάζονται, πρέπαι δὲ νὰ παραστῶσι καὶ οἱ φίλοι. Βραχεῖα πρόσκλησις Ἑλληνιστὶ γεγραμμένη τοὺς καλεῖ νὰ συνευφρανθῶσιν. Ἴδου δείγματα ταιούτων προσκλήσεων: «Ἐρωτᾷ σε Ἡραῖς δεῖπνῆσαι εἰς γάμους τέκνων αὐτῆς ἐν τῇ οἰκίᾳ αὔριον, ἣτις ἐστὶν Πέμπτη ἀπὸ ὥρας θ'» ἢ:

«Ἐρωτᾷ σε Ἰσίδωρος δεῖπνῆσαι παρ' αὐτῷ εἰς τοὺς γάμους θυγατρὸς αὐτοῦ εἰς τὰ τοῦ Ἰτίου τοῦ ἑκατοντάρχου ἀπὸ ὥρας θ'». Θὰ διέφερε κατὰ πολὺ σήμερον πρόσκλησις γάμου; Ἴσως μόνον κατὰ τὴν ὥραν, διότι εἰς οὐδενὸς βεβαίως τὸν νοῦν θὰ διέλθῃ ὅτι δύναται νὰ καλέσῃ τοὺς φίλους του εἰς δεῖπνον τὴν 3 μ. μ.

Ὁ θέλων νὰ μάθῃ, ἂν τότε ἡ παιδεία ἦτο ὑποχρεωτικὴ καὶ εἰς ποῖον βαθμὸν μορφώσεως εὕρισκοντο οἱ πολλοί, δὲν ἔχει ἢ ν' ἀναγνώσῃ τὰ διάφορα ἔγγραφα, ἐν οἷς πλέον ἢ ἀπαξ εὕρηται τὸ «ἔγραφα ὑπὲρ τοῦ . . . γράμματα μὴ εἰδότος» ἢ ἐπὶ τὸ εὐφημιστικώτερον «ἔγραφα ὑπὲρ τοῦ . . . διὰ τὸ βραδέα αὐτὸν γράφειν». Τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ἀγραμμάτου χωρικοῦ, κατὰ τὴν Χριστιανικὴν μάλιστα περίοδον, ἀντικατέστησεν ὁ σταυρός, ὁ καὶ σήμερον ἀκόμη ἐν παρομοίαις περιστάσεσι χρησιμοποιούμενος, συνήθης δὲ τότε ἦν ἡ φράσις: «Ἐγραφα ὑπὲρ αὐτοῦ γράμματα μὴ εἰδότος, βαλόντος δὲ τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ χειρὶ τοὺς τρεῖς τιμίους σταυρούς». Θὰ ἤξιζε δὲ τὸν κόπον, ἂν ἀνελάμβανέ τις νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἐξέλιξιν καὶ τὴν σημασίαν τοῦ ἐν ἀρχῇ ἢ ἐν τέλει τοῦ ἔγγραφου ἢ καὶ εἰς ἀμφότερα τὰ μέρη τιθεμένου σταυροῦ, οὗ ἡ χρῆσις ἦτο τυπικὴ πλέον παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς. Τὰ διάφορα σχήματα, ὑφ' ἃ μᾶς παρεδόθη, δεικνύουσιν ὅτι τὸ σημεῖον εὕρισκετο εἰς ἄμεσον σχέσιν καὶ πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, ὃν εἰς τὰ συμβόλαιά των πολλάκις ἐν ἀρχῇ ἐπεκαλοῦντο οἱ Χριστιανοί.

Μικρὸν ἀνωτέρω ὠμίλησα διὰ τὰς ἐπιστολάς. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι τῆς λαϊκῆς ἐπιστολῆς τὸν ἀρχαιότατον τύπον ἔχομεν σήμερον ἐκ πινακίδος μολυβδίνης τῆς Δ' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἐκ τῶν ἀφθόνων ὅμως ἐν παπύροις ἐπιστολῶν δυνάμεθα νὰ λάβωμεν πλήρη ἰδέαν τοῦ τύπου, ὑφ' ὃν ὁ κοινὸς λαὸς ἔγραφε τότε μίαν ἐπιστολήν, οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ νὰ πιστώσωμεν ὅτι εἰς ὠρισμένα μέρη, ἐν ἀρχῇ περίπου καὶ τέλει, ὁ τύπος οὗτος σχεδὸν ἀμετάβλητος διετηρήθη μέχρι σήμερον.

Περὶ τῶν ἰδιωτικῶν ἐπιστολῶν τῶν παλαιότερων περιόδων ἔχουσι γραφῇ διατριβαί τινες, καλὸν δὲ θὰ ἦτο νὰ ἐπεκταθῇ ἡ ἔρευνα καὶ ἐπὶ τὴν Βυζαντιακὴν καὶ τὴν σημερινὴν ἐποχὴν, ἵνα

ούτω δοθῆ πλήρης εἰκῶν τῆς ἐξελίξεως. Ἐὖ τοιοῦτο δὲν θὰ ἦτο ἀπλῆς περιεργείας ἱκανοποίησις. Παρακολουθῶν τις τὴν ἐξέλιξιν τῆς λαϊκῆς ἐπιστολῆς ὄχι μόνον θὰ μᾶς δείξῃ τὰς διαφόρους φάσεις τῆς συµμεταβαλλοµένης γλώσσης, ἀλλὰ θὰ μᾶς παράσχη ἐν σµικρογραφίᾳ καὶ εἰκόνα τοῦ πολιτισμοῦ, τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν, τῶν προλήψεων τοῦ λαοῦ κατὰ τοὺς διαφόρους αἰῶνας καὶ τῆς ψυχολογίας ἐν γένει τῶν ἀτόμων. Κατὰ τοὺς ἐπιστολογράφους «Σχεδὸν εἰκόνα ἕκαστος τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς γράφει τὴν ἐπιστολήν» καὶ ἔστι μὲν καὶ ἐξ ἄλλου λόγου παντὸς ἰδεῖν τὸ ἦθος τοῦ γράφοντος, ἐξ οὐδενὸς δὲ οὕτως ὡς ἐπιστολῆς».

Σήμερον μετὰ τὴν χρονολογίαν καὶ τὴν προσαγόρευσιν ἀρχίζουν ὡς ἐξῆς τὴν ἐπιστολήν των οἱ ἀπλοῖκοι: «Πρῶτον ἔρχομαι νὰ ἐρωτήσω περὶ τὸ αἶσιον τῆς ποθητῆς μου υἱείας σου καὶ δεύτερον νὰ σου φανερώσω ὅτι καὶ ἡμεῖς [δόξα τῇ Θεῷ] καλῶς ὑγιαίνομεν». Ἐὖ τὸν τύπον τοῦτον δὲν εὐρίσκομεν καὶ κατὰ τὴν Δ' π. X. ἕκατ. εἰς τὴν ἐπιστολήν τοῦ Μνησιέργου; «Μνησιέργος ἐπέστελλε τοῖς αἰκοὶ χάρειν καὶ ὑγιαίνειν καὶ αὐτὸς οὕτως ἔφασκε ἔχειν» ἢ εἰς τὰς ἐκ παπύρων, ἐνθα συνήθη τά: «Πρὸ μὲν πάντων εὐχομαί σε ὑγιαίνειν καὶ ἐγὼ αὐτὸς καλῶς μοι ἔστιν» ἢ: «Καλῶς ποιεῖς εἰ ὑγιαίνεις, ὑγιαίνω δὲ καὶ αὐτὸς» ἢ: «Εἰ ἔρρωσαι καὶ τὰ λοιπὰ σοὶ κατὰ γνώμην ἐστίν, καλῶς ἂν ἔχοι, ἐρρώμεθα δὲ καὶ αὐτοί». Οὐ μόνον δ' ἐν ἀρχῇ, ἀλλὰ καὶ περὶ τὸ τέλος τῶν ἐπιστολῶν, αἱ ὁποῖαι σπανίως εἶναι ἐκτεταμέναι, εὐρίσκομεν περίπου, ὅν καὶ ἡμεῖς ἔχομεν τύπον. Ἐὖ: «Ἀσπάζομαι τὴν σύμβιδόν σου καὶ πάντας τοὺς φιλοῦντάς με κατ' ὄνομα», «Ἀσπάζεται σε ὁ δεῖνα...», «Θερμῶς ἀσπάζεται σε ὁ...» δὲν ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὰ σημερινά: «Χαιρετίσματα ἔς τόν... καὶ σὲ ὄσους ρωτοῦν γιὰ μᾶς», «Σὲ γλυκοασπάζεται ὁ δεῖνα...» «Χαιρετίσματα ξεχωριστὰ ἔς τόν...», μεταξὺ τῶν ὁποίων κάλλιστα θὰ ἠδύνατό τις νὰ θέσῃ ὅσα κατὰ τὸν Θεσσαλονίκης Εὐστάθιον «γράφουσιν οἱ γράφοντες καὶ μνημονεύουσιν οἱ φιλοῦντες», ἦτοι «Ὡς ἐξ ἡμῶν τὸν δεῖνα», «Εἰπέ τῷ δεῖνι», «Προσαγορευθήτω ὁ δεῖνα».

Καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ φακέλου δ' ἐπιγραφή ἢ ὁ τίτλος παρέχει πολλάκις πολλὰς ὁμοιότητας πρὸς τὸ ἐπίγραμμα τῆς σημερινῆς λαϊκῆς ἐπιστολῆς. Εἰς τὸ παρ' ἡμῶν: «Νὰ δοθῆ ἔς τὰ χέρια

τοῦ δεῖνα...», ὅπερ κατέληξεν εἰς τὸ γνωστὸν I. X. (ἰδίαις χερσὶ) ἀντιστοιχεῖ τὸ τῶν παπύρων: «Ἀπόδος ταύτην τῷ... ἀπό...» ἢ «εἰς χεῖρας τοῦ... ἀπό».

Μέγα κεφάλαιον τῶν παπύρων ἀποτελοῦσι καὶ οἱ μαγικοὶ τοιοῦτοι. Ἡ πρόληψις καὶ ἡ πίστις ἐπὶ τὴν ἐπενέργειαν ἀοράτων, καὶ μάλιστα ὑποχθονίων, δυνάμεων εἶναι παμπάλαια. Ὁ ἀνίσχυρος νὰ βοηθήσῃ ἑαυτὸν ἄνθρωπος στρέφεται εἰς τὸ ἄγνωστον καὶ ζητεῖ διὰ συμβολικῶν πράξεων καὶ ἀκαταλήπτων πολλάκις λόγων νὰ ἀντλήσῃ βοήθειαν καὶ δύναμιν. Φθονῶν, μισῶν καὶ κωλυόμενος ὑπὸ τοῦ νόμου νὰ βλάβῃ τὸν πλησίον τοῦ ζητεῖ νὰ κορέσῃ τὸ πάθος τοῦ δι' ἄλλης ὁδοῦ. Ἐπιβάλλει καὶ διάφορα μαγγανεύματα τοῦ εἶναι διὰ τὸ μυσαρὸν ἔργον τοῦ ἀναγκαῖα. Ἐντεῦθεν ἡ ἐπὶ τὴν μαγείαν καταφυγή, ἣν δύναται τις ἐν Ἑλλάδι νὰ παρακολουθήσῃ ἀπὸ τῆς Δ' π. X. ἕκατ. κατόπιν διὰ τῆς Ἑλληνιστικῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς περιόδου μέχρι τῆς 5' μ. X. ἕκατ. Ταῦτα ἀπὸ ἐπιγραφῶν, πινακιδίων, Ὀρφικῶν ὕμνων καὶ παπύρων, τῶν ἀρίστων πηγῶν καὶ βοηθημάτων διὰ τὸν θέλοντα νὰ ἐξετάσῃ τὸ αὐτὸ θέμα κατὰ τὴν Βυζαντινὴν καὶ τὴν σημερινὴν ἐποχὴν.

Εἰς χώραν, ἐν ἣ πολλοὶ λαοὶ καὶ πολλὰ θρησκευτά ἀνεμίχθησαν δὲν εἶναι παράδοξον ὅτι εὐρίσκονται μαγικὰ κείμενα πλήρη ξένων λέξεων καὶ ποικίλας θρησκευτικῆς ἀντιλήψεις προδίδοντα. Ὁ Ἰορδάνης ποταμὸς, ὁ ὁποῖος καὶ σήμερον ἀκόμη εἰς τοὺς ἐξορκισμοὺς ἀναφέρεται, δὲν λείπει ἀπὸ τοὺς μαγικοὺς παπύρους, παρὰ δὲ τοὺς Ὀμηρικοὺς στίχους Ἑβραϊκαὶ λέξεις ὑπάρχουσιν ἐν αὐτοῖς. Ἐὰ σημερινὰ μονόσκαρδα, σκόρδα μονογενῆ ἢ μόνον λεγόμενα, συχνὰ μνημονεύονται, ἢ δάφνη, τῆς φανείσης ἐξίστανται δαίμονες, ἐπ' ἴσης βλέπομεν ὅτι χρησιμοποιεῖται, ὁ κατὰ τὰς μαγικὰς ἐνεργείας νῦν χρησιμοποιούμενος παῖς, κοινῶς πρῶτος, καὶ τότε τὰ αὐτὰ ἐξετέλει ἔργα, αἷμα, καρδία διαφόρων ζώων, ἡσυχία καὶ σκότος εἶναι εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν, φιλτροκατάδεσμοι, φυλακτῆρια, συνταγαὶ διάφοροι πρὸς ἀπόκτησιν πλοῦτου, ἐξορκισμοὶ καὶ πλεῖστα ἄλλα παρέρχονται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἀγνώστου, ὅστις εἰσάγεται εἰς κόσμον παράξενον μὲν κατ' ἀρχὰς φαινόμενον, οὐχὶ ὅμως

καὶ ἀκατάληπτον μετὰ τὴν μελέτην τῶν λόγιων, οἵτινες αὐτὸν ἐδημιούργησαν. Ἐκ τῶν ἐν τοῖς παπύροις ἀγωγῶν μικρὰ μόνον δείγματα ἐπιθυμῶ νὰ δώσω ἐνταῦθα, ἵνα ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης μετὰ πόσου πάθους προσπαθεῖ ὁ ἐρῶν νὰ προσελκύσῃ τὴν φιλομένην πρὸς ἑαυτὸν. Ἐἴσελθε, λέγει πρὸς τὴν σμύρναν «διὰ τῆς ψυχῆς καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ καθσον αὐτῆς τὰ σπλάγχνα, τὸ στήθος, τὸ ἦπαρ, τὸ πνεῦμα, τὰ ὀστά, τοὺς μυελούς, ἕως ἔλθῃ πρὸς ἐμὲ τὸν δεῖνα φιλοῦσά με καὶ ποιήσῃ πάντα τὰ θελήματά μου» ἢ «καὶ κατάσχεσ αὐτῆς τὴν βρῶσιν καὶ τὴν πόσιν καὶ μὴ ἐάσῃς τὴν δεῖνα ἄλλου ἀνδρὸς πείραν λαβεῖν πρὸς ἡδονὴν μηδὲ ἰδίου ἀνδρὸς εἰ μὴ ἐμοῦ μόνου τοῦ δεῖνος, ἀλλ' ἔλκε τὴν δεῖνα τῶν τριχῶν, τῶν σπλάγχνων, τῆς ψυχῆς πρὸς ἐμὲ τὸν δεῖνα πάσῃ ὥρᾳ τοῦ αἰῶνος νυκτὸς καὶ ἡμέρας μέχρις οὗ ἔλθῃ πρὸς ἐμὲ».

Ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων πληροφοροῦμεθα ὅτι ἡ Ἀλεξάνδρεια ἦτο ἐν τῶν κέντρων, ἐνθα κατ' ἐξοχὴν ἐπεκράτουν τὰ παρωνύμια, φαίνεται ὅμως ὅτι ἐκτὸς τῆς Ἀλεξανδρείας οἱ χωρικοὶ τῆς Αἰγύπτου οὐ μόνον χρῆσιν, ἀλλὰ καὶ κατάχρησιν πολλάκις τοῦ παρωνυμίου ἔκαμνον. Ὁ ἀναγινώσκων περιγράφας ἀτόμων ἀπὸ διαφόρων σωματικῶν ἐλαττωμάτων χαρακτηριζομένων, (συνήθη εἶναι τὰ ἐπίγρυπος, μακροπρόσωπος, ἀναφάλακρος, σπανοπώγων, ὑποστραθενίζων, δξύρριν, κλαστός κ.τ.λ.), ἐννοεῖ ἀμέσως πόθεν ἢ ἀφορμὴ τῶν παρωνυμίων.

Πόσον ἦσαν ἐν Αἰγύπτῳ διαδεδομένα τὰ παρωνύμια καὶ μεταξὺ τῶν μὴ Ἑλλήνων κατοίκων ἀκόμη μᾶς ἀφίνει νὰ ἐννοήσωμεν ἐπιστολὴ τις τοῦ Κυρήνης Συνεσίου (ἐπιστ. δ'), ἐνθα περιγράφων οὗτος ταξίδιον ἀπὸ Κυρήνης εἰς Ἀλεξανδρείαν λέγει ὅτι τὸ πλήρωμα τοῦ πλοίου, ἐφ' οὗ ἐπέβαινε, ἦσαν ὑπὲρ τὸ ἥμισυ Ἰουδαῖοι, οἱ δὲ λοιποὶ ἀγελαῖοι γεωργοί. «κοινῇ δὲ οὗτοί τε κάκεινοι πεπηρωμένοι πάντες ἐν γέ τοι μέρος τοῦ σώματος τοιγαροῦν ἕως οὐδὲν ἡμῖν δεινὸν ἦν, ἐκομψεύοντο καὶ ἐκάλουν ἀλλήλους οὐκ ἀπὸ τῶν ὀνομάτων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀτυχημάτων, ὁ χωλός, ὁ κηλήτης, ὁ ἀριστερόχειρ, ὁ παραβλώψ. Ἐκαστος ἐν γέ τι εἶχε τοῦπίσημον». Πλήν ὅμως τῶν ἐκ τῶν σωματικῶν ἐλαττωμάτων παρωνυμίων, εἰς τὰ ὁποῖα δεῖον

νὰ ὑπαχθῶσιν τὰ ἐκ τῶν παπύρων Μικρὸς - Κυρτὸς - Κεφάλων - Κύλινδρος - Τρίστομος - Σπογγοκέφαλος, περιεφέροντο καὶ ἄλλα ἀλλαχόθεν λαθόντα τὴν ἀρχὴν, π.χ. Ἀλέκτωρ - Ἐρως, τὸ τὸν ἀνδρεῖον δηλοῦν Μέλας - Ὑπερήφανος - Φάλαγξ - Γοργόνιος - Βρωμερὸς - Ψύλλος (οὕτω παρωνυμοῦντο οἱ προαγωγοὶ) Μῦς (οὕτως οἱ λάγνοι) Καλαθώτης - Μάστιξ - Μαλακὸς (ἐν τῇ κακῇ σημασίᾳ τῆς λέξεως) καὶ τέλος Καλλίκορνος.

Ὅτι ἡ δημοσίευσίς τῶν παπύρων τὰ μέγιστα συνετέλεσεν εἰς ἐξερεύνησιν τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης οὐδ' εἶναι ἀνάγκη νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα. Δι' αὐτῶν, ἐξαιρουμένων βεβαίως τῶν κλασσικῶν, ἀποσπασθέντες τῆς λογίας παραδόσεως κατήλθομεν μέχρι τοῦ ἀπλοῦ ἀστοῦ καὶ, αὐτοῦ ὑποδεικνύοντος, ἐδιδάχθημεν πολλάκις πῶς οὗτος ὠμίλει καὶ ἔγραφε. Ἐὰν πολλάκις ἀσύντακτα καὶ ἀνορθόγραφα σημειώματά του μᾶς εἶναι σήμερον διὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ φωνητικοῦ, τυπικοῦ καὶ συντακτικοῦ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης πολύτιμα, ἀποδεικνύουσι δ' ὅτι ἡ μεταξὺ τῆς σημερινῆς καὶ τῆς τότε δημοτικῆς γλώσσης διαφορὰ δὲν ἦτο ὅση τὴν ἐφανταζόμεθα.

Χάριν τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ περιοδικοῦ δίδω κατωτέρω μικρὸν γλωσσικὸν δεῖγμα, ὀφείλω δέ, πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων, νὰ δηλώσω ἐκ τῶν προτέρων ὅτι αἱ ἐν αὐτῷ λέξεις καὶ φράσεις δὲν ἀνήκουσιν εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν χρονικὴν περίοδον. Ἐὐ δεῖγμα φέρει ἐν μέρει τὸν τύπον ἐπιστολῆς, ἧς τὴν τυπικὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος παρέλιπον, ἐπειδὴ μόνον εἰς τὴν γλῶσσαν ἀπεῖδον.

Νέα Ἑλληνικὴ γλῶσσα.

Σὲ παρακαλῶ ν' ἀκούσῃς τὸν πόνο μου. Κάθε ἡμέρα πάω εἰς τὸ Μένανδρο, γιὰ νὰ ξεκαθαρίσω τὴν ὑπόθεσιν καὶ δὲ μοῦ δίνει τίποτα, ἀλλὰ κάθε ἡμέρα μοῦ λέγει σήμερον αὔριο, καὶ ἄμα τοῦ πα πῶς θὰ τοῦ κινήσω δίκην, δὲν ξέρεις σέ ποιὸν μιλάς, μοῦ πε, καὶ τὴν ἴδια ὥρα, ἀφ' οὗ μὲ παραφύλαξε δταν ἐβγαίνα, μοῦ πε κατὰ πρόσωπο πολλὰς βρισιές. Ἐγὼ δὲ σιγὰ σιγὰ ἔφυγα, γιὰτὶ κολλητὰ εἰς τὸ σπῆτι τοῦ ἦταν ὁ πατέρας μου καὶ εἶχε

Γλῶσσα τῶν παπύρων.

Ἐρωτῶ σε ἀκούσαι μου τὰ ποιοῦντα. Καθ' ἡμέραν ὑπάγω παρὰ Μένανδρον πρὸς καθαραποίησιν τῆς ὑποθέσεως καὶ οὐδὲν δίδει μοι, ἀλλὰ καθ' ἡμέραν λέγει ὅτι σήμερον αὔριον, ἄμα δὲ εἶπον αὐτῷ ὅτι κινήσω δίκην, οὐκ οἶδας τίτι λαλεῖς, εἶπέ μοι, καὶ αὐτῆς τῆς ὥρας καιροτηρησάμενός με ἐξερχομένην πολλὰς ἀισχρολογίας εἰς πρόσωπόν μου ἔξεῖπε. Ἐγὼ δὲ σιγῇ σιγῇ ἀνεχώρησα, ἐπεὶ πρόσκολα τοῦ αὐτοῦ

νά γίνῃ κακὸ μεγάλο. Ἔώρα θὰ δῶ τί θὰ κάνω· θέλω νά τόν σύρω ἔς τὸ δικαστήριον, ἀλλὰ ὁ Ἰπτολεμαῖος παῦ ἦταν παρῶν μου λέει· δὲ θυμοῦμαι· εἶμαι γέρωσ ἄνθρωπος, δὲν πέρασε οὔτε μιὰ μέρα, οὔτε δυό, οὔτε τρεῖς.

Θέλω, ἀν εἶναι μὲ τῆ γνώμη σου, ν' αγοράσω τὸ σπίτι· ἀν δὲ δὲν σοῦ θίγῃ βάρος, ἔλα, γιατί ἄλλο εἶναι ἐγὼ καὶ ἄλλο σὺ· ἐγὼ εἶμαι γυναῖκα. Σοῦ ἄστειλα τὸν ἀδερφό μου, κοίταξε ὅμως νά μὴν τὸν κρατήσῃς, γιατί γνωρίζεις πῶς κάθε ὥρα τὸν χρειάζομαι. Ἄμα θὰ ῥθῃ μὲ τὸ καλὸ ὁ Νικάνδρος, ὅσοσ του τόπο νά μείνῃ, γιατί καὶ αὐτός ἄλλοτε μοῦ εἶπε· ἀν ἔχῃς μάχη μὲ τοὺς γειτόνους σου, ἔλα ἔς τὸ σπίτι μου καὶ κάθησε. Θὰ μοῦ κάνῃς χάρι νά μοῦ στείλῃς εἴκοσι δραχμές, γιατί μοῦ κάνουν μεγάλη ἀνάγκη. Ἐλαβα ἀσφαλῶσ ὅσα ἔγραψες. Καταδέξου νά μᾶς γράψῃς δυό ἀράδες.

Τὰ ὀλίγα ταῦτα ὡς εἶναι ἐλάχιστον δείγμα τῶν ὅσων δυνάμεθα νά διδαχθῶμεν ἐκ τῶν παπύρων, τοὺς ὁποίους ἐν ἀφθονίᾳ μᾶς ἐδώρησεν ἡ χώρα τῶν Φαραῖῶ, ἐν ἀφθονίᾳ δ' ἐπ' ἴσης ἐγκλείει ἀκόμη εἰς τὰ σπλάγχνα της. Ἡ φροντίς τῶν ἐπιστημόνων καὶ ἡ ὑποστήριξις διαφόρων ἐπιστημονικῶν σωματείων ἔσωσαν τὰ πολύτιμα ταῦτα χαρτάρια, τὰ ὁποῖα μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας διατηροῦνται εἰς τὰς διαφόρους βιβλιοθήκας. Ἄγγλοι, Γερμανοί, Αὐστριακοί, Γάλλοι, Ἴταλοί, Ρῶσοι καὶ Ἀμερικανοί ἐξέδωκαν καὶ ἐσχολίασαν ἤδη πλείστους παπύρους, ἐκτὸς δὲ τῶν μεγάλων Εὐρωπαϊκῶν κέντρων (πρωτοστατοῦντος τοῦ Λονδίνου) ὑπάρχουσιν ἐν Ἀμερικῇ, Ἀφρικῇ καὶ Αὐστραλίᾳ ἀκόμη σπουδαῖα συλλογαί. Μόνον εἰς τὴν χώραν μας κατανοῦν νά εἶναι οἱ πάπυροι σχεδὸν ἐντελῶσ ἀγνωστοί. Εἰς τὴν Ἐθνικὴν μας Βιβλιοθήκην κυρίως εἰπεῖν εἰς καὶ μόνος Ἑλληνικός λόγος ἄξιος πάπυρος ὑπάρχει (ὁ τοῦ Σακκακίνη πάπυρος) περιέχων ἡμερολόγιον δαπανῶν εἰς οἰκιακὰς χρήσεις. Τοῦτον ἐκ δωρεᾶς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας προερχόμενον ἐξέδωκε πρὸ πολλοῦ ὁ Eggert. Διὰ τὸ ὑπὸ τοῦ I. Σδορώνου δωρηθὲν ἐλάχιστον τεμάχιον δὲν ὀμιλῶ, διότι ἐπ' αὐτοῦ ὀλίγας μόνον λέξεις δύναται τις νά διακρίνῃ. Αὐτοὶ καὶ μόνοι οἱ

οἴκου ὁ ἐμός πατήρ ἦν καὶ κακὸν μέγα εἶχε γενέσθαι. Νῦν ὄψομαι τι με δεῖ ποιεῖν· βούλομαι αὐτὸν εἰς τὸ κριτήριον ἐλκύσαι, Ἰπτολεμαῖος μὲν τοι ὡς παρῆν λέγει μοι· οὐ μνημονεύω· πρᾶσθῦτης ἄνθρωπός εἰμι· οὐχ ἡμέρα διαγέγονεν, οὐδὲ δυό, οὐδὲ τρεῖς.

Βούλομαι μετὰ γνώμης σου ἀνῆσασθαι τὴν οἰκίαν, ἐὰν δὲ σοὶ ἀδερῆς ἦ, ἐλθέ· ἄλλο ἐγὼ, ἄλλο σὺ· ἐγὼ γυνή. Ἐπεμψά σοι τὸν ἀδελφόν, ὅρα οὐν μὴ αὐτὸν κατάσῃς, σίθας γάρ πῶς αὐτοῦ ἐκάστης ὥρας χρήζω. Ὅταν παραγένῃ ἐπ' ἀγαθῷ Νικάνδρος, τόπον αὐτῇ παράσῃς ποῦ μείνῃ, ἐπεὶ καὶ αὐτός ἄλλοτε εἶπέ μοι· ἐὰν μάχωνται μετ' ἐσοῦ οἱ γειτόνός σου, ἐλθέ εἰς τὸν οἶκόν μου καὶ κάθησον. Χαρτεῖ μοι πέμψας δραχμὰς εἴκοσι, ἐπεὶ ἀναγκάως αὐτῶν χρειαίω. Ἐκομισάμην πᾶνθ' ὅσα ἔγραψες ἡγιῆ. Ἄξιῶσεις ἡμῖν δίστιχον γραφῆναι.

Ἑλληνικοὶ πάπυροι ὑπάρχουσιν ἐν Ἑλλάδι, ὅπου πολὺ ἀόριστοι καὶ γενικαὶ ἰδέαι περὶ παπύρων ἐπικρατοῦσι καὶ δὴ εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν πεπειραμένοι παπυρολόγοι ἢ καὶ νέοι ἐρευνηταὶ διαρκῶσ ἀνευρίσκουσι παπύρους. Αἱ ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν διοχετεύσεις τῶν ὑδάτων τοῦ Νείλου εἶναι πιθανόν ὅτι θὰ καλύψουσι πολλὰς ἐκτάσεις καὶ θὰ ἐξαφανίσουσι διὰ παντός τὰ πολύτιμα κειμήλια. Ἐφ' ὅσον ὅμως εἶναι καιρὸς καὶ ἐφ' ὅσον αἱ νεκρόπολεις δὲν ἔχουσιν ἀκόμη τελείως ἐξερευνηθῆ, ἐπιστημονικῇ καὶ ἐθνικῇ φιλοτιμίᾳ ἐπιβάλλουσι νά μετὰσχῶμεν καὶ ἡμεῖς τῶν ἀνασκαφῶν.

Ἡ προσεχὴς ἰδρυσις ἐκτάκτου ἔδρας παπυρολογίας ἐν τῇ Καποδιστριακῇ Πανεπιστημίῳ θ' αὐξήσῃ βεβαίως τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὰς τοιαύτας σπουδὰς, ἀνάγκη ὅμως εἶναι ἡ πολιτεία καὶ ἄλλως αὐτὰς νά ὑποστηρίξῃ. Αἱ περιστάσεις δὲν εἶναι δυσμενεῖς. Εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα ὑπάρχουσιν πολλοὶ ἔμποροι Ἑλληγες, οἳτινες κάλλιστα δύνανται νά ὑποδοηθῆσιν ἐπιστημονικὴν ἐντεῦθεν ἀποστολήν. Οἱ δυνάμενοι καὶ θέλοντες νά μετὰσχῶσι τοῦ ἔργου ὡς σταλῶσιν ἐπὶ ὠρισμένους μῆνας εἰς Αἴγυπτον μὲ τὸν σκοπὸν ν' ἀνεύρωσι καὶ ν' αγοράσωσι παπύρους, ἢ διοριζόμενοι ἐνταῦθα, ὡς διδάσκουσιν ἐπ' ἀδελφὰ ἐπὶ ἐν ἡ δύο ἔτη ἐν Καίρῳ, ἀν τοῦτο εἶναι δυνατόν, ἵνα οὕτως εὐρισκόμενοι ἐπὶ τόπου καὶ πλείονα χρόνον διαθέσιμον ἔχοντες ἐργασθῶσι συστηματικώτερον καὶ ἀποτελεσματικώτερον. Βεβαίως μικρὰ δαπάνη πρὸς τοῦτο θὰ χρειασθῆ, ἡ πολιτεία ὅμως δὲν πρέπει ν' ἀποκνήσῃ. Οἱ ἐπιστήμονες, οἱ ὁποῖοι ζητοῦνται κατ' αὐτὰς, ἵνα εἰσαχθῶσιν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, καὶ θὰ ζητηθῶσι βραδύτερον, δὲν εἶναι οὐρανόπεμπτοι, ἀλλὰ γίνονται, εἰς δὲ τὴν ἐξέλιξιν καὶ προαγωγὴν των ὀφείλει ἡ πολιτεία νά συντελῆ ὅσον δύναται. Μόνον μὲ μιαν τοιαύτην παράλληλον ἐργασίαν, ἐννοῶ τὴν ἰδρυσιν τῆς ἔδρας τῆς παπυρολογίας, καὶ μόνον οὕτω νομίζω ὅτι θὰ εὕρῃ ὁ κατέχων αὐτὴν ποῦ καὶ πῶς νά δράσῃ.

Ἀπὸ Κυβέρνησιν, ἥς προΐσταται ἀνὴρ πάντοῦ καὶ πάντοτε τὸ ὀρθὸν διαβλέπων καὶ πράττων, ὑπάρχει ἐλπίς ὅτι θὰ ληφθῆ καὶ διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο φροντίς, οὕτω δὲ θὰ ἔλθῃ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅ,τι πρὸ πολλοῦ ὄφειλε νά ὑπάρχῃ.

ΧΙΟΙ, ΕΒΡΑΙΟΙ ΚΑΙ ΓΕΝΟΒΕΖΟΙ

“Ότι οί Χίοι δέν είναι πολύ αγαπητοί εις τούς λοιπούς “Ελληνας, δύναται τις νά συμπεράνη έκ τών πολλών σκωμμάτων και λαιδοριών, αΐτινες έξετοξεύθησαν και έξακολουθούν νά έξτοξεύωνται έναντίον των¹. Κυρία τούτων αίτια είναι, νομίζω, ή έπιτυχία των, ή άσφαλής σχεδόν, εις ό,τι έπιχειρούν, καθώς π. χ. ή Έρμούπολις, οί έμπορικοί των οίκοι και πολλά άλλα. “Ενα έκ τών συνήθων σκωμμάτων είναι και ή προσομοίωσις των μέ τούς Έβραίους. Τοιαύτην προσομοίωσιν άκόμη και ό Πολυλάς, άνήρ έμβριθής και γαλήνιος, δέν ύκνησεν, ώς γνωρίζομεν, νά εκφέρη έναντίον των², άν και, ώς «έλαφρυντικήν περίπτωσιν», πρέπει ν’ αναφέρωμεν ότι τό έκαμε νεώτατος ών. Πολλοί μάλιστα δέν περιορίζονται μόνον εις τό νά αποδίδουν εις τούς Χίους τά έλαττώματα τών Έβραίων, αλλά προχωρούντες πέραν, ισχυρίζονται ότι και αίμα έβραϊκόν έχουν εις τάς φλέβας των. Ένθυμούμαι, όταν έφηβος άκόμη μετέβην εις Λονδίνον, κυρίαν, διακρινομένην διά τήν παιδείαν και τήν καλλιτεχνικήν της μόρφωσιν, λέγουσαν εις συναναστροφήν, κατά τήν όποίαν εύτυχώς παρεύρισκοντο όμογενείς μόνον, ότι οί Χίοι ή μάλλον αί έπίσημοί των οικογένειαι, ών πλείστα, ώς γνωστόν, ειχον έγκατασταθή εκεί, ώρισμένως κατήγοντο από Έβραίους. Είς έπιχειρήματά τινα, τά όποια, μ’ όλην τήν έφηδικήν μου ήλικίαν, έτόλμησα νά τής άντιτάξω, μου άπήντησεν ότι και ό Renan τό λέγει και ότι άλλως τε δέν έχω παρά νά παρατηρήσω τά μέλη τής οικογενείας³ διά νά πεισθώ περι τούτου.

¹ Πρβλ. και τήν άραιαν μελέτην του Κον Σπυρ, Λάμπρου «Έθνικαί ύβρεις». «Εικονογραφημένη Έστία» 1895 σελ. 164 κ. έ.

² «Ό Κοραής, άγκαλά και γεννημένος σ’ εκείνο τό νησί της Χίου έακου» σμένο για τήν Έουδαϊκή φιλοκέρδεια γενικώς των κατοίκων κτλ.». Κριτική Ι. Πολυλά διά τήν συλλογήν των ποιημάτων Άντωνίου Μανούσου σελ. 5 (εις φυλλάδιον).

Πρέπει νά προσθέσω ότι τότε ή έν Λονδίνω έλληνική παροιμία διηρείτο εις δύο κόμματα, τό Χιακόν και τό μή, περιττόν όμως ίσως νά είπω ότι ή έν λόγω κυρία άνήκεν εις τό τελευταίον.

Όμολογώ ότι ή κατηγορία αύτή μου άφήκε κάποιαν δυσάρεστον έντύπωσιν. “Ητο δύσκολον δι’ έμέ νά διέλθω τά άπειράριθμα συγγράμματα του Renan, όπως εύρω τό χωρίον, εις τό όποτον λέγει τοιαύτα περι Χίων, τά όποια, βεβαίως προερχόμενα από δεινόν έβραιολόγον και βαθύν φιλόσοφον, έπρεπε νά έχουν μεγάλην βαρύτητα. “Αφ’ έτέρου, από οικογενειακών παραδόσεων, από ανατροφής ακραιφνώς Χιακής, από συγχρωτισμού διαρκούς μετά Χίων, ειχον άσφαλή διαίσθησιν περι του άδασίμου τοιαύτης κατηγορίας. Μετά τινα καιρόν περιήλθεν εις χειράς μου φυλλάδιον του Renan, τό όποτον έπεδεβαίωσεν έντελώς τήν διαίσθησίν μου, διότι πράγματι έξ αυτού είδα ότι ό βαθύς εκείνος μελετητής της Ιστορίας των Έβραίων όχι μόνον δέν ειπε τοιοϋτόν τι περι τής καταγωγής των Χίων, αλλά ότι τούναντίον ύπεστήριζε θεωρίαν περι Έβραίων, ή όποια μάς φέρει εις όλως άντίθετα συμπεράσματα.

Τό τριακοντασέλιδον φυλλάδιον του Renan έπιγραφόμενον «Ό Έουδαϊσμός ως φυλή και ως θρησκεία»¹, περιέχει διάλεξίν του εις τό Cercle St. Simon κατά τήν 27^{ην} Έανουαρίου του 1883. “Η διάλεξις αύτή, έγινε, αφού ειχαν εκδοθή τά πλείστα των συγγραμμάτων του και ειχαν, ούτως ειπείν, αποκρυσταλλωθή τά Ιστορικά του πορίσματα περι Έβραίων.

Είς τήν διάλεξίν του αύτην ό Renan μέ τήν Ιστορικήν και φιλοσοφικήν εκείνην έμβρίθειαν που τον χαρακτηρίζει, καταλήγει εις τά έξής συμπεράσματα:

α’) ότι ό Έουδαϊσμός, καιτοι αρχικώς ήτο θρησκεία φυλετική, δέν έμεινεν όμως τοιαύτη, ως π. χ. ή μέχρι σήμερα διατηρουμένη θρησκεία των έν Ένδλαιοις Περσών, των καλουμένων Παροσήδων, αλλά κατήντησε διεθνής, ως ή των Προτεσταντών. Πλήγμα καιριον φέρουσα κατά τής είδωλολατρείας προσήλυτησε «μέγα πλήθος», ως λέγει ό Έώσηπος, Έλλήνων και

¹ Le Judaisme comme race et comme religion. Paris, Calmann Levy. éditeur 1883.

Ρωμαίων, Αιγυπτίων και Ἀνατολιτῶν. Ὁ προσηλυτισμὸς οὗτος διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ 150 π. Χρ. μέχρι τοῦ 200 μ. Χ. και ἐξετάθη και πέραν τῆς Ἀνατολῆς μέχρι τῶν Γαλατῶν και τῶν Ἀγγλο-Σαξόνων.

β') ὅτι, κατὰ συνέπειαν, οἱ σημερινοὶ Ἰσραηλίται, καιτοι ἔχοντες δόσιν τινὰ Παλαιστίνικοῦ αἵματος, κατὰ μέγα μέρος δὲν εἶναι Σημίται.

Βέβαια ὁ προσηλυτισμὸς αὐτός, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Renan, θὰ ἔγινε και εἰς τὴν Χίον. Ὅπως παντοῦ, ὑπῆρχαν και ἐκεῖ Ἑβραῖοι. Ὁ Fustel de Coulanges εἰς τὴν ἔξοχον αὐτοῦ μονογραφίαν περὶ τῆς νήσου ἀναφέρει ὅτι ὁ βασιλεὺς Ἡρώδης, μεταβαίνων κατὰ τὸ 12 π. χ. ἔτος παρὰ τῆ Ἀγρίππια διὰ τὴν τοῦ ζητήσῃ μερικὰ προνόμια ὑπὲρ τῶν ὁμοθρήσκων του, ἔμεινε μερικὰς ἡμέρας εἰς τὴν Χίον και ἐπεδαψίλευσε γενναίας εὐεργεσίας και δωρεὰς εἰς τὴν νήσον. Συμπεραίνει δὲ ἐκ τούτου ὅτι ὑπῆρχον Ἑβραῖοι εἰς τὴν Χίον και ὅτι αἱ εὐεργεσίαι αὗται τοῦ Ἡρώδου σκοπὸν εἶχον νὰ ἐξευμενίσουν τοὺς Ἑλληνας ὑπὲρ τῶν ὁμοθρήσκων του¹. Δὲν δυνάμεθα και ἡμεῖς νὰ συμπεράνωμεν ὅτι, ἀφοῦ ὑπῆρχεν ἀνάγκη τοιαύτης ἐξευμενίσεως, οἱ ἐν Χίῳ Ἰουδαῖοι, ἀπετέλουν μόνον μειονότητά τινὰ τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ, και μάλιστα μεμονωμένην και μὴ συγχρωτιζομένην μετὰ τῶν κατοίκων;

Εἰς ἄλλο μέρος τοῦ συγγράμματός του ὁ F. de C. ἀναφέρει ὅτι ὁ κτίτωρ τῆς Νέας Μονῆς, Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος, εὗρισκων τὸν ἀριθμὸν τῶν «παροίκων», δηλ. τῶν ἀνθρώπων ἐκεῖνων, οἷτινες, ὡς δοῦλοι, εἰργάζοντο εἰς τοὺς ἀγροὺς τῆς Μονῆς, ἀνεπαρκῆ, διέταξεν (βλ. Χρυσόβουλλον εἰς τὰ Χιακὰ Ἀνάλεκτα τοῦ Κανελλάκη σελ. 550), ὅπως προστεθῶσιν εἰς τὴν τάξιν των και ἑβραϊκαὶ τινες οἰκογένειαι, ἐλεύθεροι ἕως τότε².

Οἱ ἀναγνώσαντες τὸ ἔργον τοῦ F. de C. γνωρίζουν μὲ πόσῃν εὐσυνειδησίαν και ἀκρίθειαν εἶναι γραμμένον και πόσον ὁ ποτὲ ἑταῖρος τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς και κατόπιν μέλος τοῦ Ἰνστιτούτου και καθηγητῆς τῆς Ἱστορίας

ἐν Σορβόννῃ ἐξωνύχισε τὴν ἱστορίαν τῆς νήσου καθ' ὅλας τῆς τὰς περιόδους. Και ὅμως εἰς τὰς διακοσίας σελίδας τοῦ εἰς 8^{ον} συγγράμματός του δὲν ἀπαντῶμεν οὐδὲ τὴν ἐλάχιστην μνείαν περὶ ἐπιδρομῆς ἢ πληθῶρας Ἑβραίων εἰς τὴν νήσον και περὶ ἀναμείξεως αὐτῶν μετὰ τῶν αὐτοχθόνων.

Τοῦναντίον, ὁ F. de C. ἀφιερώνει δλόκληρον κεφάλαιον (σελ. 247 - 258) διὰ τὴν καταγωγὴν τῶν Χίων, ἢ ὁποῖα δὲν εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ ἐκείνην τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Ἀφοῦ ἀναφέρει τὰ περὶ τῶν ἀρχαιοτάτων οἰκιστῶν τῆς νήσου (Πελασγῶν, Δελέγων ἢ Καρῶν) και τῶν κατὰ τὸν 12^{ον} π. Χ. αἰῶνα Ἑλλήνων ἀποίκων, ἐπιλέγει (σελ. 251): «Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς » ἀφίξεως τούτων τῶν Ἑλλήνων μέχρι τῶν ἡμερῶν μας οἱ » κάτοικοι τῆς νήσου δὲν ἠλλαξαν» και ὁμιλῶν περὶ τῆς γλώσσης τῶν σημερινῶν Χίων ἀπορεῖ πῶς, μετὰ 15 ὄλους αἰῶνας, ὑπέστη τόσον ὀλίγας μεταβολάς.

Ὅμιλῶν κατόπιν περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν Χίων και ἀπαριθμῶν τὰ πολλά των προτερήματα, τὴν φιλεργίαν, τὴν πρακτικότητα τοῦ πνεύματός των και τὴν εὐκολίαν, μὲ τὴν ὁποῖαν ἀνεκυψαν ἀπὸ τὰς μεγάλας των συμφορὰς και ἐπανέκτησαν τὰς περιουσίας των¹, ἀναφέρει εἰρωνικῶς πῶς τὴν περὶ αὐτῶν γνώμην τῶν ἄλλων Ἑλλήνων (σελ. 257). «Δὲν θέλουν, λέγει, οἱ » ἄλλοι Ἑλληγες νὰ πιστεύσουν ὅτι οἱ Χιοὶ εἶναι τῆς ἰδίας » μὲ αὐτοὺς φυλῆς και νομίζουσι «καλὰ και σώνει» ὅτι εἶναι » Ἑβραῖοι ἢ κοινὴ γνώμη εἰς τὴν Σύρον και τὴν Σμύρνην » εἶναι ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Χίου εἶναι ἀποικία Ἑβραϊκῆ».

¹ Πράγματι οἱ βαθύπλουτοι Χιοὶ τοῦ Λονδίνου, τῆς Μασσαλίας κτλ. δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὀψίπλουτοι, ἀφοῦ οἱ πάπποι και οἱ πατέρες αὐτῶν, διὰ τῆς φιλεργίας και τῆς εὐφυΐας των ἀνέκτησαν, εἰς σχετικῶς σύντομον χρονικὸν διάστημα, ὅσα ἔχασαν κατὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ 1822. Τὰ ἐν Χίῳ κτήματα των, αἱ ἰδιωτικαὶ των ἐκκλησίαι, αἱ περικαλλεῖς ἐπαύλεις των, ὁ βίος, ὃν διῆγον ἐκεῖ κατὰ τὰς περιγραφὰς ἡμετέρων και ξένων περιηγητῶν (βλέπε Δαπόντε »Ὁ Κῆπος τῶν Χαρίτων« Ἀθήναι 1888, σελ. 108 - 109.— Galland - Journal - Paris 1881 σελ. 173. Comte de Marcellus - Souvenirs de l'Orient, Paris 1854 σελ. 116 - 8 κ.τ.λ.); μαρτυροῦν περὶ τούτου και ἐξηγοῦν διατί οἱ Χιοὶ οὗτοι δὲν παρουσιάζουσι κανένα ἀπὸ τὰ μειονεκτήματα και ἐλαττώματα τῶν καθ' αὐτὸ ὀψιπλούτων.

¹ Questions historiques, Paris 1893, σελ. 324.

² Προμνημ. σύγγραμμα σελ. 338.

Ὁ συμπολίτης μου κ. Κ. Γ. Σγουρός εἰς ἐμδριθῆ μελέτην του δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸ φύλλον τῆς ἐν Χίῳ ἐκδιδομένης «Παγγιακῆς» «Χαρακτήρ καὶ προνόμια τῶν Χίων» ἀναφέρει (ἀριθμ. 136/14 Μαρτίου 1910 σελ. 1) ὅτι «κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα ἡ Χίος εἶχε, κατὰ Βενιαμὴν τὸν ἐκ Γουδέλης, περὶ τὰς 400 οἰκογενεῖας Ἑβραίων, δηλ. ἕσους καὶ ὁ Ἀλμυρός ἢ ἡ Ρόδος». Ὁ ἀριθμὸς αὐτός, ὁ ὁποῖος ἀναφερόμενος ὑπὸ ὁμοιόρησκου των ἴσως εἶναι ὑπερβολικός, δὲν εἶναι σπουδαῖος παραβαλλόμενος πρὸς τὸν ὄλον πληθυσμὸν τῆς νήσου οὔτε ἠδύνατο νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν φυλὴν, ἔστιν καὶ ἂν ὑποθέσωμεν, τὸ ὁποῖον μᾶς φαίνεται ἀπίθανον, ὅτι συνεχωνεύθησαν καὶ ἀφωμοιώθησαν μὲ τοὺς Χριστιανοὺς αἱ οἰκογένειαι αὗται.

Ἐξετάζοντες ἄλλον βαθὺν μελετητὴν τῆς ἱστορίας τῆς νήσου κατὰ τὴν Γενοατοκρατίαν, τὸν Hopf, δὲν εὐρίσκομεν τίποτε περὶ πληθώρας Ἑβραίων εἰς τὴν Χίον.

Ἐξ ἐναντίας εἰς τὴν περὶ τῶν Ἰουστινιάνη μονογραφίαν του ἀναφέρει ὅτι αἱ κοινωνικαὶ τάξεις ἦσαν χωρισμέναι καὶ 6 τὸν ἀριθμὸν. Ἡ πρώτη ἀπετελεῖτο ἀπὸ τοὺς Ἰουστινιάνη, οἵτινες, ὡς γνωστόν, δὲν ἦσαν μία οἰκογένεια, ἀλλὰ πολλαὶ ἀποτελοῦσαι τὴν φατρίαν τῶν Ἰουστινιάνη (Albergo dei Giustiniani) καὶ ἐδιοικοῦσε τὴν νήσον. Ἡ δευτέρα ἀπὸ τοὺς Λατίνους ἀστοὺς (burghenses), ὧν τινες ἐσυγγένευον μὲ τοὺς Ἰουστινιάνη καὶ ἄλλοι εἶχον τὸν τίτλον «πολίτου τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας». Ἡ τρίτη περιελάμβανε τοὺς Γραικοὺς ἄρχοντας τοὺς ἔχοντας χρυσόβουλλα τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων καὶ χαίροντας προνόμια εὐγενείας¹. Ἡ τετάρτη τοὺς χωρικοὺς (villani). Ἡ πέμπτη τοὺς

¹ Ὅτι εἰς τὴν νήσον ὑπῆρχε τάξις «εὐγενῶν» Χίων, ἔχομεν τεκμήριον ἀναμφισβήτητον τὸ ἐγγραφὸν τὸ δημοσιευθὲν εἰς τὰ Acta et Diplomata Graeca τῶν Müller et Miklosich (Τόμος III, σελ. 260 - 1). εἶναι ἀναφορὰ, τὴν ὁποῖαν ἀπηύθησαν πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον Γουβερνάτορα τῶν Γενοβέλιων κτλ. «οἱ πάντες Γραικοὶ τῆς νήσου Χίου οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ καθόλου λαοῦ». Ἐπίσης εἰς χειρόγραφον σφζόμενον εἰς τὴν Νέαν Μονήν (βλέπε τὰ Νεαμονήσια, ἐν Χίῳ 1865 σελ. 114) ἀναγινώσκουμεν τὰ ἑξῆς: «ἴτα πάλιν πάντες » οἱ εὐγενικοὶ τῆς πόλεως (Χίου) καὶ τοῦ Κάστρου, οἱ ἔχοντες χάριτας ἢ » εὐεργεσίας, ἢ γράμματα ἀπὸ τῶν Βασιλέων τῶν Ρωμαίων, ἅτινα φαίνονται δρισμοὶ μετὰ χρυσοβούλλων ἢ μετὰ κοκκοκαίνων (sic) γραμμμάτων, » τὰ ἐπονομαζόμενα προστάγματα τὰς ρηθείσας χάριτας καὶ εὐεργεσίας

Ἑβραίους καὶ ἡ ἕκτη τοὺς διαφόρους ξένους τοὺς κατοικοῦντας τὴν νήσον¹. Τοὺς Ἑβραίους, λέγει ὁ Hopf, ἔνεκα τῆς μεγάλης των τάσεως πρὸς τοκογλυφίαν μετεχειρίζοντο οἱ Χίοι μὲ τὴν αὐτὴν περιφρόνησιν καὶ εἶχον πρὸς αὐτοὺς τὴν αὐτὴν ἀντιπάθειαν, ὅπως καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην, κατὰ τὸν μεσαιῶνα. Δὲν τοὺς ἐπετρέπετο νὰ ἐξέρχωνται ἀπὸ τὸ Ghetto των κατὰ τὴν ἑβδομάδα τῶν Ἀγίων Παθῶν καὶ τοὺς ἐπεβάλλετο νὰ φοροῦν κίτρινον ἐπικάλυμμα. Καὶ ὁ Βλαστός (Χιακὰ Β' σελ. 48 σημ.) λέγει: «Πάντοτε ὅμως ἐθεωροῦντο οἱ Ἑβραῖοι ὡς ὄντα ἀπο- » τρόπαια καὶ τόσον μῖσος θρησκευτικὸν ἔτρεφε κατὰ τῶν » ἀθλίων ὄλος ὁ λαὸς (καὶ τοῦτο ἐπεκράτει καὶ εἰς τὰς ἡμέρας » μας) ὥστε οἱ Ἰουστινιάνη τοὺς εἶχαν ἐμποδίσει νὰ ἐξέρχων- » ται ἀπὸ τὰς οἰκίας των ἀπὸ τῆς Μεγάλης Πέμπτης μέχρι » τῆς μετὰ τὸ Πάσχα Δευτέρας».

Μετὰ ὅλα αὐτὰ πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ φαντασθῶμεν ὅτι οἱ Χίοι καὶ μάλιστα οἱ ἀνήκοντες εἰς τὰς μεγάλας οἰκογενεῖας τῆς νήσου, ὧν αἱ πλεῖστα μετενάστευσαν, μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ 1822, εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἦτο ποτὲ δυνατὸν νὰ ἔλθουν εἰς ἐπιμειξίαν μετὰ τῶν Ἑβραίων, αὗται αἱ ὁποῖαι μετὰ δυσκολίας συνῆπτον γάμους ἔξω τοῦ κύκλου των, ἔστιν καὶ μετὰ ἐπισήμων ἐπηλύδων¹; Νομίζομεν ὅτι ταῦτα ἄρκοῦν, ὅπως πει-

¹ νὰ ἔχωσιν αὐτὰς σώας καὶ γνωρίζωσιν αὐτὰς ὁμολογουμένως παρὰ τοῦ κομμουνίου τῆς Γενοβας κτλ».

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς Γενοατοκρατίας ἡ τάξις αὕτη ἐξηκολούθησεν ἐπὶ Τουρκοκρατίας νὰ ὑπάρχῃ μέχρι τῆς καταστροφῆς τοῦ 1822 καὶ νὰ κυβερνᾷ τὴν νήσον μὲ τὰ λαμπρὰ ἀποτελέσματα ποῦ γνωρίζομεν, καίτοι ἐπισήμως δὲν ἦτο ἀνεγνωρισμένη ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες, ὡς γνωστόν, δὲν παραδέχονται τὴν ἐκ γενετῆς εὐγένειαν. (Πρὸς. προμνημ. ἔργον τοῦ F. de C. σελ. 375).

¹ Βλέπε Les Giustiniani Dynastes de Chio. - Étude historique par Karl Hopf traduite de l'allemand par E. A. Vlasto. Paris 1888 σελ. 156 κ. ἑ. Τὸ πρωτότυπον ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἐγκυκλοπαιδείαν τῶν Ersch und Gruber (Leipzig 1859) ἄρθρον Giustiniani καὶ μετεφράσθη ἑλληνιστὶ εἰς τὸ περιοδικὸν Χρυσάλλης (Ἀθήναι 1864 σελ. 577 κ. ἑ.).

¹ Βλέπε Α. Μ. Ἀνδρεάδη-Ἰμμ. Ροῦδου βιογραφικὸν σημεῖωμα εἰς τὰ ὑπὸ τῶν ἐκδοτικῶν καταστημάτων Φέξη ἐκδιδόμενα ἔργα τοῦ Ἰμμ. Ροῦδου, Τόμος I. σελ. ιδ' κ. ἑ. καὶ A. pedigree of the Rallis of Scio. London 1890 σελ. 8.

σθῶμεν περὶ τῆς ἐπιπολαιότητος τῆς κατηγορίας ὅτι οἱ Χιοὶ ἔχουν ἑβραϊκὸν αἷμα εἰς τὰς φλέβας των καὶ νὰ ἀφήσωμεν τοιαῦτα φληναφήματα εἰς τοὺς ἀπροσδιονύσους διὰ κάθε μελέτην ἱστορικὴν.

Καὶ μίαν τελευταίαν ἀπόδειξιν. Ὑπάρχουν, ὡς γνωστὸν, δύο βιβλία περὶ Χίου¹ γραφέντα ὑπὸ Λατίνων κατὰ ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Χίων ἀρμονικαὶ σχέσεις, αἱ κατωτέρω περιγραφόμεναι, δὲν ὑπῆρχον πλέον, ἀλλὰ ἀντεκατεστάθησαν ὑπὸ θρησκευτικοῦ μίσους ὄχι μικροῦ. Δὲν εἶναι φυσικὸν ὅτι, ἂν ὑπῆρχεν ἔχνος ἀληθείας ἢ ὑποψίας περὶ καταγωγῆς τῶν Χίων ἀπὸ Ἑβραίων, οἱ συγγραφεῖς αὐτοί, θὰ τὸ ἐχρησιμοποιοῦν καὶ θὰ τὸ ἐξεμεταλλεύοντο; Καὶ ὁμως ὁ Ἀλέξανδρος Βλαστός, ὁ συγγραφεὺς τῶν «Χιακῶν», ὅστις ἐγνώριζε τὸ πρῶτον καὶ ὁ F. de Coulanges, ὅστις ἐμελέτησεν ἀμφότερα καὶ μάλιστα ἀντέγραψε τὸ δεύτερον, δὲν ἀναφέρουν τίποτε σχετικῶς τῆς λοιδορίας αὐτῆς, τὸ ὅποιον ὠρισμένως θὰ ἔκαμνον, ἂν ὑπῆρχέ τι εἰς αὐτά. Πολὺ φοβοῦμαι ὅτι ἡ λοιδορία αὐτὴ προῆλθε δυστυχῶς ἀπὸ ὁμοιογενεῖς.

* * *

Μένει τώρα νὰ ἴδωμεν κατὰ πόσον ἀξίζει καὶ τὸ ἐπιχείρημα τῶν εὐρισκόντων τύπον ἑβραϊκὸν εἰς τοὺς σημερινοὺς ἀπογόνους τῶν Χιακῶν αὐτῶν οἰκογενειῶν. Διότι, πράγματι, κατ' αὐτῶν ἐκτοξεύεται ἡ λοιδορία, τὴν ὁποίαν ἀκούω συχνὰ ἐπαναλαμβανομένην ἀκόμη καὶ σήμερα, καὶ ὄχι κατὰ τῶν κατοίκων ἐν γένει τῆς νήσου. Βέβαια εἰς πολλοὺς ἀπὸ αὐτοὺς παρατηρεῖται ἰδιάζουσα φυσιογνωμία, κάποια ὁμοιομορφία τύπου, μερικὰ χαρακτηριστικὰ χτυπητά, ὡς π. χ. μύτη καμπυλοειδής, ὀφθαλμοὶ μαῦροι καὶ ζωηροί, δέρμα μελαφόν, τὰ ὅποια ὑπενθυμίζουν κάπως τοὺς ἀπογόνους τῆς ἐκλεκτῆς τοῦ Ὑψίστου φυλῆς.

¹ α') La Scio Sacra del rito latino, descritta dall' abbate Michele Giustiniani 1658.

β') Istoria della nobile famiglia Giustiniana di Genova (ἔγγραφο πηδανῶς κατὰ τὸ 1780 καὶ εὐρίσκεται (εἰς χειρόγραφον) παρὰ τῆ φιλῆ κ. Ἰγνατίω Πάσκου, προξένῳ τῆς Ἰταλίας ἐν Χίῳ).

Ἄλλ' εἶναι ἄρα ὁ τύπος Ἑβραϊκὸς ἢ ἀπλούστατα ἀνατολικὸς ἐπιταθείς, οὕτως εἰπεῖν, διὰ τῆς ἐπὶ αἰῶνας ἐπιμειξίας μεταξὺ γενῶν τοῦ αὐτοῦ κύκλου; Γνωστὰ ὅσα ἔγραψεν περὶ τοῦ καθαροῦ ἑβραϊκοῦ τύπου καὶ τῆς συγχύσεως, τὴν ὁποίαν συνήθως κάμνουν ὅσοι δὲν τὸν ἐσπούδασαν προσεκτικῶς, ὁ Max Nordau. Ἴδου δὲ τί λέγει περὶ αὐτῶν ὁ Renan εἰς τὴν προμνημονευθεῖσαν διάλεξίν του, εἰς τὴν ὁποίαν, καθὼς εἶδαμεν, ἀποδεικνύει πειστικώτατα, καθ' ἡμᾶς, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἐν Εὐρώπῃ Ἑβραίων ἔχουν σχετικῶς ἐλάχιστα μόρια καθαροῦ Ἰουδαϊκοῦ αἵματος¹.

«Ὡς ἐπιχείρημα θὰ μοῦ φέρουν τὸν Ἑβραϊκὸν τύπον. Πολλὰ ἢ ἢ μπορεῖ κανεὶς νὰ εἰπῆ δι' αὐτὸ τὸ θέμα. Ἡ γνώμη μου εἶναι ὅτι δὲν ὑπάρχει «ἑβραϊκὸς τύπος», ἀλλὰ ποικίλοι ἑβραϊκοὶ τύποι. Περὶ τούτου ἀπέκτησα ἀρκετὴν πείραν, ἐργαζόμενος ἐπὶ δεκαετίαν εἰς τὸ τμήμα τῶν ἑβραϊκῶν χειρογράφων τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης. Ὁλοῦ τοῦ κόσμου οἱ σοφοὶ Ἰσραηλιταὶ πρὸς ἐμὲ ἀπετείνοντο, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ συμβουλευθοῦν τὴν πολύτιμον συλλογὴν μας. Ἀμέσως τοὺς ἀνεγνώριζα ἀπὸ μακρὰν καὶ ἐμάντευα ὅτι θὰ ἤρχοντο πρὸς ἐμέ. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πείρας μου αὐτῆς εἶναι ὅτι δὲν ὑπάρχει μοναδικὸς Ἰουδαϊκὸς τύπος, ἀλλὰ πολλοί, ἐντελῶς διαφορετικοί. Πῶς ἢ φυλὴ αὐτὴ καθωρίσθη, οὕτως εἰπεῖν, εἰς ἀριθμὸν τινὰ τύπων; Ἀκριβῶς διὰ τοὺς λόγους τοῦ ἀναφέραμεν προηγουμένως, δηλ. διὰ τῆς ἀπομονώσεως, τοῦ Ghetto καὶ τῆς ἀπαγορεύσεως μικτῶν γάμων.

«Ἡ ἐθνογραφία εἶναι ἐπιστήμη πολὺ σκοτεινὴ. Εἶναι ἀνεπίδεκτος πειραματισμοῦ καὶ χωρὶς πειράματα δὲν ἢ μπορεῖ κανεὶς τίποτε ν' ἀποδείξῃ ὡς βέβαιον ὅτι λοιπὸν θὰ σᾶς εἰπῶ δὲν εἶναι διὰ ν' ἀποδείξῃ, ἀλλὰ διὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὸν συλλογισμόν μου. Νομίζω ὅτι, ἂν ἐπαίρναμεν κατὰ τύχην χιλιάδας τινὰς ἀνθρώπων ἐκ τῶν περιδιαβαζόντων π. χ. κατ' αὐτὴν τὴν ὥραν εἰς μίαν ἀπὸ τὰς Παρισινὰς λεωφόρους, τὰς μετέ-

¹ Ὅτε, πρὸ τινῶν ἐτῶν, ξενιζόμενος παρὰ τῆ οἰκογενείᾳ τοῦ κ. Ψυχάρη, ἀνάφερα εἰς τὴν σύζυγόν του, τὴν κόρην τοῦ Renan, ὅσα μοῦ εἶχεν εἰπεῖ ἢ ἐν Λονδίνῳ κυρία, μοῦ ἀπήντησε μὲ τὸ ἀφελές ἐκείνο ὕφος τὸ καλύπτον τόσην μόρφωσιν καὶ παιδείαν: «mais para n'a jamais dit ça!»

» φέραιμεν εἰς ἐρημόνησον καὶ τὰς ἀφήναμεν ἐκεῖ ἐλευθέρως
 » ν' αὐξήσουν καὶ νὰ πληθυνθοῦν, μετὰ παρέλευσιν χρόνου,
 » οἱ τύποι τῶν διαφόρων αὐτῶν προσώπων, ἐνούμενοι πρὸς
 » ἀλλήλους, θὰ ἀπεκρυσταλλώνοντο εἰς ἀριθμὸν τινα τύπων,
 » νικητῶν τῶν λοιπῶν, καὶ θὰ ἔμενον ἀναλλοίωτοι. Ἡ συγχέ-
 » τρωσις τῶν τύπων εἰς ἓνα προκύπτει ἀπὸ γάμους συναπτομέ-
 » νους ἐπὶ αἰῶνας μετὰξὺ περιωρισμένου κύκλου ἀτόμων.»

Νομίζομεν ὅτι ἡ ἐπιστημονικωτάτη αὐτὴ θεωρία τοῦ Renan, ἐφαρμοζομένη εἰς τὴν ἡμετέραν περίπτωσιν, ἐξηγεῖ καθαρὰ τὴν ὁμοιομορφίαν τοῦ τύπου τῶν Χιακῶν οἰκογενειῶν, τύπου, ὅστις δὲν εἶναι, τῆς ἀρεσκείας μερικῶν ἐπικριτῶν, οἱ ὅποιοι ἐπερίμεναν, φαίνεται, νὰ εὔρουν εἰς γένος Ἀνατολικὸν τὸν τύπον Σαξόνων ἢ Νορμανῶν ἐφήδων. Ὁ τύπος αὐτός, τοῦ ὁποίου ἀνεφέραμεν τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικά, ἦτο φυσικὸν νὰ σχηματισθῆ ἐκ γενῶν καταγωγῆς Ἑλληνικῆς, Ρωμαϊκῆς, Βυζαντινῆς¹ καὶ Γενοατικῆς. Σχετικῶς τῆς τελευταίας ταύτης καλὸν νὰ σημειώσωμεν ὅτι, ἐπὶ Γενοατοκρατίας, συνέδαινεν εἰς Χίον ὅτι καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος², δηλ. οἱ ξένοι κατακτηταὶ δὲν ἐφέροντο πρὸς τὰς ἀρχοντικὰς τοῦ τόπου οἰκογενείας ὡς πρὸς δούλους, ἀλλὰ τοῦναντίον ὄχι μόνον ἀνεγνώριζον, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, τὰ προνόμιά των, ἀλλὰ καὶ ἐπεδίωκον γάμους μετ' αὐτῶν. «Οἱ Γενοᾶται, καὶ αὐτοὶ οἱ εἰς τὸν οἶκον (albergo) τῶν Ἰουστινιανῶν (Giustiniani) περιλαμβανόμενοι διάφοροι καὶ ἑτερογενεῖς πρὸς ἀλλήλους καὶ ἑτερόνυμοι καθ' ἑαυτοὺς ὄντες, δὲν ἐνόμιζαν συγκατάβασιν τινὰ νὰ συνάπτωσι κηδεστίας πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἀρχοντας τῆς Χίου, ἀλλὰ καὶ τιμὴν πλειστάκις» μοῦ ἔγραφε πρὸ ἐτῶν ὁ ἀοίδιμος Γεώργιος Ζολώτας, ὁ βαθὺς μελετητὴς τῆς Ἱστορίας τῆς Χίου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων τῆς χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς³ καὶ ἡ ἐξῆς περικοπή

τοῦ προμνημονευθέντος μελετήματος τοῦ Κ^{ου} Σγουροῦ τὰ αὐτὰ μᾶς διδάσκει. «Ἡ δημοκρατία τῆς Γενοῦας ἐφύλαξε μὲν δι' ἑαυτὴν τὰ ἐπὶ τῆς Χίου κυριαρχικὰ δικαιώματα, ὡς καὶ τὴν ὑψίστην στρατιωτικὴν, διοικητικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν, κατέλειπε δὲ εἰς τοὺς Μιαονεῖς τὴν οἰκονομικὴν διαχείρισιν, τὴν ἐμπορικὴν κάρπωσιν καὶ τὴν λοιπὴν στρατιωτικὴν τοῦ τόπου κυβέρνησιν. Τούτων συμμετεῖχον καὶ οἱ Ἰθαγενεῖς ἄρχοντες, οἱ ὅποιοι ἀπετέλουν ἰδίαν τάξιν, τὴν τρίτην κατὰ πρωτείαν, ἀλλ' οἱ ὅποιοι τοσοῦτον συνανεμείχθησαν μετὰ τῶν Μιαονέων δι' ἐπιγαμιῶν καὶ εἰσπηδήσεως εἰς τὴν προνομιοῦχον τούτων τάξιν, ὥστε πράγματι σύγχυσις τις παρατηρεῖται κατὰ ταῦτα μετὰξὺ τῶν ἡμετέρων καὶ τῶν Φράγκων κυρίων. Καὶ ἄλλοτε μὲν λ. χ. ἀπαντῶσιν ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ Ἑλληνικῇ οἰκογενεῖᾳ μέλη ἀνήκοντα εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ ἄλλα ἀσπασθέντα τὸν καθολικισμόν, ἄλλοτε δὲ βλέπει τις τοὺς ὀρθόδοξους φέροντας ὀνόματα ἁγίων τῆς Παπικῆς ἐκκλησίας μετὰ τὸ Σχίσμα ἁγιασάντων, ἢ δυτικούς ἀναδεχομένους ἐκ τῆς κολυμβήθρας Ἑλληνόπαιδας, λατίνους ἱερεῖς καὶ αὐτὸν τὸν Λατινεπίσκοπον λειτουργοῦντας καὶ κηρύττοντας εἰς ὀρθόδοξους, ἐκκλησίας, μοναστήρια ἀνατολικὰ διοικούμενα καὶ ἐπιτροπευόμενα ὑπὸ ἐφόρων δυτικῶν, μικτὰ δὲ συνοικέσια κοινὰ καὶ συνήθη. Ἡ κατάστασις αὕτη ἐξελλίσσεται ὀμαλῶς καὶ ἡρέμα ὑπὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ παρατηρητοῦ, τὰ δέ, κατὰ τὰς ἡμετέρας νῦν ἰδέας, παράδοξα ταῦτα προβάλλουσιν ὡς ἄριστα ἔχοντα ἐν τῷ ἀρίστῳ τῶν δυνατῶν κόσμων.... Ὁ Παῦλος Κορέσιος, ὁ συγγραφεὺς μεσαιωνικῆς Χιακῆς ἱστορίας, γεννηθεὶς ὀρθόδοξος καὶ ὀρθοξότατος διατελέσας μέχρι τοῦ δεκάτου πέμπτου ἔτους τῆς ἡλικίας του, προσῆλθεν εἰς τὴν καθο-

¹ Βλέπε Δεσποινίδος Αἰμιλίας Γ. Ζολώτα «Βυζαντιακὸς Δακτύλιος ἐν Χίῳ» σελ. 151 κ. ἑ.

² Πρὸς Γενεαλογικὰ Μελετήματα Χ. Α. Χρηστομάνου, περιοδικὸν «Παρνασσός» τόμος Γ' 1886, σελ. 348 - 371.

³ Ὡς γνωστὸν, ὁ θάνατος ἠμπόδισε τὸν μακαρίτην νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ ἔργον του. Εὐτυχῶς τὸ πλοῦσιον υἱικόν, τὸ ὅποιον ἐπὶ ἔτη συνέλεξε, καὶ αἱ πολῦτιμοι εἰδήσεις, τὰς ὁποίας ἀναθρεν εἰς παντοειδῆ ἔγγραφα κτλ. περὶ

διαφόρων σημείων τῆς ἱστορίας τῆς νήσου καὶ τῶν ἀρχοντικῶν τῆς οἰκογενειῶν, ἐπιμελῶς ἐφυλάχθησαν, ἐτακτοποιήθησαν καὶ σημαντικῶς ἠυξήθησαν ὑπὸ τῆς ἀξίας θυγατρὸς του Δ^{ου} Ζολώτα, τῆς ὁποίας ἡ ἐκδοσις τῶν Χιακῶν καὶ Ἑρυθραϊκῶν ἐπιγραφῶν καὶ αἱ σοφαὶ μονογραφαὶ περὶ Δερμοκαϊτῶν, Λιουτπράνδου κτλ. εἶναι γνωσταὶ εἰς τοὺς ἀσχολουμένους περὶ τὰ Χιακὰ. Εὐδὴς ἔργον θὰ ἦτο ἂν οἱ ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ Χιοὶ συνεννοοῦντο μετ' αὐτῆς, ὅπως ἐκδοθῶσι μίαν ὥραν ἀρχήτερα τὰ ἱστορικὰ καὶ οἰκογενειακὰ αὐτὰ κειμήλια.

»λικήν ἐκκλησίαν, εἰσῆλθεν εἰς τοὺς Ἰουστινιᾶνας, ἐχρημάτισεν Ἀντιποστᾶτος τῆς Χίου τῷ 1468, λέγεται δὲ ἀνεψιὸς τοῦ πρώτου μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως Πατριάρχου Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου καὶ συγγενῆς τοῦ Καρδινάλιου Βητσαρίωνος. Ἄλλος Κορέσιος, ὁ περιώνυμος ἰατροφιλόσοφος καὶ θεολόγος Γεώργιος Κορέσιος, περὶ τοῦ ὁποῦ φέρονται παροιμιακῶς οἱ γνωστοὶ στίχοι, ὁ ἀμελικτός αὐτός τῆς παπυσίνης πολέμιος εἶχε τὸν πρεσβύτερον καὶ νεώτερον ἀδελφὸν καθολικούς». (Παγχιακή, ἀριθμὸς 136 - 14 Μαρτίου 1910 σελ. 1).

Ἀργότερα, ὅτε μετὰ τὴν ἐπτάμηνον κατοχὴν τῆς Χίου ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν (1694) οἱ Λατῖνοι ἦσαν ἐν διωγμῷ, πολλοὶ καθολικοί, κατὰ τὸν Κ^{ον} Σπ. Δὲ - Βιάζην ἠσπάσθησαν τὸ ὀρθόδοξον δόγμα διὰ νὰ ἡσυχάσωσι¹. Τοῦτο ἐξηγεῖ πῶς διαπρεπεῖς Χιακαὶ οἰκογένειαι φέρουσαι Ἑνοατικὰ ὀνόματα εἶναι καὶ ἦσαν ἐπὶ αἰῶνας ὀρθόδοξοι καὶ ὄχι τὸ ἄλλο ἐκεῖνο φληνάφημα, τὸ συχνάκις ἐπαναληφθέν, ὅτι οἱ πρόγονοι τῶν οἰκογενειῶν τούτων ἦσαν ὑπηρέται των, οἵτινες, μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς Ἑνοατοκρατίας καὶ τὴν ἀποδημίαν ἢ καταστροφὴν τῶν κυρίων των, ἐσφετερίσθησαν καὶ αὐτὰ τὰ ὀνόματά των.

Τὰ ὀλίγα αὐτὰ ἐνόμισα καλὸν νὰ γράψω σχετικὰ μὲ ἑσᾶ, δυστυχῶς ἀκόμα καὶ σήμερα, ἀκούει κανεὶς περὶ ἐκείνων περὶ τῶν ὁποίων ὁ μὲν Θουκυδίδης ἔλεγεν ὅτι «μόνοι μετὰ Λακεδαιμονίους, ὧν ἐγὼ ἠσθόμην, εὐδαίμονήσαντες ἅμα καὶ ἐσωφρόνησαν»². ὁ δὲ Ἄγγλος ἱστορικός Finlay, ὁ τῶσον φειδωλὸς εἰς τοὺς ἐπαίνους του διὰ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, ἐκφράζεται μετὰ θαυμασμοῦ καὶ ἀποδίδει τὴν ἐπὶ Τουρκοκρατίας εὐημερίαν των εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν τῶν ὑπεροχὴν³.

Δ. Π. ΠΕΤΡΟΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΙ ΕΞΟΡΙΣΤΟΙ ΕΝ ΡΩΜΗ¹

ΥΠΟ ΟΥΙΛΛΙΑΜ ΜΙΛΛΕΡ

Κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπὸ ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

Μετὰ δὲ τὸν ἐν ἔτει 1473 θάνατον τοῦ Ἰακώβου βλέπομεν τὴν βασίλισσαν Καρλότταν ἐπαναλαμβάνουσαν τὰς περὶ ἀνακτήσεως τῆς Κύπρου ἀποπειράς. Ἀνέμενε δὲ τότε ἐν Ῥόδῳ καὶ ἐπειράθη νὰ διαπραγματευθῆ μετὰ τοῦ σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου, ὅστις ἔβηκεν ὑπὸ κράτησιν τὸν ἀπεσταλμένον αὐτῆς, καὶ μετὰ τοῦ τότε ἐν τῇ Ἀσίᾳ σταθμεύοντος Βενετοῦ ναυάρχου, ὅστις εἶπεν εἰς αὐτὴν καθαρά, ὅτι ἠπόρει πῶς αὕτη ἠγνῶει τὸ γεγονός, ὅτι βασιλεία κατακτώνται δι' ἰσχύος καὶ ὄχι δι' ἀπλῶν δικαιωμάτων καὶ ὅτι ἡ Αἰκατερίνη Κορνάρου ἦτο ἡ εἰσποιητὴ θυγάτηρ τῆς βενετικῆς πολιτείας. Συνωμοσία ὑφανθεῖσα χάριν παραδόσεως τῆς Κερυνείας εἰς τὴν Καρλότταν ἀπέτυχε· καίτοι δ' ὑπῆρχεν ἐν τῇ νήσῳ φατρία εὐμενῆς πρὸς αὐτὴν, οἱ πλεῖστοι τῶν Κυπρίων προετίμων τοὺς Βενετοὺς ὡς ὄντας ἰσχυροτέρους, ὅπως προστατεύσωσιν αὐτούς. Ἡ Βενετία διέταξε τὸν ἀποκλεισμόν τῆς Καρλόττας ἀπὸ τοῦ ποθουμένου βασιλείου, πολλοὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτῆς ἐγκατέλιπον αὐτὴν, ὅτε συνείδον, ὅτι εἶχεν ἐκλίπει πᾶσα προσδοκία παλινορθώσεως, καὶ τῷ 1475 ἡ Καρλόττα μετενάστευσεν εἰς τὴν Ῥώμην, εἰς τὸ μέγαρον Σπινόλα τὸ λεγόμενον καὶ dei Convertendi ἐν τῇ πλατείᾳ Scossa Cavalli, ὅπου ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου 1476 ὁ Σίξτος Δ' παρεῖχεν εἰς αὐτὴν μηνιαίαν χορηγίαν διακασίων δουκᾶτων. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ κατὰ τὴν Ῥώμην ἐξορίᾳ δὲν ἐγκατέλιπε τὴν σκέψιν περὶ ἀνακτήσεως τῆς Κύπρου. Ἐίχεν υἱοθετήσῃ τὸν Ἀλόνζον, υἱὸν τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Φερδινάνδου Α', καὶ ἐσχεδιάζε νὰ πλεύσῃ εἰς τὸ Κάϊρον ἐπὶ γενουατι-

¹ Βλέπε Σπ. Δὲ - Βιάζην ἀρθρον «Δυσσώρετον βιβλίον περὶ Χίου» (περιοδικὸν Πανακοθήκη. Τεύχος 94 Δεκ. 1908).

² Θουκυδίδης II' 24.

³ Finlay. History of Greece - Oxford 1877 σελ. 232 - 7.

¹ Τέλος. Συνέχεια ἐκ σελ. 78.

κῆς γαλέρας καὶ ἐκεῖθεν νάνακτῆση τὸν ἴδιον θρόνον, βοηθουμένη ὑπὸ τοῦ σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου. Οὗτος δὲ πράγματι ἀπένειμεν εἰς αὐτὴν τὸ στέμμα, καὶ ἡ Βενετία ἐταράχθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστ' ἐδόθη ἡ ἐντολὴ εἰς Βενετὸν πρέσβυν νὰ μεταβῇ εἰς Ῥώμην καὶ προσφέρῃ εἰς τὴν Καρλότταν ἐνιαύσιον χορηγίαν πεντακισχιλίων δουκάτων, ἂν ἤθελε συναινέσει νὰ διαμένῃ ἐπὶ ἐδάφους βενετικοῦ. Ἀποτυχόντων δὲ τῶν σχεδίων αὐτῆς, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ῥώμην τῷ 1482 καὶ ἐξηκολούθησε τυγχάνουσα ἐν τιμῇ τῆς ὑπὸ τοῦ πάπα παρεχομένης χορηγίας. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ ὑπ' αὐτοῦ εἰς αὐτὴν ἐπιδεικνυομένη τιμὴ, ὥστε τὸν Νοέμβριον τοῦ 1483 κατ' ἀκρόασίν τινα παρεχωρήθη εἰς αὐτὴν ἔδρα «οὔτε ὀλιγώτερον διακεκριμένη οὔτε χαμηλότερα τῆς ἔδρας τοῦ ποντίφικος» τοιαύτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ φιλοφρόνησις αὐτῆς, ὥστε, καθ' ἃ παρατηρεῖ ὁ σύγχρονος Volaterranus, «ὑπῆρξάν τινες οἱ μὴ ἐπιδοκιμάσαντες αὐτὴν¹». Τῇ δὲ 25 Φεβρουαρίου 1485 ἡ Καρλόττα ἐξεχώρησε τὸ βασιλεῖον τῆς Κύπρου εἰς τὸν ἴδιον ἀνεψιὸν Κάρολον, δαυκα τῆς Σαβωδίας, οὗ οἱ ἀπόγονοι, ἦτοι ἡ σημερινὴ δυναστεία τῆς Ἰταλίας, ἐκληρονόμησαν οὕτω τὰς προσωρινὰς βασιλείων τῆς Κύπρου, τῆς Ἰερουσαλήμ καὶ τῆς Ἀρμενίας. Τὸ δ' ἐκχωρητήριον τοῦτο ὑπεγράφη ἐπὶ παρουσίᾳ ἰκανῶν καρδινάλιων, τοῦ Κυπρίου ἐξομολογητοῦ τῆς βασιλίσσης καὶ τοῦ συμβούλου αὐτῆς Ἰακώβου Langlois, ὅστις παρέστη ὡς διερμηνεὺς. Ἐπ' ἀνταλλάγματι δὲ τῆς ἐκχώρησεως ταύτης ὁ δούξ ἀπεδέχθη νὰ πληρώσῃ εἰς τὴν θείαν καθ' ἅπαντα τὸν χρόνον τῆς ἐν Ῥώμῃ διατριβῆς αὐτῆς ἐνιαυσίαν σύνταξιν τετρακισχιλίων καὶ τριακοσίων φλωρινίων καὶ νὰ πορίσῃ εἰς αὐτὴν οἰκίαν ἀξίαν τοῦ ἀξιώματος αὐτῆς. Διὰ μεταγενεστέρου δ' ἐγγράφου ἡ σύνταξις αὕτη ὠρίσθη ὡς ληφθησομένη ἐκ τῶν δασμῶν τῆς Νικαίας. Ἄλλ' ἡ βασίλισσα δὲν ἀπῆλαυσεν ἐπὶ μακρὸν τῆς ἐνιαυσίας ταύτης χορηγίας· τῇ 16 Ἰουλίου 1487 ἀπέθανεν ἐν τῇ κατὰ τὴν Ῥώμην κατοικίᾳ αὐτῆς ἐκ παραλύσεως καὶ ἐτάφη ἐν τῇ Ἁγίᾳ Πέτρῳ «πλησίον τοῦ εὐκτηρίου τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου καὶ τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου»

¹ Παρὰ τῷ *Muratori Rerum Italicarum Scriptores* ἐκδ. 1904 Τόμ. ΚΓ' σ. 87, 127, 148.

καὶ οὐ μακρὰν τῆς θέσεως, ὅπου πρὸ ἐτῶν ἕνδεκα εἶχε ταφῆ ὁ πιστὸς αὐτῆς κλειδοῦχος Οὐγὼν Langlois, αὐθέντης τῆς Βηρυτοῦ. Ἐνδεκα καρδινάλιοι παρέστησαν ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῇ τελεσθεισῇ ἐν τῷ Ἁγίῳ Πέτρῳ ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς αὐτῆς· ἀλλὰ τὸ σῶμα αὐτῆς δὲν ἐπέπρωτο νὰ μείνῃ διαρκῶς ἐν ᾧ τόπῳ εἶχε ταφῆ. Τῷ 1610, καθ' ὃν χρόνον κατεστράφη ὑπὸ τοῦ Παύλου Ε' ἡ ἀρχαία βασιλική, ἀνεψῆχθη ὁ τάφος τῆς Καρλόττας, καὶ τότε εὗρέθη περιέχων τὰ λείψανα γυναικὸς μετρίου ἀναστήματος, ὀλίγα τεμάχια μέλανος μεταξωτοῦ καὶ τινὰς ἐπιχρῦσους περόνας. Τὰ λείψανα ταῦτα ἐτάφησαν καὶ πάλιν ἐν τῷ σημερινῷ τόπῳ ὅπου κεῖνται, ἐν τῇ κρύπτῃ τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ὅπου μαρμαρίνη πλάξ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους φέρει τὴν ἐξῆς ἀπλήν ἐπιγραφὴν: *Karola Hierlmi Cipri et Armenie Regina obiit XVI Julii an. D MCCCCLXXXVII*. Σώζονται δὲ μέχρι τοῦδ' ἐν Ῥώμῃ καὶ ἄλλα μνημόσυνα τῆς ἐξορίστου βασιλίσσης τῆς Κύπρου. Μία τῶν ζωγραφιῶν τοῦ νοσοκομείου τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (*S. Spirito in Sassia*), ἡ ὑπ' ἀρ. XXXI, παριστάνει τὴν Καρλότταν γονυκλινῇ ἐνώπιον τοῦ Σίξτου Δ', καὶ ἡ κάτωθεν τῆς ζωγραφίας ἐκείνης ἐπιγραφὴ λέγει, ὅτι «Καρλόττα, ἡ βασίλισσα τῆς Κύπρου, στερηθεῖσα τοῦ βασιλείου αὐτῆς καὶ τῆς περιουσίας, ἔφυγεν ἰκέτις πρὸς τὸν Σίξτον Δ' καὶ τυγχάνει δεξιώσεως ὑπ' αὐτοῦ μετὰ μεγίστης εὐμενείας καὶ ἐλευθεριότητος». Ὁ δὲ *Torriglio* προσθέτει, ὅτι κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἡ πολυρρήμων βασίλισσα ἠσθάνθη ἑαυτὴν ἀνεπαρκῆ πρὸς τὴν ἐπιβολὴν τῆς ἐκφράσεως τοῦ θαυμασμοῦ αὐτῆς καὶ τῆς εὐγνωμασύνης πρὸς τὸν εὐεργέτην¹. Νομίζω δὲ, ὅτι εἶνε δυνατόν νὰ καθορίσωμεν τοὺς ἄνδρας τοὺς ἐξωγραφημένους ὀπισθεν τῆς γονυπετοῦς βασιλίσσης. Καὶ οἱ μὲν δύο ἱερωμένοι εἶνε πιθανῶς ὁ Ἰωάννης Σαφφορίκιος, ὁ ἐξομολογητῆς αὐτῆς, καὶ ὁ Λουδοβίκος Ποδοκάθαρος, μέλος γνωστοτάτης οἰκογενείας τῆς Κύπρου, ὅστις ἔγινε γραμματεὺς τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου Σ' καὶ καρδινάλιος· τούτου τὸ μνημεῖον θαυμάζεται ἀκόμη ἐν τῇ Παναγίᾳ τοῦ λαοῦ (*S. Maria del*

¹ *Torriglio Le sagre grotte Vaticane* ἐκδ. 1675 σ. 285-6, 288-9, 299. *J. Burhard Diarium* ἐκδ. 1883 Τόμ. Α' σ. 272-3.

Popolo) ἐν Ῥώμῃ. Οἱ δὲ λαϊκοὶ εἶνε, καθ' ἃ εἰκάζω, ὁ Οὐγγῶν Bousat καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Καρλόττα Καντακουζηνή de Flory, θυγάτηρ τοῦ κόμιστος τῆς Ἰόππης, οἵτινες ἦσαν συνταξιούχοι, τυγχάνοντες μικρᾶς χορηγίας τοῦ πάπα μέχρι τοῦ 1513, καὶ ὁ Φίλιππος Langlois, ὅστις ἔζησε περὶ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐλάμβανεν ἐνιαύσιον ἐπίδομα δεκαπέντε δουκάτων παρὰ τοῦ Ἰουλίου Β', αὐξηθὲν τῷ 1513 εἰς εἴκοσι δουκάτα. Καὶ τὰ μὲν ἱμάτια, τὰ ἐπικαλύμματα τῶν ἀγίων τραπεζῶν καὶ αἱ ἀργύραι πόρπαι, ὡς ἡ βασίλισσα ἐκληροδότησεν εἰς τὸν Ἅγιον Πέτρον, δὲν ἐσώθησαν, ἀλλ' ἄλλο δεῖγμα τῆς εὐσεβείας αὐτῆς εὑρίσκεται ἐν τῇ εἰσόδῳ τοῦ νοσοκομείου τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀναγεγραμμένον λατινιστὶ ὑπ' αὐτῆς ἐκείνης τῇ 27 Μαρτίου 1478. Ἐκτυπον δὲ τῆς σφραγίδος, ἧς ἐποιεῖτο χρῆσιν ἐν Ῥώμῃ, φυλάσσεται ἐν Γαυρίνῳ καὶ ἀναπαριστάνει τὰ σήματα τοῦ κυπριακοῦ τάγματος τοῦ ξίφους, τὰ δὲ δύο σπάνια αὐτῆς νομίσματα¹ εὑρίσκονται, νομίζω, ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ βασιλέως τῆς Ἰταλίας. Ἐὐ μικρὸν στίφος τῶν ἀλικῶν αὐτῆς ἐτήκετο ἐπὶ τινα ἔτη ἐν Ῥώμῃ. Εἶτα δὲ ὁ πάπας Ἰννοκέντιος Η' συνέστησεν αὐτοὺς εἰς τὸ ἔλεος τοῦ δουκὸς τῆς Σαβαυδίας ὡς ἐξέχοντας ἐπὶ τε τῷ γένει καὶ τῇ ἀνδραγαθίᾳ, καὶ εἰς αὐτῶν, ὁ Γεώργιος Φιάτρος, συζεύξας τὴν θυγατέρα μετὰ τοῦ Πέτρου Ἀλδοβρανδίνῃ, ἔγεινε πρόγονος τοῦ ἐκ τοῦ οἴκου τούτου πάπα Κλήμεντος Η'. Τέλος δὲ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1520 ὁ Λέων Γ' παρεχώρησεν ἑβδομήκοντα δουκάτα ἐκ τῶν ἐσόδων τῶν στυπτηριωρυχείων τῆς Ἰόλφας εἰς δύο ἄλλους Κυπρίους ἐκ τοῦ γένους τῶν Λουσινιανῶν, τὸν Εὐγένιον καὶ τὸν Ἰωάννην, νόθους υἱοὺς τοῦ ἀντιπάλου τῆς βασίλισσας Καρλόττας Ἰακώβου, οὗς ἡ προνοητικὴ βενετικὴ πολιτεία ἀπεμάκρυνεν ἐκ τῆς Κύπρου μετὰ τῆς μητρὸς καὶ ἀδελφῆς τῷ 1477 καὶ καθείρξεν ἐν τῷ κάστρῳ τῆς Παδούης, ἵνα μὴ παρενοχλήσασιν τὴν Αἰκατερίνην Κορνάρου². Ἡ δὲ χορηγία αὕτη τοῦ

¹ [Παύλου Λάμπρου Ἀνέκδοτα νομίσματα τοῦ μεσαιωνικοῦ βασιλείου τῆς Κύπρου ἐν τῇ τοῦ Σάθα Μεσαιωνικῆ βιβλιοθήκῃ Τόμ. Β' σ. 585 καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει, ἐν Ἀθήναις, 1878 σ. 41].

² Archivio storico Italiano Σειρᾶς Γ' τόμος γ' σ. 226, 234 - ὅ.

Λέοντος εἶνε νέον παράδειγμα τῆς ἐλευθεριότητος τῶν παπῶν, ἀντικειμένης πρὸς τὴν πλεονεξίαν τῆς βενετικῆς πολιτείας, συντελεῖ δὲ καὶ εἰς ἀπόρριψιν τῆς μαρτυρίας τοῦ κόμιστος Mas Latrie ἐκείνης, καθ' ἣν οἱ δύο νόθοι υἱοὶ τοῦ Ἰακώβου Γ' ἀπέθανον ἐν Παδούῃ, ὅπου ἐτάφη ἡ ἀδελφὴ αὐτῶν.

Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον, ὅτε διεβίου ἐν Ῥώμῃ ἡ Καρλόττα, ἔζη ἐν τῇ αὐτῇ πόλει καὶ, καθ' ἃ ἐκείνη, ἀπέθανε καὶ ἐτάφη αὐτόθι καὶ ἄλλη τις ἐξόριστος βασίλισσα. Καὶ πολλοὶ μὲν ἐπισκέπται τῆς Ῥώμης εἶδον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Ara Coeli τὸν τάφον Αἰκατερίνης τῆς χήρας βασίλισσας τῆς Βοσνίας· ἀλλ' ἴσως ὀλίγοι γινώσκουσι τὰ κατ' αὐτὴν, ἐπειδὴ αὐτὴ ἢ ἄλλως ἐνδιαφέρουσα ἱστορία τῆς Βοσνίας εἶνε ὀλίγον γνωστὴ. Ἡ βασίλισσα Αἰκατερίνη ἦτο θυγάτηρ τοῦ Στεφάνου Βοσκτοίτς, δουκὸς τοῦ Ἁγίου Σάββα, καὶ μετὰ καυχήσεως ἀνήγε το γένος διὰ τῆς μητρὸς Ἑλένης εἰς τοὺς μεσαιωνικοὺς ἡγεμόνας καὶ τσάρους τῆς Σερβίας. Καθ' ἃ ὁ πατὴρ αὐτῆς καὶ πολλοὶ τῶν ἀρχόντων καὶ εὐπατριδῶν τῆς Βοσνίας κατὰ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα ἀνήκεν εἰς τὴν αἵρσιν τῶν Βογομίλων ἢ Παταρηνῶν, ἧτις, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὴν αἵρσιν τῶν Ἀλβιγενσίων τῆς Προβιγκίας, διακατέχει μὲν ἱκανὰς ἑκατονταετηρίδας τῆς βοσνιακῆς ἱστορίας, συνετέλεσε δὲ μεγάλως εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάκτησιν τῆς χώρας καὶ διετηρήθη ἐν αὐτῇ ἐν τινὶ τῶν οἴκων μέχρι χρόνων νεωτάτων διασωζομένων ἐν τῇ μνήμῃ προσώπων ἀκόμη ζώντων. Ἀλλὰ διὰ τῶν προσπαθειῶν τοῦ ληγάτου τοῦ πάπα ἢ νεαρὰ ἡγεμονίς ἐπεστράφη εἰς τὸν καθολικισμόν, πιθανῶς τὸν χρόνον τοῦ γάμου αὐτῆς, τελεσθέντος τῷ 1445 ἢ τῷ 1446 μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Βοσνίας Στεφάνου. Καὶ ἀπεμνημόνευσε μὲν Σλάβος τις ποιητὴς τὴν καλλονὴν τῆς Αἰκατερίνης καὶ ἔψαλε τὰ νυμφεῖα αὐτῆς, ἀλλ' ἡ τύχη αὐτῆς ὑπῆρξε σκληρὰ καὶ οὐκ ὀλίγαι τραγικαὶ περιπέτειαι ἐπεφυλάχθησαν εἰς αὐτήν. Χάριν τοῦ μετ' αὐτῆς γάμου ὁ Στέφανος Θωμᾶς ἀπέβαλε τὴν πρώτην σύζυγον, γυναῖκα ταπεινοῦ γένους, ἣν οἱ ὑπερήφανοι βαρῶνοι τοῦ βασιλέως δὲν ἤθελον νὰ παραδεχθῶσιν ὡς βασίλισσαν αὐτῶν, αὐτὸς δὲ ὁ ἀπόβλητος υἱὸς τοῦ συζύγου, ὁ Στέφανος Θωμαΐδης (Tomasevich), ἐφόνευσε τὸν πατέρα τῇ 10 Ἰουλίου 1461, ὅπως λάβῃ τὸ στέμμα.

Ἄλλως δολοφονία ἢ παραίτησις δὲν εἶνε τὰ συνήθη μέσα δι' ὧν συμβαίνει ἡ κατάλυσις τῶν μοναρχῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἰμου; Οὕτως ἐν ἡλικίᾳ τριάκοντα καὶ ἑπτὰ ἐτῶν ἡ Αἰκατερίνη ἔμεινε χήρα μετὰ δύο ἰδίων τέκνων, τοῦ Σιγισμούνδου καὶ τῆς Αἰκατερίνης. Ἄλλ' ἕνεκα τῆς ἀνωμαλίας τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἡ μητριὰ καὶ ὁ πρόγονος συνεφώνησαν νὰ λησμονήσωσι τὸ παρελθόν, καὶ ἡ χήρα βασίλισσα διέμεινεν ἐν Βοσνίᾳ μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1463 ὑπὸ τῶν Τούρκων καταλύσεως τοῦ βασιλείου. Τότε ἀμφότερα μὲν αὐτῆς τὰ τέκνα ἠχμαλωτίσθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ σπασθῶσι τὴν μωαμεθανικὴν θρησκείαν, ὅπου αἱ ἀρχαὶ παρέσχον εἰς αὐτὴν ἐνιαυσίαν χορηγίαν ἀντὶ τῶν γαιῶν καὶ τῶν οἰκιῶν τοῦ προτέρου αὐτῆς συζύγου, ἐδώρησε δὲ καὶ αὐτῇ εἰς τὴν μονὴν τῶν Φραγκισκανῶν «θαυμάσια βιβλία ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς», καταστραφέντα ὑπὸ πυρκαϊᾶς τῇ 1667. Ἰσκέθην δὲ διέπλευσε τὸν Ἀδριαν καὶ ἦλθεν εἰς τὴν Ῥώμην ἐκεῖ δ' εὗρισκομεν αὐτὴν λαμβάνουσαν μηνιαίαν σύνταξιν ἑκατὸν δουκάτων ἀπὸ τοῦ 1466. Πρὸς δὲ τούτοις ὁ πάπας Παῦλος Β' ἐπλήρωσεν ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου 1467 ποσὸν εἴκοσι δουκάτων κατὰ μῆνα «ὡς ἐνοίκιον οἰκίας ἐκμισθώσεως μετὰ πάντων τῶν ἀναγκαίων σκευῶν εἰς τὴν βασίλισσαν τῆς Βοσνίας». Κατὰ δὲ τὸν χρόνον τοῦ θανάτου ἔκει «πλησίον τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Μάρκου τοῦ ἐν τῇ ἄστει (de Urbe) ἐν τῇ Regione Pigna», περιστοιχιζομένη ὑπὸ πολυανθρώπου αὐτῆς πιστῶν Σλάβων, καὶ ἦτο περιθλεπτος, παραστᾶσα ἐπὶ παραδείγματι κατὰ τοὺς γάμους τῆς Ζωῆς Παλαιολογίνης τῇ 1472. Ἄλλ' ὑπέστη ἕμις πικρὰς ἀπογοητεύσεις. Ὁ μὲν πατὴρ αὐτῆς, ὁ δούξ τοῦ Ἁγίου Σάββα, ὅστις ἀπέθανε τῇ 1466, ἀπεκλήρωσεν αὐτὴν, ὁ δὲ δούξ τοῦ Μεδιολάνου Γαλεάττος Μαρίας Σφόρτσας, ὃν παρεκάλεσε νὰ δανείσῃ εἰς αὐτὴν χρήματα πρὸς ἀπολύτρωσιν τῶν αἰχμαλώτων τέκνων, ἠρνήθη νὰ βοηθήσῃ αὐτὴν. Μετὰ δὲ δωδεκαετῆ διαμονὴν ἐν Ῥώμῃ, ἠσθάνθη προσεγγίζον τὸ τέρμα τοῦ βίου, καὶ τῇ 20 Ὀκτωβρίου 1478 συνέταξε τὴν διαθήκην αὐτῆς, ἔγγραφον περὶ ἑργῶν μεγάλου πολιτικοῦ ἐνδιαφέροντος. Καὶ πρῶτον μὲν ὤρισε νὰ ταφῇ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ S. Maria Cosmi, ἔπειτα δ' ἐξέφρασε τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἡμέραν τινὰ τὸ βασίλειον τῆς

Βοσνίας ἔμελλε καὶ πάλιν νὰ περιέλθῃ εἰς ἀρχὴν χριστιανικὴν, ἣτις εὐχὴ ἐξεπληρώθη τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1908. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ μνήμων τῆς γενναιοδωρίας τῶν παπῶν καὶ τῶν εὐεργεσιῶν ὧν ἔτυχε παρὰ τοῦ Παύλου Β' καὶ τοῦ Σίξτου Δ', οἵτινες πάντοτε εἶχον ἐπιδειχθῆ φιλόξενοι πρὸς αὐτὴν, βοηθοῦντες συμφώνως πρὸς τὸ βασιλικὸν αὐτῆς ἀξίωμα δι' ἐνιαυσίας συντάξεως καὶ σιτισμοῦ ἐπαρκοῦς εἰς τὰς ἀνάγκας αὐτῆς, ἐκληροδότησε τὸ ἴδιον βασίλειον εἰς τὴν ἁγίαν ἔδραν ὡς ἐνέχυρον μέχρι τοῦ χρόνου καθ' ὃν ὁ υἱὸς αὐτῆς ἢ ἡ θυγάτηρ ἠθέληεν ἐπιστραφῆ «ἐκ τοῦ ἐμέσματος τοῦ Μωάμεθ» εἰς τὴν ἀληθῆ πίστιν. Ἄλλ' ἂν τυχὸν τὰ τέκν' αὐτῆς ἐξηκολούθουν ἐμμένοντα εἰς τὸν μωαμεθανισμόν, ἡ Βοσνία ὄφειλε νὰ μένῃ εἰς τὴν ἀπόλυτον κυριότητα τοῦ πάπα καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ. Τὸν ἔρον τοῦτον γνωστὸς Σλάβος ἐφημεριδογράφος ἐν Ῥώμῃ ὑπέμνησεν ὅπως ἀγγεῖλη ἀμέσως μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς Αὐστρουγγαρίας προσάρτησιν τῆς Βοσνίας τῇ 1908, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκισκος Ἰωσήφ ἔμελλε νὰ λάβῃ τὸ βοσνιακὸν στέμμα ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ πάπα, καθ' ἃ καὶ ὁ τελευταῖος ἐπιχώριος βασιλεὺς τῆς Βοσνίας. Οὕτω δὲ διαθεῖσα ἡ Αἰκατερίνη τὸ κατὰ τὸ φανταστικὸν αὐτῆς βασίλειον ἐκληροδότησε περαιτέρω τὸ ὑπόλοιπον τῆς κινητῆς αὐτῆς περιουσίας εἰς τὰς τρεῖς συνοδοὺς κυρίας, τὴν Παύλαν Μίρκοβιτς, τὴν Ἑλένην Σέμποβιτς καὶ τὴν Μαρίαν Μισγκλένοβιτς, αἵτινες εἶχον συμμερισθῆ τὴν ἐν Ῥώμῃ ἔξοριαν. Καὶ εἰς μὲν τὴν Μίρκοβιτς ἀφῆκε πρὸς τούτοις κληροδοτήματα πεντήκοντα δουκάτων, ἐν φόρεμα μέλανος ἀτλαζίου περικοσμούμενον ὑπὸ δορᾶς σκιούρου καὶ ἐν ἄλλο μέλανος ὑφάσματος περικοσμούμενον ὑπὸ δορᾶς λυγγός, εἰς δὲ τὴν Ζέμποβιτς εἴκοσιπέντε δουκάτα καὶ μακρὸν πέπλον μέλανος ὑφάσματος περικοσμούμενον ὑπὸ δορᾶς ἰκτίδος (σαμουρίου) καὶ εἰς τὴν Μισγκλένοβιτς τριάκοντα δουκάτα καὶ μακρὸν ἀπλοῦν πέπλον μέλανος ὑφάσματος. Εἰς δὲ τὸν ἀυλάρχην αὐτῆς Ῥάδιτς Κλέζιτς ἀφῆκε πεντήκοντα δουκάτα, ξίφος πεποικιλμένον δι' ἀργυρῶν κοσμημάτων καὶ τουρκικὴν περιβολὴν ἐρυθρᾶς μετάξης ἐνυφασμένης μετὰ χρυσοῦ καὶ ποσὸν τριάκοντα καὶ ὀκτὼ δουκάτων, ἅτινα εἶχε δανεισθῆ παρ' αὐτοῦ· εἰς δὲ τοὺς ὑπηρέτας Γεώργιον Ζουμπράβιτς καὶ Ἀβραάμ Ῥάδιτς πεντήκοντα καὶ

τριάκοντα δουκάτα. Εἰς τὸν υἱὸν Σιγισμοῦνδον ἐκληροδότησε τὸ ξίφος τοῦ πατρὸς, κεκοσμημένον δι' ἀργυρῶν ποικιλμάτων ἀλλ' ἂν ἐξηκολούθει μένων Μωαμεθανός, τὸ πολύτιμον κληροδότημα ἔμελλε νὰ περιέλθῃ εἰς τὸν ἀνεψιὸν αὐτῆς Μπάλαν, ὃν βλέπομεν μετὰ τριάκοντα ἔτη φέροντα τὴν ψιλὴν προσωνυμίαν δουκὸς τοῦ Ἀγίου Σάββα. Πρὸς τούτοις δ' ἀφῆκε εἰς ἀμφοτέρα τὰ τέκνα ἀργυροῦν ξιφίδιον, δύο ἀργυρᾶ κύπελλα καὶ δύο κύλικας ἐξ ἀργύρου μετὰ πώματος πεποικιλμένου διὰ σμαράγδων. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν *Ara Coeli* ἐκληροδότησε τὸν βασιλικὸν αὐτῆς μανδύαν ἐξ ὑφάσματος χρυσοῦ καὶ μετάξινον πολύχρωμον κάλυμμα πρὸς ἐπισκέπασιν τῆς ἁγίας τραπέζης, οὗ εἶχε γίνει χρῆσις ἐν τῷ ἰδίῳ ἑαυτῆς εὐκτηρίῳ· εἰς δὲ τὸ νοσοκομεῖον τοῦ Ἀγίου Ἰερωνύμου τῶν Σικλαβούνων (*J. Gerolamo degli Schiavoni*), ἅπαντα τὰ ἐπιπλα καὶ τὰ ἱερὰ σκεύη τοῦ εὐκτηρίου ἐκείνου. Τὰ δὲ ὑπ' αὐτῆς κατεχόμενα ἅγια λείψανα ἀφῆκεν εἰς τὴν ἐν τῷ πατρίῳ *Jajce* φραγκισκανικὴν ἐκκλησίαν τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης, ὑπὲρ ἧς εἶχε πάντοτ' ἐπιδειξέι μέγιστον ἐνδιαφέρον. Καὶ δὴ τῷ 1458 ἐπὶ τῇ αἰτήσει αὐτῆς καὶ πάλιν τῷ 1462 ὁ Πῖος Β' εἶχε παράσχει συγχωροχάρτια εἰς ἅπαντας τοὺς ἐπισκεπτομένους τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, ἣτις ἐπιστεύετο περιλαμβάνουσα τὸ λείψανον τοῦ Ἀγίου Λουκά, ἀνακομισθὲν εἰς αὐτὴν ἐκ τοῦ ἐν Ἠπειρῷ κάστρου τῶν Ῥωγῶν¹. Τῆς ἐκκλησίας ταύτης διασώζεται μέχρι τῆς σήμερον ὠραῖον ἰταλικὸν κωδωνοστάσιον. Τέλος δ' ἡ Αἰκατερίνη, ἀναγράφουσα ἐν τῇ διαθήκῃ τοὺς ἐκτελεστάς αὐτῆς, ὥρισεν, ὅπως αὕτη μετὰ τοῦ βασιλικοῦ ξίφους προσαχθῆ εἰς τὸν καρδιναλίον ἐπίσκοπον τοῦ Πόρτου, ὑποκαγγελλάριον τῆς παπικῆς αὐλῆς. Ἦτο δὲ τότε τοιοῦτος ὁ Ῥοδρίγος Βοργίας, ὁ ἔπειτα πάπας Ἀλέξανδρος Β'.

Πέντε ἡμέρας μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς διαθήκης ἀπέθανεν ἡ Αἰκατερίνη καὶ ἐτάφη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ *Ara Coeli*, καθ' ἃ εἶχεν ὄρισει. Λέγεται δὲ, ὅτι ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτῆς ἐτέθη σλαβονικὴ ἐπιγραφή ἔχουσα ὡδε· «Τῇ βασιλίσῃ τῆς Βοσνίας Αἰκατερίνῃ,

¹ *Theiner* Vetera monumenta historica, Hungaricum Sacram illustrantia Τόμ. Β' σ. 318, 373—4.

θυγατρὶ Στεφάνου τοῦ δουκὸς τοῦ Ἀγίου Σάββα καὶ ἐλκούση τὸ γένος ἐκ τῆς Ἑλένης τῆς ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ τσάρου Στεφάνου καὶ συζύγῳ τοῦ βασιλέως τῆς Βοσνίας Θωμᾶ, ἣτις ἔζησεν ἔτη πενήκοντα καὶ τέσσαρα καὶ ἀπέθανεν ἐν Ῥώμῃ τῇ 25 Ὀκτωβρίου 1478 ἐστήθη τὸ μνημεῖον τοῦτο συμφώνως πρὸς τὸ ἴδιον αὐτῆς γραπτὸν κέλευσμα». Καὶ ἐξηφανίσθη μὲν ἡ σλαβικὴ αὕτη ἐπιγραφή ἀπὸ μακροῦ ἤδη χρόνου. Ἀλλ' εὐτυχῶς εἶχεν ἀντιγραφῆ ὑπὸ τοῦ Παλατίνου¹ τῷ 1535 ὡς ὑπόδειγμα σλαβονικῆς γραφῆς ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ *Ara Coeli* μνημείου, προστεθείσης εἰς αὐτὴν καὶ ἀκριβοῦς λατινικῆς μεταφράσεως. Ὁ δὲ Καζίμιρος Ῥωμᾶνος², ὁ ἱστορικὸς τῆς ἐκκλησίας ταύτης, μαρτυρεῖ ὅτι τὸ μνημεῖον τῆς βασιλίσσης Αἰκατερίνης μετὰ τοῦ καρδιναλίου Ἀλιβέρτου μετετέθη τῷ 1590 ἀπὸ τοῦ δαπέδου τοῦ πρεσβυτερίου ἀπέναντι τῆς μεγάλης ἁγίας τραπέζης εἰς τὴν σημερινὴν αὐτοῦ θέσιν ἐπὶ στήλης ὀπισθεν ἀμβωνός τινος ἀριστερᾶ μιᾶς τῶν προσόψεων τῆς ἁγίας τραπέζης. Ἀπωλέσθη δὲ τότε πιθανῶς ἡ σλαβονικὴ ἐπιγραφή καὶ ἀντικατεστάθη διὰ τῆς σημερινῆς λατινικῆς ἐπιγραφῆς. Αὕτη δὲ οὔτε πρὸς τὸ σλαβονικὸν κείμενον ἀντιστοιχεῖ, οὔτε πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἐπειδὴ ἐν αὐτῇ λέγονται τάδε. «Αἰκατερίνη τῇ βασιλίσῃ τῆς Βοσνίας, ἀδελφῇ Στεφάνου τοῦ δουκὸς τοῦ Ἀγίου Σάββα, ἐλκούση τὸ γένος ἐκ τῆς Ἑλένης καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πρίγκιπος Στεφάνου, συζύγῳ Θωμᾶ τοῦ βασιλέως τῆς Βοσνίας, ἣτις ἔζησεν ἔτη πενήκοντα καὶ τέσσαρα καὶ ἐκοιμήθη ἐν Ῥώμῃ τῇ 25 Ὀκτωβρίου 1478, ἐστήθη τὸ μνημεῖον τοῦτο συμφώνως πρὸς τὸ ἴδιον αὐτῆς γραπτὸν κέλευσμα». Ἡ ἐπιγραφή αὕτη συνετάχθη προφανῶς ὑπὸ τινος ἀγνοοῦντος τὴν γενεαλογίαν τῆς Αἰκατερίνης, ἐπειδὴ αὕτη ἦτο θυγάτηρ καὶ οὐχὶ ἀδελφὴ τοῦ δουκὸς Στεφάνου, ἡ δ' ἐν τῇ λατινικῇ λέξις *Sorori* εἶνε πιθανῶς παραπολίησις τοῦ σλαβικοῦ *poroda*, σημαίνοντος γόνου. Ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς αὐτῆς ὑπάρχει οἰκόσημον,

¹ *Palatino* Libro nel qual s' insegna a scriver ogni sorte lettera έκδ. 1553 φ. 54 έκδ. 1578 φ. 55.

² *Casimiro Romano* Memorie storiche della Chiesa e Convento di S. Maria in Araceli σ. 129 καὶ 148, ὅπου καὶ ἡ σλαβονικὴ ἐπιγραφή, εἰλημμένη ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Παλατίνου.

τὸ τοῦ συζύγου καὶ τὸ τοῦ πατρὸς. Τούτων τὸ μὲν τοῦ πατρὸς εἶνε οὕτως ἀποτετριμμένον, ὥστε δὲν διακρίνεται πλέον, ἀλλὰ τὸ τοῦ συζύγου, ὅπερ ἐξήτασα ἀπὸ ξυλίνης κλίμακος, διασώζει ἀκόμη, ἐπιμελῶς παρατηρούμενον, τὰ δύο στέμματα καὶ τοὺς δύο ἵππεῖς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν κρατοῦσαν τὸ ξίφος τεθωρακισμένην χεῖρα, ἣτις εὕρισκετο ἐν τῇ μέσῳ, καθ' ἃ βλέπομεν ἐκ τῆς παραστάσεως τοῦ μνημείου τούτου, ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Ciacconius τῷ ἐπιγραφομένῳ Vitae et gesta Romanorum pontificum et cardinalium. Τὰ δύο στέμματα ἐν τοῖς τεταρτημορίοις τοῦ οἰκοσήμεου εἶνε τὸ τῆς Βοσνίας καὶ τὸ τῆς Σερβίας, ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ 1376 οἱ βασιλεῖς τῆς Βοσνίας προσωνόμαζον ἑαυτοὺς καὶ βασιλεῖς τῆς Σερβίας, ἣ δὲ ξιφοφόρος χεὶρ παριστάνει τὴν Primore, ἣτοι τὴν «παραθαλασσίαν χώραν», ἀποτελοῦσαν καὶ ταύτην μέρος τῆς προσωνομίας τῶν βασιλέων τῆς Σερβίας· ἐρμηγείαν δὲ τῶν δύο ἵππέων δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐξεύρω. Λαμβανομένης δὲ ὑπ' ὄψιν τῆς ἀποτριβῆς τοῦ σημερινοῦ μνημείου καὶ τῆς ὀξείας χαράξεως τῆς λατινικῆς ἐπιγραφῆς, νομίζω, ὅτι αὕτη οὐδέποτε ἦτο δυνατὸν νὰ ἔκειτο ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ προσετέθη ἀργότερον, χαραχθεῖσα καθ' ὃν χρόνον ἡ σλαβονικὴ ἐπιγραφή εἶχεν ἀρχίσει παρανοουμένη ἢ ἴσως καὶ εἶχεν ἀποθῆ ἀφανῆς. Ὁ δὲ Λούκαρης¹, ὁ ἀρχαῖος ἱστορικὸς τῆς Ῥαγούζης, μαρτυρεῖ ὅτι ὑπάρχει ἐν Ῥώμῃ καὶ ἄλλη εἰκὼν τῆς βασιλίσσης Αἰκατερίνης, εὕρισκόμενη ἐν τῇ Αἰθούσῃ τοῦ Κωνσταντίνου (Sala di Costantino) ἐν τῷ Βατικανῷ, ὅπου γυνὴ τις μεταξὺ τῶν ἐν τῇ ἐμπροσθίῳ ἐπιπέδῳ τῆς ζωγραφίας εἰκόνων εἶνε ἴσως ἡ βασίλισσα.

Ὁ πάπας δὲν ἐλησιμόνησε τοὺς οἰκειοὺς τῆς διαθήτιδος. Ἀπὸ τοῦ ἐπομένου μετὰ τὸν θάνατον αὐτῆς μηνὸς αἰ τρεῖς περὶ αὐτὴν κυρταί, ἡ Παύλα, ἡ Ἑλένη καὶ ἡ Μάρια, ὡς καὶ τετάρτη τις καλουμένη Πραξίνα, ἐλάμβανον παρὰ τοῦ παπικοῦ ταμείου δεκατέσσαρα δουκάτα κατὰ μῆνα. Ἀλλ' ἡ διαθήκη αὐτῆς δὲν ἐκώλυσεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ναναγνωρίσει ἄλλον ὡς βασιλέα τῆς Βοσνίας. Μία τῶν ζωγραφιῶν τοῦ νοσοκομείου τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἡ ὑπ' ἀριθμὸν XXVI, παριστάνει τὴν ἐπίσκεψιν

τοῦ «Βασιλέως τῆς Βοσνίας καὶ Βλαχίας» πρὸς τὸν πάπαν, καὶ ἡ οἰκεία ἐπιγραφή προσθέτει, ὅτι ὁ μονάρχης οὗτος «καίπερ ἐξηντηλημένος ὑπὸ τῆς ἡλικίας ἐπισκέπτεται τὸ κατώφλιον τῶν Ἀποστόλων καὶ πρόσκυνεῖ ταπεινῶς τὸν Σίξτον Δ' ἀσπαζόμενος τὸν πόδα αὐτοῦ». Φαίνεται μὲν ὅτι οὐδεὶς συνέπεσε νὰ ἐξετάσῃ τίς ὑπῆρξεν ὁ μυστηριώδης οὗτος ἀνὴρ, καίτοι ὁ τελευταῖος Ἰθαγενῆς βασιλεὺς τῆς Βοσνίας εἶχε φονευθῆ ὀκτὼ ἔτη πρὸ τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Σίξτου Δ'. περιεργος δὲ εἶνε ὁ συνδυασμὸς τῶν στεμμάτων τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Βλαχίας. Ἀλλὰ δὲν εἶνε δύσκολος ὁ καθορισμὸς τοῦ ἡγεμόνος τούτου. Ἐν τῶν ἀρχαίων βιβλίων τῶν ποιουμένων μνείαν τῆς ζωγραφίας ὀνομάζει αὐτὸν N., τοῦτο δὲ εἶνε τὸ ἀρχικὸν γράμμα τοῦ Νικολάου τοῦ Ἰλοᾶ παρὰ τὸν Δούναβιν, ἣτις εἶνε ἡ θέσις ὅπου κεῖται τὸ οὐγγρικὸν κάστρον τοῦ πρίγκιπος Ὀδεσκάλη. Ὁ μέγας οὗτος εὐπατρίδης, ὅτε οἱ Οὐγγροὶ κατέλαβον προσωρινῶς τὸ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχόμενον Jajce, ἔλαβε παρὰ τοῦ Ματθαίου Κορβίνου τῷ 1471 τὴν προσωνομίαν «βασιλέως τῆς Βοσνίας», ἣν βλέπομεν αὐτὸν φέροντά ἐν παπικοῖς ἐγγράφοις¹ τῶν ἐτῶν 1475 καὶ 1476. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο καὶ βοεβόδας τῆς Τρασυλβανίας, ἣς οἱ κάτοικοι ἦσαν Βλάχοι, ἀποκαλεῖται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ καὶ «βασιλεὺς τῆς Βλαχίας». Ἡ δ' εἰς τὴν Ῥώμην ἐπίσκεψις αὐτοῦ δύναται νὰ ὀρισθῆ ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Σίξτου Δ', φερούσης χρονολογίαν 2 Μαΐου 1475, ἐν ἣ μνημονεύεται ὡς διατρίψας ἐν Ῥώμῃ «ἐπ' ἐσχάτων». Ἀναμφιβόλως δὲ ἦλθε χάριν τοῦ Ἰωδουλαίου τοῦ ἔτους ἐκείνου, καὶ ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ πεπλανημένη μαρτυρία τοῦ Waddingius, καθ' ἣν ἡ βασίλισσα Αἰκατερίνη δὲν εἶχεν ἔλθει εἰς τὴν Ῥώμην μέχρι τοῦ 1475.

Καὶ ἄλλος δὲ Σλάβος μονάρχης ἐζήτησε καταφύγιον εἰς τὴν Ῥώμην. Ὑπῆρξε δὲ οὗτος ὁ Στέφανος Βράγκοβιτς, δεσπότης τῆς Σερβίας, ὅστις εἶχε τυφλωθῆ ὑπὸ τοῦ Μουράτ Β' πρὸ ἐτῶν καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ χώρας εἶχε ζητήσῃ ἄσυλον παρὰ τῷ Σκενδέρβει, τῷ ἥρωικῷ προμάχῳ τῶν Ἀλβαν

¹ Succari Copioso ristretto degli Annali di Ragusa σ. 10.

¹ Theiner Vetera Monumenta Hungariae Τόμ. Β' σ. 442, 447, 452.— Makuscev Monumenta historica Slavorum meridionalium Τόμ. Β' σ. 95.

νῶν. Ἐκεῖ δ' ἐνυμφεύθη τὴν Ἀγγελίναν, ἀδελφὴν τῆς γυναικὸς τοῦ Σκενδέρβη καὶ θυγατέρα τοῦ Γεωργίου Ἀριανίτου, μεγάλου Ἀλβανοῦ διπλαρχηγοῦ. Ἐπειδὴ δ' ὁ ἀγὼν ἀπέβαινε ἐν Ἀλβανίᾳ ὁσημέραι μᾶλλον ἀπελπισ, ὁ Σκενδέρβης μετέβη τελευτῶντος τοῦ ἔτους 1475 εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπως ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τοῦ Παύλου Β'· οὗτος δ' ἐδεξιώθη αὐτὸν μετ' ἐξαιρέτων τιμῶν, ὀφειλομένων εἰς ἄνδρα, ὅστις ἦτο «ὁ πρῶτος στρατιώτης τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ». Μνημόσυνον δὲ τῆς ἐν Ῥώμῃ διαμονῆς αὐτοῦ εἶνε ἡ Πάροδος Σκενδέρβη (*Vicolo Scanderbeg*), ἐν ἣ ἡ ὑπ' ἀριθμὸν 111 οἰκία φέρει ὑπερθεὶς τῆς θύρας τὴν εἰκόνα αὐτοῦ μετὰ τῆς ἐξῆς ἐπιγραφῆς: *Georg. Castriota A. Scanderbey Princeps Epiri ad fidem iconis rest. an Dom. MDCCCXLIII*. Ἐκ δὲ τῆς Ῥώμης ἐπέστρεψεν ὁ Σκενδέρβης, τελευτῶντος τοῦ Ἰανουαρίου 1466, ὅπως ὑπερασπίσῃ τὸ πατριον φρούριον τῆς Κρόϊας, ὅπου καὶ ἀπέθανε μετὰ δύο ἔτη, σύρων μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὸν τάφον τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἀλβανίας. Πρὸ δὲ τούτου τοῦ συμβάντος ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν ὁ Σέρβος δεσπότης εἰς τὴν Ῥώμην, ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου 1467 εὐρίσκομεν αὐτὸν τυγχάνοντα παπικῆς χορηγίας τεσσαράκοντα δουκᾶτων κατὰ μῆνα, ἣν ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου 1479 ἐξηκολούθησε λαμβάνουσα ἡ χήρα αὐτοῦ. Ἐν Ῥώμῃ δὲ διεβίωσεν ὁμοίως καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς Κωνσταντῖνος Ἀριανίτης, γενόμενος ἀποστολικὸς πρωτονοτάριος ἐπὶ τοῦ Σίξτου Δ', ὅστις ἔδωκεν εἰς αὐτὸν μηνιαίαν χορηγίαν τριάκοντα καὶ δύο δουκᾶτων ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου 1476, ἀυξηθεῖσαν μὲν εἰς τεσσαράκοντα ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου 1479, ἀλλὰ μὴ ἐπαρκοῦσαν βεβαίως, ὅπως ἀνταποκρίνηται εἰς τὸ ἀξίωμα, ὅπερ ἔφερον αὐτοκαλούμενος «ἡγεμῶν τῆς Μακεδονίας».

Ἡ δὲ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν ἔτει 1479 προζάρτησις τῆς παλατινῆς κομιτείας τῆς Κεφαλληνίας ἤγαγεν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἄλλον ὁμίλον ἐξορίστων ἐκ τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλ' ὁ οἶκος τῶν Τόκκων, ὅστις εἶχεν ἄρξει τῶν κτήσεων τοῦ Ὀδυσσεύς ἐπὶ ἓνα αἰῶνα καὶ ὑπερέκεινα, εἶχε μεταβῆ ἐκ τοῦ Βενεουέντου εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ κατὰ ταῦτα ὁ Λεονάρδος Ι' ἀπλῶς ἐπέστρεψεν εἰς τὴν γῆν τῶν προγόνων. Ἐφθασε δ' εἰς τὴν Ῥώμην τῆ 29 Φεβρουαρίου 1480 μετὰ τοῦ υἱοῦ Καρόλου καὶ τῶν ἀδελ-

φῶν Ἰωάννου καὶ Ἀντωνίου. Ἀνὴρ ἀρίστας ἔχων οἰκογενειακὰς σχέσεις ἦτο βέβαιος, ὅτι θὰ ἐτύγχανε καλῆς δεξιῶσεως, ἐπειδὴ αὐτὸς μὲν εἶχε νυμφευθῆ ἀνεψιᾶν τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Φερδινάνδου, ὁ δὲ ἀνεψιὸς τοῦ πάπα εἶχε σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τῆς γυναικὸς αὐτοῦ καὶ αὐτὸς συνεδέετο διὰ κηδεστίας πρὸς τοὺς οἴκους τοῦ τε Βυζαντίου καὶ τῆς Σερβίας. Διὸ οἱ θεράποντες τῶν καρδιναλίων ἐξηλθον εἰς προὔπαντησιν αὐτοῦ ἐκτὸς τῆς πύλης τοῦ Λατερανοῦ καὶ συνώδευσαν αὐτὸν εἰς τὴν οἰκίαν, ἣν εἶχε μισθώσει μετὰ τῆς *Via Pellicciaria* καὶ τῶν *Botteghe Oscure*. Ὁ Σίξτος Δ', δι' οὗ ὁ προκάτοχος εἶχεν ἤδη δώσει εἰς αὐτὸν κατὰ περιόδους ποσὰ χιλίων μέχρι διςχιλίων δουκᾶτων ἀπὸ τοῦ 1466, ἔδωκεν εἰς αὐτὸν χίλια χρυσᾶ νομίσματα καὶ ὑπεσχέθη εἰς αὐτὸν διςχίλια κατ' ἐνιαυτόν. Τὸ γεγονός δὲ τοῦτο ἀπομνημονεύει ἄλλη τις τῶν ζωγραφῶν τοῦ νοσοκομείου τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐν ἣ βλέπομεν τὸν πάπαν «τρέφοντα διὰ τῆς βασιλικῆς αὐτοῦ μεγαλοδωρίας τοὺς ἡγεμόνας τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Ἡπείρου, τὸν Ἀνδρέαν Παλαιολόγον καὶ τὸν Λεονάρδον Τόκκον». Μετὰ δὲ διαμονὴν ἐνὸς μηνὸς καὶ ὀλίγων μόλις ἡμερῶν ἐν Ῥώμῃ ὁ Λεονάρδος Τόκκος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Νεάπολιν, ἀφήσας ἐν τῇ πόλει τὸν υἱὸν Φερδινάνδον, νεανίαν εὐφυᾶ, ὅστις εἰς ἐπήκοον τοῦ χρονογράφου *Volaterranus* εἶπέ ποτε «εἰ καὶ ἀπεδάλομεν τοὺς δακτυλλοὺς ἡμῶν, διετηρήσαμεν ὅμως σώους τοὺς δακτύλους». Ὁ Λεονάρδος ἔλαβε τιμάρια μεγάλης ἀξίας ἐν τῇ νοτίῳ Ἰταλίᾳ, ἀλλ' ἀπέθανεν ἐν Ῥώμῃ παπεύοντος τοῦ Ἀλεξάνδρου Σ' ἐκ καταπτώσεως τῆς οἰκίας αὐτοῦ. Ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Κάρολος Β' ἔζη ἐν τῇ Ὁδῷ τοῦ Ἁγίου Μάρκου (*Via S. Marco*), ὅπου, ἀφ' οὗ ἔτυχε μηνιαίας χορηγίας, ἀπέθανεν ἐπὶ τοῦ Λεόντος Ι'. Βλέπομεν δὲ, ὅτι ὁ πάπας οὗτος ἐπλήρονε μηνιαίως συντάξεις ἐξήκοντα καὶ τριάκοντα δύο δουκᾶτων εἰς δύο ἄλλα μέλη τῆς αὐτῆς οἰκογενείας, τὴν ἀδελφὴν τοῦ Καρόλου Παῦμουδαν, κόμισσαν Μιρανδόλης, καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς καὶ κληρονόμον (Ἰωάννην) Λεονάρδον Δ', δεσπότην τῆς Ἄρτης, καὶ μικρὸν ποσὸν εἰς τὴν χήραν τοῦ Ἰωάννου Λουκρητίαν¹. Ἐξέ-

¹ Archivio storico Italiano Σειρᾶς Γ' Τόμ. γ' σ. 229. — *Gottlob* Aus der Camera Apostolica σ. 292—4.

λιπε δὲ ὁ οἶκος τῶν Τόκκων μόλις ἐπ' ἐσχάτων διὰ τοῦ θανάτου τοῦ δουκὸς della Regina, θανόντος τῷ 1908, καὶ τοῦ μόνου αὐτοῦ υἱοῦ, τοῦ δουκὸς τοῦ Ἀρχαγγέλου (Duca di S. Angelo), θανόντος ἐκ δυστυχίματος αὐτοκινήτου πλησίον τοῦ Κασσίνου τῷ 1907. Ἐν δὲ τῇ Νεαπόλει, ἐν τῇ λεωφόρῳ τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουήλ (Corso Vittorio Emanuele), δύναται δὲ ἐπισκεπτόμενος τὴν πόλιν νὰ ἴδῃ συλλογὴν τῶν οἰκογενειακῶν εἰκόνων τῶν Τόκκων ἐν τῇ ὁραίῳ ἀρχαίῳ μεγάρῳ τοῦ Ἁγίου ποδὸς (Santo Piede), τοῦ ἀνήκοντος σήμερον εἰς τὸν οἶκον Troise καὶ καλουμένου οὕτως ἀπὸ τοῦ ποδὸς τῆς ἁγίας Ἄννης, ὃν ὁ Λεονάρδος Γ' ἀπεκόμισε μεθ' ἑαυτοῦ ἐκ τῆς Ἑλλάδος.

Οἱ δὲ κληρονόμοι τῶν Παλαιολόγων ὑπῆρξαν ἥττον εὐτυχεῖς τῶν τοῦ Λεονάρδου Τόκκου. Καὶ δὴ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θωμᾶ ὁ καρδινάλιος Βησσαρίων διέγραψε σχέδιον ἀγωγῆς τῶν τέκνων αὐτοῦ, εἰς οὓς ἐξηκολούθησε παρέχων ἐπίδομα ὁ πάπας. Διέταξε δὲ, ὅπως μὴ ἔχῃ πολυπληθῆ ἀκολουθίαν, καθ' ἣν ὁ πατήρ αὐτῶν, καὶ ὅτι ὀφείλουσι νὰ παιδεύωνται ὑπὸ Λατίνων ἱερέων καθ' ἣν Λατῖνοι. Καὶ ἐπετρέπη μὲν εἰς αὐτοὺς νὰ ἔχῃσιν Ἑλληνὰ τινὰ ἱατρὸν καλούμενον Κριτόπουλον, ἀλλ' ὄφειλον νὰ ἐνδύωνται λατινικῶς καὶ νὰ δεικνύωσι μεγίστην εὐλάβειαν πρὸς τοὺς καρδινάλιους. Ὄφειλον νὰ διδάσκωνται τὸ βαδίζειν σεμνῶς, νὰ ὁμιλοῦν χαμηλοφώνῳ, νὰ μὴδὲν χάσκουν ἔνθεν κἀκεῖθεν, νὰ μὴδὲν ἐνθυμοῦνται, ὅτι εἶναι βασιλέως ἀπόγονοι, ἀμὴ ἄς ἐνθυμοῦνται, ὅτι εἶναι διωγμένοι ἀπὸ τὸν τόπον τους, ὄρφανοί, ξένοι, ὀλόπτωχοι, ὅτι εἶναι χρεῖα νὰ ζοῦν ἀπὸ ξένα χεῖρα. Καὶ προσέθηκεν ὁ Ἑλληνὴν καρδινάλιος τάδε: Ἄς μάθῃ ὁ καθ' εἰς ἀπ' αὐτοὺς ἐκ στήθους ἕνα προσφώνημα τὸ πλέον μικρὸν εἰς τὸν πάπαν, νὰ τὸ εἴπωσι τὸν πάπαν γονατιστοὶ καὶ ἀποσκέπαστοι καὶ συνέστησε νὰ ὁμιλῶσιν ὀλίγα καὶ ἔντιμα καὶ εὐχαριστικά καὶ ταπεινά, νὰ μὴ γελῶσι ποσῶς, νὰ μὴ διαχέωνται καὶ νὰ μάθωσι νὰ γονατίζουσι ἐπιτήδεια καὶ εὐμορφα¹. Διὰ βραχέων, ὄφειλον νὰ μεταβληθῶσιν εἰς τελείας πλαγγόνας. Τὸ δ' ἀποτέλεσμα τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ προγράμματος τοῦ Βησ-

σαρίωνος ὑπῆρξεν ὁποῖον ἀνεμένετο. Καὶ ἡ μὲν Ζωὴ ἢ Σοφία ἐξέφυγε μετ' οὐ πολὺ τὴν τριαύτην κηδεμονίαν, συζευθεῖσα μετὰ τοῦ Καρακκιόλου (Caracciolo), ἀφ' οὗ πρότερον εἶχε θεωρηθῆ κατάλληλος νύμφη διὰ τὸν βασιλέα τῆς Κύπρου Ἰάκωβον Β'. Ὁ ἱστορικὸς Φραντζῆς, ἀρχαῖος καὶ δεδοκιμασμένος φίλος τοῦ οἴκου τῶν Παλαιολόγων, ὅστις εὗρισκετο τότε ἐν Ῥώμῃ χάριν ἐπισκέψεως, ποιεῖται λόγον μετ' ἐνθουσιασμοῦ περὶ τῆς γενναιοδωρίας τοῦ νυμφίου¹. Χηρεύσασα δὲ μετ' οὐ πολὺ καὶ μνηστευθεῖσα καὶ πάλιν μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Κύπρου², συνῆλθεν εἰς γάμον μετὰ τοῦ μεγάλου δουκὸς τῆς Ῥωσίας Ἰβάν Γ', τελεσθέντα ἐξ ἐπιτροπῆς ἐν τῷ Ἁγίῳ Πέτρῳ τῷ 1472. Καὶ τὴν τελετὴν δὲ ταύτην ἀναπαριστάνει ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα ζωγραφία τοῦ νοσοκομείου τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐν ἣν πλὴν τῆς ὑπὸ τοῦ πάπα ἀνακουφίσεως τοῦ Λεονάρδου Τόκκου παριστάνεται ὁ Σίξτος Δ' παρέχων εἰς «Σοφίαν τὴν θυγατέραν τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου, συζευθεῖσαν μετὰ τοῦ δουκὸς τῶν Ῥουθενίων, προῖκα ἑξακισχιλίων χρυσῶν νομισμάτων καὶ ἄλλα δῶρα». Εἰς τὰ δῶρα ταῦτα περιλαμβάνοντο τετρακισχίλια καὶ τετρακόσια δουκάτα χάριν τῶν ὀδοιπορικῶν αὐτῆς ἐξόδων εἰς τὴν Ῥωσίαν, ὅπου ἠκολούθησαν αὐτὴν ἔνιοι τῶν ὀπαδῶν τῆς οἰκογενείας καὶ ὅπου κατ' ἀκολουθίαν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ γένους τῆς νύμφης ὁ σύζυγος αὐτῆς ἔλαβε τὴν προσωυμίαν Ἰσάρου³. Ἄλλ' ὁ ἀδελφὸς τῆς Σοφίας Ἀνδρέας, ὅστις διέμεινε διὰ βίου παράσιτος τῆς παπικῆς αὐλῆς, ὀλίγον ἐπωφελήθη τὰ διδάγματα τοῦ Βησσαρίωνος. Περιπεσὼν εἰς βίον ἐκλελυμένον ἐνυμφεύθη γυναῖκα δύσφημον καλουμένην Αἰκατερίνην καὶ τὰ μὲν ἐνδύματ' αὐτοῦ ἐκίνουν τὸν οἶκον ἢ τὴν περιφρόνησιν τῶν Ῥωμαίων, τὸ δ' ἐπίδομ' αὐτοῦ ἐμειώθη, καὶ ὑπεβιδάσθη εἰς ὑποδεεστέραν τιὰ θέσιν τῆς παπικῆς αὐλῆς. Ἐκχωρήσας δὲ ἅπαντα τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου δικαιώματα αὐτοῦ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον

¹ [Φραντζῆ ἐκδ. Βόννης σ. 424,24 κ. ε.].

² *Mas Latrie Histoire de l'île de Chypre* Τόμ. Γ' σ. 174. — *Σάθα Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη* Τόμ. Β' σ. 474.

³ [Πρβ. *P. Pierling La Russie et l'Orient. Mariage d'un Tsar au Vatican Ivan III et Sophie Paléologue*. Ἐν Παρισίῳ 1891].

¹ [Φραντζῆ ἐκδ. Βόννης σ. 416 κ. ε. — Πρβλ. Νέου Ἑλληνομνημονος Τόμ. Ε' σ. 19 κ. ε.].

Ζ' ἐν τῇ κατὰ τὴν Ῥώμην ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Πέτρου in Montorio, ἀπέθανεν ἐν ταύτῃ τῇ πόλει τῷ 1502 ἐν τοιαύτῃ πενίᾳ, ὥστε ἡ χήρα αὐτοῦ ἠναγκάσθη νὰ παρακαλέσῃ τὸν πάπαν, ὅπως παράσχῃ τὰ ἐξοδα τῆς κηδείας αὐτοῦ. Ἡ δὲ εἰκὼν αὐτοῦ ὑποτίθεται, ὅτι παριστάνεται ἐν τινὶ ζωγραφίᾳ τῆς τρίτης αἰθούσης τοῦ ἐν τῷ Βατικανῷ Appartamento Borgia, ἐν ἣ καὶ ἡ τοῦ Τούρκου Ἰζέμ, νεωτέρου υἱοῦ τοῦ Μωάμεθ Β' καὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον αἰχμαλώτου ἐν τῷ Βατικανῷ¹. Οὕτως ὁ υἱὸς τοῦ παρθητοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὁ ἀνεψιὸς τοῦ ἀλκίμου αὐτῆς ἀμύντορος ἐξεικονίζονται ἐν τῇ αὐτῇ ζωγραφίᾳ.

Πλὴν δὲ τῶν ἐξορίστων τούτων ἡγεμόνων πολλοὶ Ἕλληνες συγγραφεῖς διεβίωσαν διηνεκῶς ἢ προσωρινῶς ἐν Ῥώμῃ, ὅπου προηγήθη αὐτῶν ὁ περιώνυμος αὐτῶν συμπολίτης, ὁ Ἰραπεζούντιος Βησσαρίων. Ἀναδειχθεὶς καρδινάλιος τῷ 1439 χάριν τῶν ὑπηρεσιῶν, ἃς παρέσχε πρὸς ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, βραχὺν χρόνον κατόπιν ἐγκατεστάθη ἐν τινὶ οἰκίᾳ κειμένη δεξιᾷ τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ἐξ ἧς ἡ προσωυμία αὐτοῦ ὡς καρδινάλιου, καὶ ἡ στέγη αὐτοῦ ἀπέδωκε φιλολογικὸν κέντρον, ἐν ᾧ συνήρχοντο Ἕλληνες ὁμοῦ καὶ Ἴταλοι. Θεόδωρος Γαζῆς ὁ Θεσσαλονικεὺς, Γεώργιος ὁ Ἰραπεζούντιος καὶ Νικόλαος Σκουρδινδὸς ὁ Εὐδοσεὺς ἐσύχναζον εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, καὶ ἄλλοι Ἕλλητες λόγιοι, ὁ Ἀνδρόνικος Κάλλιστος, συνεβίβου μετ' αὐτοῦ, ἕως ἡ πενία ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ μεταναστεύσῃ εἰς τὴν Φλωρεντίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὅπου καὶ ἀπέθανεν. Ἀλλ' ἐξαιρεμένου τοῦ Βησσαρίωνος, ὅστις ἀνυψώθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ ἀναδειχθῇ ἀρχιεπίσκοπος Νικαίας καὶ Λατίνος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ὡς καὶ ἐπίσκοπος Τούσκλου καὶ ὅστις μικροῦ δεῖν ἐξελέγετο πάπας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Παύλου Β', οἱ λόγιοι ἐκεῖνοι φυγάδες εἶχον τὴν συνήθη τύχην ἀνθρώπων τῶν γραμμάτων. Ἐνίοτε δ' αἱ ἀτυχίαι αὐτῶν προήρχοντο ἐξ ἰδίου πτασιματος. Οὕτως ὁ Γεώρ-

¹ [Ἴδε τὴν εἰκόνα ταύτην ἐν τῇ τοῦ Οὐίλιαμ Μίλλερ Ἱστορία τῆς φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι Τόμ. Β' σ. 176 Περβλ. Νέου Ἑλληνομνημονος Τόμ. Ε' σ. 188].

γιος Ἰραπεζούντιος, ἀνὴρ μὴ δυνάμενος νὰνεχθῇ ἐπικρίσεις, ἤριζε πρὸς τὸν προστάτην αὐτοῦ περὶ τῶν ἀμοιβαίων προτερημάτων τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, πρὸς τὸν Γαζῆν περὶ τῶν μεταφράσεων τῶν συγγραφέων ἐκείνων τοῦ *maestro di color che sanno* καὶ πρὸς τὸν Βάλλον περὶ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ Κικέρωνος ἢ τοῦ Κουιντιλιανοῦ. Τέλος δὲ ὁ φίλερις ἐκεῖνος πρεσβύτης, ὁ τοὺς πάντας μαστίζων πλὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, περιεῖρπεν ἐν Ῥώμῃ ἐρρακωμένος καὶ στηριζόμενος ἐπὶ βακτηρίας, ἕως ἔτυχεν ἀναπαύσεως ἐγγὺς τῆς ταπεινῆς αὐτοῦ κατοικίας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας (S. Maria sopra Minerva), ὅπου ἡ ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ ἐπιγραφή ὑπῆρξεν ἐπὶ μακρὸν δυσανάγνωστος. Ὁ δὲ ἀντίπαλος αὐτοῦ Γαζῆς, ὑπὲρ οὗ ὁ Βησσαρίων ἐπέτυχεν δωρεὰν κτήματος ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἑλλάδι, ἀπεχώρησεν αὐτόσε ἐν δυσαρρεσκείᾳ, ἐπειδὴ ὁ Σίξτος Δ' ἐπλήρωσεν εἰς αὐτὸν μόνον πεντήκοντα χρυσᾶ νομίσματα χάριν τῆς ὑπ' αὐτοῦ γενομένης μεταφράσεως τῆς Περὶ ζῴων ἱστορίας τοῦ Ἀριστοτέλους. Τοῦ δὲ Βησσαρίωνος ἔχομεν σωζόμενα ἑκανὰ μνημόσυνα, τὸν τάφον, ὃν ἀνήγειρε ζῶν ἐν τῇ μονῇ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, τὸ κύπελλον τὸ σήμερον ἀνῆκον εἰς τὴν ἑλληνικὴν μονὴν τῆς Κρυπτοφέρρης (Grotta ferrata), ἧς ἦτο καθηγούμενος, καὶ τὸν ὠραῖον οἰκίσκον τὸν καλούμενον *casino di Bessarione* παρὰ τὴν Ἀππίαν ὁδὸν ἐντὸς τοῦ ἄστεως πλησίον τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἁγίων Νηρέως καὶ Ἀχιλλεῖου. Τὴν δὲ «ἀμπελον τὴν ἐντὸς τῶν ἀρχῶν τοῦ ἄστεως in loco qui dicitur S. Caesarei in Turri sub proprietate ejusdem monasterii S. Caesarii¹, μετὰ καὶ τοῦ κτήματος αὐτοῦ τοῦ κειμένου ἐν τῇ *Cecchignola nova extra portam Appii* κατὰ τὰριστερὰ τῆς ὁδοῦ τῆς Ἀρδέας (Via Ardeatina) ἐκληροδότησε τῷ 1467 εἰς τὸ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων εὐκτήριον τῆς Ἁγίας Εὐγενίας. Ὅτε δὲ τὸ παρελθὸν ἔτος ἔγεινεν ἐν Ῥώμῃ ἡ λεγομένη ἔρημος τῆς Σαχάρας, προετάθη καὶ ἡ κατεδάφισις τοῦ γραφικοῦ τούτου οἰκίσκου, ὅστις σήμερον εἶνε πανδοχεῖον, ἀλλ' εὐτυχῶς, γενομένης διαμαρτυρίας, ἐσώθη ἀπὸ τῆς καταστροφῆς. Τὸν δὲ Ἀργυρόπουλον, τὸν

¹ *Migne Patrologia Graeca* Τόμ. ΡΕΑ' σ. LXXVI—VII.

μεταφραστήν τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅστις ἀπέθανεν ἐν Ῥώμῃ τῷ 1486, ἀπηθανάτισεν ὁ Ghirlandajo ἐν τῇ Σιξτείῳ εὐκτηρίῳ (Cappella Sistina), ὅπου ὑπὸ τὴν μορφὴν αὐτοῦ εἰκονίζεται ὁ γενεῖων πρεσβύτης ἐν τῇ παραστάσει τῆς κλήσεως τῶν πρώτων μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ, ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τῇ Cancellaria¹. Τὸν δὲ κατάλογον τῶν λογίων τούτων πλανήτων εὐαρμόστως τερματίζει ὁ Ἰάνος Λάσκαρις, ὁ Ἑλλην γραμματικὸς ὁ ἰδρύσας σχολὴν ἑλληνικὴν κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Κυριναλλίου, οὗ ὁ τάφος κεῖται οὐ μακρὰν τοῦ τόπου, ἐν ᾗ εἶνε τεθαμμένη ἡ καρδιά τοῦ Ο' Connell ἐν τῇ κατὰ τὴν συνοικίαν τῆς Ῥώμης Σοδώραν ἐκκλησίᾳ τῆς Ἁγίας Ἀγάθης (S. Agata in Subura), ὅπου συγκινητικὸν ἐπιτάφιον ἐκφράζει τὰς συμμίκτους τέρψεις καὶ θλίψεις Ῥωμαίου ἐξορίστου.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΦΩΚΑΣ

ΔΡΑΜΑ ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΟΥΣ ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΥ

ΠΡΑΞΙΣ Α' — ΣΚΗΝΗ 5'

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ.

ΑΘ. (προσκυνῶν)

Τὴν βασιλείαν σου ὁ Θεὸς ὁ μέγας ὡς φυλάττη!

ΝΙΚ. Ὁ Ἀθανάσιος!

(σπεύδει καὶ τὸν ἐπαγκαλίζεται)

Ἄγιε καὶ ποθητὲ πατέρα,

τόσον καιρὸν σ' ἐζήτησα, σ' ἐκάλεσα — ποῦ ἦσουν;

ΑΘ. Καὶ τί μὲ θέλεις, βασιλιᾷ; — Προσεύχομαι γιὰ σένα μακρὰν σου.

ΝΙΚ. Ἄλλὰ σὲ ἤθελα πλησίον μου νὰ σ' ἔχω.

ΑΘ. Τ' ὄνειρο ἐκεῖνο πέρασε.

ΝΙΚ. Τὰ λόγια σου ἔχουν πίκρα. —

τὴν παλαιὰ λησιμόνησες φίλια; τὴν ζωὴ μας
σ' τοῦ στρατοπέδου τῆ σκηνῆ, σ' τὴν φάραγγος τοῦ Ταύρου,
σ' τὴν Κιλικία τὴ μακρινή, σ' τῆς Κρήτης τὰ λαγκάδια,
ποῦ μὲ τὸ ξίφος σ' τὸ πλευρὸ καὶ τοὺς ἐχθροὺς τριγύρω
ἐμελετούσαμε μαζὶ τὰ ἱερὰ βιβλία;

Τὰ οὐράνια τὰ λόγια σου, τῆς πίστεώς σου ἡ φλόγα
καὶ τῆς ἀγγελοφόρητης ψυχῆς σου ἡ γοητεία
μ' ἐμάγευαν, μ' ἀνάρπαζαν σὲ ὑπερκόσμιες σφαῖρες,
σὲ κόσμους ἀγιότητος. — Τὰ ἔχεις λησιμονήσει;

ΑΘ. Τότε ἦσουν ἄλλος. Ὁ τραχὺς τότε ἦσουν στρατιώτης,
ὁ ἀσκητὴς, ποῦ ἐφλόγιζαν τὴν ἀδολὴ ψυχὴ σου
ἄγιοι πόθοι. — Σήμερα τὸ ταπεινὸ μου ράσο
μὲ τὴν αὐτοκρατορικὴ πορφύρα δὲν ταιριάζει.

ΝΙΚ. Ἐνα πανάγιο σύμβολο τὸ ράσον ἀδελφώνει
μὲ τὴν πορφύραν: ὁ Σταυρὸς! Ἀπόστολός του ἂν εἶσαι,
μήπως κ' ἐγὼ δὲν ἔμεινα πιστὸς του στρατιώτης;

ΑΘ. Ἀθέτησες τὸν λόγο σου καὶ τὴν ὑπόσχεσί σου. —

Ὅταν ἀπ' τοὺς Σαρακηνοὺς ἐλύτρωσες τὴν Κρήτη,
ἀπὸ τὰ πλούσια λάφυρα μοῦ ἔδωκες καὶ μοῦ εἶπες:
«Πήγαινε ἀμέσως, πήγαινε νὰ κτίσης σ' τ' Ἅγιον Ὄρος
τὴν ἡσυχὴ κ' ἐρημικὴ φωλιά τῆς προσευχῆς μας,

¹ Steinmann Die Sixtinische Kapelle Τόμ. Α' σ. 386 εἰκῶν 25. — Lud. Schraderus Monumentorum Italiae quae hoc nostro saeculo et a Christianis posita sunt. Helmaestadii. 1852, Τόμ. Δ' σ. 216 [Πρὸς. Σπυρ. Λάμπρου Ἀργυροπούλεια. Ἐν Ἀθήναις, 1910 σ. 87 καὶ Πλν. Γ'.].

γιατί ἤλθε ἡ ὥρα κ' ἡ στιγμή μαζί σου ν' ἀσκητέψω». Καί με μίαν ἄδολη χαράν ἐπῆγα σ' τ' "Ἁγιον" Ὄρος καί με λαχτάρων ἔκτισα τὴν Λαύρα τὴν Ἁγίαν. Ἄλλ' ἔξαιρνα ὁ θεοσεβῆς ἐκεῖνος στρατηλάτης, ὁ ἀσκητής, ἐφόρεσε βασιλικὴ κορῶνα!

ὦ! πῶς σέ ἀποπλάνησεν ἡ λάμψις ἡ ματαία τοῦ κόσμου, κ' ἐπροτίμησες τὰ πρόσκαιρα ἀγαθὰ του ἀπ' τὸ οὐράνιο βύθισμα σ' τὰ κάλλη τῆς λατρείας!

ΝΙΚ. Δὲν μ' ἐπλανέσαν τ' ἀγαθὰ τὰ πρόσκαιρα τοῦ κόσμου. Ἐχθρὸς τῆς ἐκκλησίας μας, τοῦ κράτους μας προδότης θὰ ἦμιον, ἂν σ' τὸ ἀπόκοσμο κελλί μου ἀναπαύομαι, ἐνῶ τριγύρω κίνδυνοι μᾶς περιζώνουν μύριοι, καὶ τόσες βάρβαρες φυλές σ' Ἀνατολὴ καὶ Δύσι μ' ἄγρια λαχτάρων στρέφουνε τὸ βιάσκανό των μάτι κατὰ τὴν θεοφροῦρητη καὶ ζηλεμένη Πόλι! — Μὴν παύσης τῆς θρησκείας μας τὸ πῦρ ν' ἀναδαυλιξῆς. Μὲ τὰ χρυσᾶ τὰ λόγια σου τὰ πνεύματα κατήχει. Ἐργάζου γιὰ τὴ δόξα της. — Ἐγὼ μὲ τὸ σπαθί μου, τὴν θεία βασιλεία της σ' τὸν κόσμον θὰ ξαπλώσω. Τοῦ Κωνσταντίνου τὸ ἄπειρο βασίλειον θ' ἀναστήσω, τὸν Ἰάφο τὸν Πανάγιο θὰ τὸν ἐλευθερώσω, ποῦ χρόνια τὸν κατέχουνε, τὸν βεβηλώνουν χρόνια οἱ ἄπιστοι Σαρακηνοί.

ΑΘ. (μετὰ θερμότητος)

ὦ, ἂν γι' ἀγάπη τοῦ Σταυροῦ, γι' ἀγάπη αὐτῆς τῆς Πόλης τὸν θρόνον ἐπροτίμησες ἀπ' τὸ σεμνὸ κελλί σου, ἀλλὰ τὴν ἐθεμέλιωσες τὴ δόξα σου σ' τὸ κρίμα. Ὁ θρόνος ὅπου κάθεται, σ' τὴν γενεάν ἀνίκει, τοῦ Ρωμανοῦ. Κι' ὠρκίστηκες ἕρκους φρικτοὺς μιὰ μέρα ἀρπάζτικα τὰ χέρια σου σ' αὐτὸν νὰ μὴν ἀπλώσης.

ΝΙΚ. (ἐν ταραχῇ)

Ὅχι δὲν τοὺς λησιμόνησα τοὺς ἕρκους μου ἐκεῖνους. Οὐδέποτε μ' ἐφλόγισεν ἡ ἄνομη λαχτάρων ἀπ' τὰ παιδιὰ τοῦ Ρωμανοῦ τὸν θρόνον των ν' ἀρπάξω.

ΑΘ. Δίκαιος εἶσαι κ' εὐσεβῆς. Ἄλλὰ πρὸς τὴν κακίαν ὁ θρόνος εἶναι ὀλίσιμημα. Ὁ θρόνος εἶναι πλάνος, ποῦ αἰχμαλωτίζει τὴν ψυχὴ, τὸ πνεῦμα σαγηνεύει, καὶ τοὺς δικαίους κ' ἀγαθοὺς κάνει σκληροὺς καὶ ἀδίκους. Χύνει γι' αὐτὸν ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἀδελφοῦ τὸ αἷμα, καὶ στρίγγλα ἡ μάννα γίνεται σ' τὸ ἴδιο τὸ παιδί της. — Ἄν ὠμιλοῦσαν οἱ βουβοὶ τοῦ παλατιοῦ σου τοῖχοι, θὰ μαρτυροῦσαν πράγματα, ποῦ ἕρθεσ τῆς κεφαλῆς σου ἡ τρίχες θὰ ἐσηκῶνοντο.

ΝΙΚ.

Μὰ καὶ θὰ ἠμολογοῦσαν, ὅτι σ' αὐτὸν ἐκάθισαν τὸν θρόνον βασιλιάδες, ποῦ εἶχαν ἀσάλευτη ψυχὴ σ' τῆς ἀρετῆς τὸ βάθρον, ἄγιοι, θεοφοβούμενοι, κ' εἶχαν ἀγάπη μόνη τὸ κράτος, μόνην ἔχθρα των καὶ μῖσος τοὺς ἐχθροὺς του. — Σ' ἐμὲ λοιπὸν δὲν ἔχεις πίστιν;

ΑΘ.

Σ' τὸν στρατηγὸν ἐπίστευα· σ' τὸν αὐτοκράτορα ὄχι! Ἄφοῦ τὸν θρόνον ἔκλεξες, δὲν μ' ἀπομένει πλέον παρὰ μὲ πόνον καὶ στοργὴ νὰ σοῦ φωνάξω: Ἄγρύννα! Ἦλθα σ' τίς ἀπροσπέλαστες τοῦ θρόνου σου βαθμῖδες, ποῦ τόσα πάθη κρύβονται, τόσα φωλεύουν φίδια, ποῦ σκύβουν δούλων μέτωπα καὶ χαμερπῶν κολάκων, ἦλθα ἄφοβα κ' ἐλεύθερα νὰ σοῦ φωνάξω: Ἄγρύννα! Καὶ τώρα φεύγω, βασιλιᾶ. —

ΝΙΚ.

Μὴ φεύγης! Στάσου ἀκόμα!

Μεῖνε κοντά μου σύμβουλος, πνευματικὸς μου μεῖνε.

ΑΘ.

Πνευματικὸ καὶ σύμβουλο θὰ μ' ἔχης σ' τὸ "Ἁγιον" Ὄρος.

ΝΙΚ.

Ἄλλ' εἶναι ἡ ἀγιωσύνη σου πειρὸ χρήσιμη ἐδῶ κάτω, ἐδῶ, ποῦ πάθη πύρινα σ' τὰ στήθη ἀντιπαλεύουν καὶ συγκλονίζεται ἡ καρδιὰ κ' ὁ νοῦς μας σκοτεινιάζει. Μεῖνε καὶ δός μας φώτισιν ἀπ' τὸ περίσσιο φῶς σου. Ἡ ἀγγελικὴ γαλήνη σου θὰ φέρνῃ τὴν εἰρήνην σ' τὴν ταραγμένη μας ψυχὴ.

ΑΘ.

Ζητεῖς ψυχῆς γαλήνην

κ' ἀκόμα τὴν ἀμαρτωλὴν ἀνέχεσαι πορφύρα;

Εἶναι στενὴ γιὰ τὸ πλατὺ κ' ἐλεύθερό σου στήθος.

Δὲν ἔχεις τόση δύναμις νὰ τὴν ἀποτινάξης;

Παράτησέ την. Δόσε την σ' τοὺς Πορφυρογεννήτους.

Σὺ μέγας εἶσαι, βασιλιᾶ, καὶ δίχως τὴν πορφύρα.

Γι' αὐτὴν δὲν ἐγεννήθηκες. — Ἐλα σ' τὸ "Ἁγιον" Ὄρος,

ποῦ ἀνθοβολοῦν τῆς πίστεως τὰ ρόδα καὶ τὰ κρίνα

καὶ μέσ' σ' τὴν ἀσυντάρακτη γαλήνη εὐωδιάζουν.

Μαζὶ μὲ τὸ ψιθύρισμα τὸ μυστικὸ τῆς Πλάσης

θὰ σμίγουν οἱ ψαλμοὶ μας,

καὶ μὲ τὸ φῶς τὸ ἀθάνατο ποῦ σ' τὰ οὐράνια τρέχει

σ' τὸν Πλάστη θ' ἀνεβαίν' ἡ προσευχὴ μας!

Ἐκεῖ ναι ἡ βασιλεία σου ἀπάνω ἀπὸ τὸν κόσμον!

Λαμπρότερη ἀπ' τῆς γῆς τοὺς θρόνους. —

Δὲν ἔχει ἀνάγκη ὁ Σταυρὸς ἀπ' τὸ βαρὺ σου ξίφος.

Ἡ ἀγγελικὴ του δύναμις καὶ τὸ γλυκὸ του πνεῦμα

τῆς Οἰκουμένης τίς καρδιὰς θενά τίς ὑποτάξῃ.

Θενά χαθοῦν βασιλεία, θὰ συντριφτοῦνε θρόνοι,

ἀλλ' ὁ Σταυρὸς ἀθάνατο τὸ κράτος του θ' ἀπλώσῃ

ΝΙΚ. *(ἐν ἐκστάσει)* Μὲ συναρπάξ' ἢ γλῶσσά σου σ' τὸ μαγικό της ρεῦμα.
 "ὦ! νὰ μὴν εἶμι' ἐλεύθερος νὰ σὲ ἀκολουθήσω
 εὐθύς, χωρὶς ἀναβολή.

ΛΘ. Κανείς δὲν σ' ἐμποδίζει.

Σ' τὸν βασιλιᾶ Βασίλειον, τοῦ Ρωμανοῦ τὸ τέκνον,
 ἄς εἶναι καὶ ἀνήλικος, παρὰδος τὴν κορῶνα,

(Ὁ Νικηφόρος ὀπισθοχωρεῖ συνοφρυοῦμενος.)

κ' ἔλα μαζί μου νὰ ὑμνωθῆς σ' τὸν θρόνο τοῦ σοῦ ἀνήκει.

Καὶ μὴν ἀργῆς. — Ἄλλ' ἄκουσε. Ἄν ὡς τὴν ὥρα ἐκείνη

ἢ ἀνταρσιασμένη σου ψυχὴ ζητήσῃ τῆς θρησκείας

τὸ στήριγμα, τὸν Γαβριήλ, τὸν θεῖον ὑμνογράφον,

ἀπ' τοῦ Στουδίου τὴν μονὴ προσκάλεσε.

(Ὁ Νικηφόρος ἴσταιται ἀλλοφρονῶν.)

Σὲ ἀφίνω.

ΝΙΚ. *(ὡς ἀνανήφων, ἀτενίζει τὸν Ἀθανάσιον καὶ εἶτα τὸν ἀναγκαλίζεται.)*

Ὁ ἄγγελος προστάτης μου φεύγει, θαρρῶ, μ' ἐσένα.

ΛΘ. *(ἐκτείνων πρὸς αὐτὸν ἐν εἶδει εὐλογίας τὰς χεῖρας.)*

Ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ κ' ἡ φώτισις μαζί σου!

(Ἐξέρχεται.)

ΑΡΡΑΒΙΑΤΑ

ΔΙΗΓΗΜΑ ΠΑΥΛΟΥ HEYSE

Ὁ ἥλιος δὲν εἶχεν ἀκόμῃ ἀνατείλῃ καὶ φαιόχρους δμίχλη
 ἐκάλυπτε τὸν Βεζούδιον, τὴν Νεάπολιν δλόκληρον καὶ τὰ
 παράκτια χωρία. Ἡ θάλασσα ἦτο γαλήνιος καὶ οἱ ἄλιεῖς μὲ
 τὰς γυναῖκάς των, μετέφερον ἐπὶ τῆς ἄμμου τὰς λέμβους των,
 πλήρεις δικτύων, ἐνῶ ἄλλοι πάλιν, τοὺς ἐβοήθουν αἶροντες τὰ
 ἰστία ἢ φέροντες εἰς αὐτοὺς τὰς κώπας. Οὗτοι ἦσαν κατὰ τὸ
 πλεῖστον γέροντες, οἵτινες πρὸ πολλοῦ ἔπαυσαν νὰ μετέρχωνται
 τοὺς ἄλιεῖς.

Μία γραῖα ἐπὶ τῆς στέγης τῆς οἰκίας της ἔκλωθε μὲ τὴν ρόκαν
 της, ἀδιάφορος πρὸς τὰς ἐνοχλήσεις τῶν παιδίων, τὰ ὅποια
 τὴν εἶχαν περικυκλώσῃ καὶ τὴν ἐχύτταζαν μετὰ περιεργείας.

— "ὦ, νὰ ὁ παπᾶς, εἶπεν αἰφνης μία ἐκ τῶν γυναικῶν πρὸς
 τὴν μικρὰν θυγατέρα της. Κύτταξε, τὸν πηγαίνει ὁ Ἀντωνῖνος
 εἰς τὸ Κάπρι.

"Ὅλοι οἱ ἄλιεῖς ἐστράφησαν, παραιτήσαντες πρὸς στιγμὴν
 τὴν ἐργασίαν των, διὰ νὰ ἴδουν τὸν ἱερέα των, ὅστις τοὺς ἐχαι-
 ρέτα φιλικῶς.

Ὁ Ἀντωνῖνος ᾤθει τὴν λέμβον του διὰ ν' ἀνοιχθῇ πρὸς
 τὴν θάλασσαν, ὅταν ἀπὸ τὸν δρόμον τῆς Σαρράντης, ἐφάνη
 ἐρχομένη μία νέα, ἣτις ἐκίνει τὸ μανδῆλιόν της πρὸς τοὺς
 ἄλιεῖς. Ἦτο σεμνὰ ἐνδεδυμένη καὶ ἔφερε δέμα ὑπὸ τὸν βρα-
 χίονα, ὑψωνεν ὁμως τὴν κεφαλὴν μὲ ὑπερηφάνειαν σχεδὸν ἀρι-
 στοκράτιδος καὶ αἱ μαῦραι πλεξίδες της, αἱ περιβάλλουσαι τὴν
 κεφαλὴν της, τῆς ἤρμοζαν ὡς τὸ καλλίτερον διάδημα.

— Καλὴ μέρα σου, Ἀρραβιάτα! ἀνεφώνησαν συγχρόνως
 ὅλοι οἱ νεαροὶ ναῦται, τοὺς ὁποίους συνεκράτησεν ἡ παρουσία
 τοῦ ἱερέως των, ἀπὸ τοῦ νὰ τὴν χαιρετήσουν καὶ νὰ τὴν ὑπο-
 δεχθοῦν, ὅπως συνήθιζον.

— Καλή μέρα, Λωρέλλα, είπεν ὁ ἱερεὺς. Ἐρχεσαι μαζί μου στὸ Κάπρι;

— Ἄκουσ; Φτάνει νὰ μὲ θέλῃς παπαῖ μου.

— Αὐτὸ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν Ἀντωνίνο· ἡ βάρκα εἶναι δική του.

— Νὰ πάρε μισὸ καρλίνι, εἶπεν ἡ Λωρέλλα, χωρὶς νὰ γυρίσῃ νὰ κυττάξῃ τὸν νεαρὸν λεμβοῦχον.

— Κράτα το καὶ σοῦ χρειάζεται ἐσένα πιδὸ πολὺ ἀπὸ μένα, εἶπε μὲ κάποιαν ὀργὴν ὁ νέος καὶ ὤθησε, διὰ νὰ τῆς ἀνοίξῃ θέσιν, κἀνιστρα πλήρη πορτοκαλλίων, τὰ ὅποια ἐσκόπει νὰ πωλήσῃ εἰς τὸ Κάπρι.

— Δὲν θὰ κάμω τὸ ταξίδι χωρὶς νὰ πληρώσω, ἀπήντησεν ἐκείνη συσπᾶσασα νευρικῶς τὰς ὀφρῦς.

— Ἐλα, παιδί μου, εἶπεν ὁ ἱερεὺς. Αὐτὸ τὸ καλὸ παλληκάρι, δὲν ἔχει σκοπὸν νὰ πλουτίσῃ μὲ τὴν ἰδική σου φτώχεια.

Ἐκείνη εἰσηλθε καὶ ἀπεμάκρυνε τὸν χιτωνίσκον, τὸν ὅποιον διὰ νὰ τὴν περιποιηθῇ, εἶχε στρώσει ὁ Ἀντωνίνος εἰς τὴν θέσιν τῆς. Ἡ λέμβος ἀνεχώρησεν. Ὁ ἐφημέριος ἤρχισε τότε νὰ συναμιλῇ μὲ τὴν Λωρέλλα καὶ νὰ τὴν ἐρωτᾷ τί κερδίζει ἐκ τῆς ἐργασίας τῆς, τῆς μετάξῃς δηλαδὴ καὶ τοῦ νήματος, τὰ ὅποια πωλεῖ διὰ νὰ φέρῃ ὀλίγα χρήματα εἰς τὴν μητέρα τῆς, ἥτις ἡσθένει ἀπὸ πολλοῦ καὶ κατέληξεν εἰς τὴν ἐρώτησιν:

— Διατί σὲ ὀνομάζουν Ἀρραβιάτα; Δὲν εἶναι ὄνομα ποῦ πηγαίνει εἰς μίαν χριστιανήν.

Τὸ πρόσωπον τῆς κόρης ἔγινε κατακόκκινον καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς ἀνέλαμψαν:

— Μὲ περιπαίζου, γιατί δὲν χορεύω, δὲν τραγουδῶ καὶ δὲν κουβεντιάζω μαζί τους, ὅπως τὰλλα κορίτσια. Μποροῦν γὰ μ' ἀφήνουν ἡσυχῇ ἐγὼ δὲν τοὺς κάνω τίποτε.

— Ἀλλὰ καὶ σὺ μποροῦσες νὰ ἦσουν πιδὸ γλυκειὰ σ' τοὺς τρόπους μ' αὐτούς.

Ἐκείνη ἐχαμήλωσε τὴν κεφαλὴν καὶ συνέπτυξε τὰς ὀφρῦς.

Παρήλθεν ὀλίγος χρόνος χωρὶς νὰ ὀμιλοῦν. Ὁ ἥλιος ἐχρῦσιζε τὰ ὄρη, ἀπαλλαγείς τῶν νεφῶν, τὰ ὅποια διήρχοντο ὑπὲρ τὴν κορυφὴν τοῦ Βεζουβίου καὶ ἐλάμπρυνε τὰς λευκὰς οἰκίας, αἵτινες ἐφαίνοντο ἐν μέσῳ τῶν πορτοκαλλεῶνων.

— Λωρέλλα, δὲν γίνεται πιά λόγος γιὰ τὸν Ναπολιτανὸν ζωγράφον, ποῦ ἤθελε νὰ σὲ πάρῃ γυναῖκά του; εἶπεν ὁ ἱερεὺς.

Ἐκείνη ἐκίνησε τὴν κεφαλὴν.

— Αὐτὸς ἤθελε νὰ σοῦ κάνῃ καὶ τὴν εἰκόνα σου· γιατί δὲν ἐδέχθηκες;

— Καὶ τί τὴν ἤθελεν αὐτὸς τὴν ἰδικήν μου τὴν εἰκόνα; Ἄν θέλῃ, μήπως δὲν εἶναι ἄλλες πιδὸ ὁμορφες ἀπὸ μένα! Κι' ἔπειτα... ἔπειτα, ποῖος μπορεῖ νὰ ξέρῃ τί τὴν ἤθελε αὐτὴ τὴν εἰκόνα. Μπορεῖ νὰ μοῦ ἔκανε μάγια καὶ νὰ μοῦ περνε τὴν ψυχὴ ἢ ἀκόμα καὶ νὰ μὲ πέθαινε. Ἔτσι μοῦ ἔλεγε ἡ μητέρα.

— Αὐτὰ δὲν πρέπει νὰ τὰ πιστεύῃς. Γιατί δὲν ἐδέχθηκες ποῦ ἤθελε νὰ σὲ πάρῃ γυναῖκα του; Αὐτὸς, καθὼς εἶχα καταλάβῃ, θὰ ἦτο πλούσιος καὶ καλὸς ἄνθρωπος καὶ μπορεῖ νὰ μὴ βρῆς ὁμοίον του. Ὁ Θεὸς δὲν σοῦ στέλλει ποτὲ δυὸ φορές τὴν τύχη ποῦ διώχνεις. Αὐτὸς, ἂν σ' ἐπαιρνε, θὰ σὰς βοηθοῦσε κι' ἐσένα καὶ τὴν μητέρα σου.

— Εἰς τὰ ὕστερὰ δὲν θέλω καὶ νὰ παντρευθῶ, εἶπε μὲ κάποιαν ἀγερωχίαν ἢ κόρη, ὡς νὰ ὠμίλει μὲ τὸν ἑαυτὸν τῆς.

— Ἐχεις τάξῃ τὸν ἑαυτὸ σου ἢ μήπως σκέπτεσαι νὰ κλεισθῆς σὲ μοναστήρι;

Ἐκείνη ἀπήντησεν ἀρνητικῶς διὰ νεύματος τῆς κεφαλῆς.

— Ἦώρα βλέπω πῶς αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι ἔχουν δίκιο ποῦ σὲ μαλώνουν γιὰ τὴν ἐπιμονή σου, ἂν καὶ δὲν ἔκαναν καλὰ νὰ σοῦ δώσουν τέτοιο ἄσχημο ὄνομα. Ἄκουσέ με, παιδί μου· στὸν κόσμον αὐτὸν δὲν εἶσαι μόνη καὶ πρέπει νὰ σκέπτεσαι ὅτι μὲ τὴν ἐπιμονή σου χειροτερεύεις τὴν κατάστασι τῆς μητέρας σου ποῦ εἶναι βαρεῖα ἄρρωστη. Ποιὰ δικαιολογία εὐρίσκεις, ὅταν ἀποκρούῃς τὸν ἄνθρωπον ποῦ ἔχει τὴν διάθεσι νὰ σὰς ὑποστηρίξῃ, νὰ σὰς σώσῃ, ἐσένα καὶ τὴν μητέρα σου; Ἀπάντησέ μου, Λωρέλλα.

— Ἐχω βέβαια κ' ἐγὼ τοὺς λόγους μου, ἀπήντησεν ἐκείνη χαμηλοφώνως καὶ διστακτικῶς, ἀλλὰ δὲν μπορῶ νὰ τοὺς πῶ.

— Δὲν ἔμπορεῖς νὰ τοὺς πῆς; Οὔτε εἰς ἐμένα ποῦ ἐξομολογείσαι, ποῦ γνωρίζεις ὅτι θέλω τὸ καλὸν σου; Ἡ μήπως ἀμφιβάλλεις ὅτι θέλω τὸ καλὸν σου;

Ἐκείνη ἔνευσεν εἰς ἐνδειξιν ὅτι εἶχε βεβαιότητα.

—Γότε λοιπόν άνοιξε τήν καρδιά σου και μίλησέ μου καθαρά, παιδί μου.

Ἡ Λωρέλλα έρριψε ταχύ και δειλόν βλέμμα επί του λεμβούχου, όστις καθήμενος εις τό άλλο άκρον τής λέμβου έκωπηλάτει ταχέως, φορών τόν σκοϋφόν του μέχρις ότων, και παρητείρει τήν θάλασσαν ώς άν ήτο βυθισμένος εις τās σκέψεις του. Ὁ Ιερεϋς έπρόσεξεν εις τό βλέμμα της και έπλησίασε περισσότερο τήν κόρην, δια νά δύναται νά του όμιλή χωρίς ν' άκούεται από τόν κωπηλάτην.

— Δέν έγνωρίσατε τόν πατέρα μου; αυτός είναι ή αίτία ποϋ έχω άρρωστη σήμερα τή μητέρα μου. Τήν έκακομεταχειρίζετο, τήν έκτυποϋσε, τήν έξευτέλιζε. Πώς θυμοϋμαι τά βράδια ποϋ έγύριζε σ' τό σπίτι θυμωμένος. Ἡ κακομοίρα ή μητέρα μου δέν έβγαζε μιá λέξι άπ' τό στόμα και του έκανε ό,τι ήθελε, κι' αυτός τήν έκτυποϋσε ποϋ μοϋ ράγιζε τήν καρδιά. Κι' όταν τήν έβλεπε νά πέφτη χάμω από τόν πόνο ποϋ τής έκαναν τά κτυπήματά του, τήν έπιανε και τήν έσήκωνεν ό ίδιος — φαντασθήτε μεταβολή—και τήν άγκάλιαζε τόσο σφικτά, ποϋ ένόμιζες πώς ήθελε νά τήν σκάση. Ἡ μητέρα μου μοϋ ειχε πη νά μη μαρτυρήσω σέ κανένα τίποτ' άπό όλ' αυτά. Κι' όμως ή υγεία της ειχε κλονισθή τόσο πολύ, ποϋ και άφοϋ πέθανε ό πατέρας μου — είναι τώρα πολλά χρόνια — δέν έγινε καλά. . . . Κι' άν πεθάνη πριν άπ' τήν ώρα της — ό Θεός νά με συχωρέση — θά ξέρω ποιός τήν έσκότωσε. . . . Νά, γι' αυτό θέλω νά μείνω κόρη, γιατί, άν κανένας πάρη τά μοϋτρά του νά με κτυπήση ή νά μ' άγκαλιάση, θά ήμπορώ νά υπερασπισθώ τόν έαυτόν μου. Ἡ μητέρα δέν ήμποροϋσε νά του άντισταθῆ, οϋτε σ' τά κτυπήματα οϋτε σ' τά φιλιá· γιατί τόν άγαποϋσε. . . . Κ' έγώ έπρότιμηση νά μην άγαπώ κανένα τόσο, ποϋ νά μπορῆ νά με κάνη δυστυχισμένη και άρρωστη.

— Είσαι παιδί. Ἐπίστεψες λοιπόν πως όλοι οι άνδρες είναι όπως ό πατέρας σου, ποϋ δέν ήμποροϋσε νά κρύψη τήν ιδιοτροπία και νά συγκρατήση τά πάθη του; Δέν έπρόσεχες νά ιδῆς καλλίτερα τούς γειτόνους μας, άγαθούς άνθρώπους, ποϋ ζοϋν τόσον ειρηνικά με τής γυναϊκές τους;

— Μήπως ήμποροϋσε κανείς νά καταλάβη τί ήτο και ό πατέ-

ρας μου για τή μητέρα μου; Ἐκείνη έπροτιμοϋσε χίλιες φορές καλλίτερα νά πέθαινε παρά νά παραπονεθῆ σέ κανένα, μάλιστα σέ ξένο. "Αν αυτά είναι τά κέρδη τής άγάπης, ποτέ δέν θά δώσω τήν καρδιά μου σέ κανένα.

— Ἡ καρδιά σου με τόν καιρό θά σοϋ ειπῆ άν θ' άγαπήσης ή όχι. Κι' ό ζωγράφος; Ἐπίστεψες ότι θά σ' έκακομεταχειρίζετο αυτός ό άνθρωπος;

— Μοϋ έγυάλιζαν τά μάτια του, ίδια όπως του πατέρα, όταν παρακαλοϋσε τή μητέρα. . . . Πώς έφοβήθηκα, όταν ξαναείδα αυτά τά μάτια. . . .

Ἐσιώπησε και επέμεινε μέχρι τέλους του ταξιδίου νά σιωπᾷ.

Μετά δίωρον κωπηλασίαν έφθασαν εις τόν μικρόν λιμένα του Κάπρι.

**

Μια ώρα ειχε παρέλθῆ από τής μεσημβρίας και ό Ἄντωνίνος εϋρίσκετο άκόμη εις τό Καπηλειόν των Ἀλιέων, όπου ειχεν εισέλθῆ πρό δύο ώρων, όταν έφθασεν ό ιδιοκτήτης του οίνοπωλείου με έν δίκτυον τυλιγμένον εις τούς ώμους του και τόν κόκκινόν του κοϋκκον. Μόλις διέκρινε τόν νεαρόν άλιέα, τόν έχαιρέτησεν, έκάθησε πλησίον του, τόν ήρώτησε και του ειπε τά νέα. Ἡ σύζυγός του έφερε και δευτέραν φιάλην οίνου, όταν ήκουσαν πλησίον τήν άμμον νά τρίξη, και ειδαν τήν Λωρέλλα νά εμφανίζεται έρχομένη από τήν δδόν. Τούς έχαιρέτησε με ταχύ νεϋμα και έστάθη αναποφάσιτος.

Ὁ Ἄντωνίνος ήγέρθη άμέσως.

— Πηγαίνω, ειπεν. Είνε ένα κορίτσι από τήν Σαρράντη ποϋ ήλθε με τόν παπα τό πρωί. Πρέπει νά γυρίση άπόψε, γιατί ή μητέρα της είναι άρρωστη.

— Και τί βιάζεσαι; Ἐχομε άκόμη πολλές ώρες ως που νά νυκτώση, άντείπεν ό κύριος του καπηλείου. Ἐχει καιρό τό κορίτσι νά πιῆ ένα ποτήρι κρασί. Ἐ, γυναϊκα, φέρε ένα ποτήρι άκόμα.

— Εϋχαριστῶ, ειπεν ή Λωρέλλα, δέν πίνω.

Και έστάθη εις άπόστασιν.

— Βάλε της ένα δάκτυλο κρασί μονάχα, γυναϊκα, ένα δάκτυλο. Θέλει παρακάλια.

— "Άστε την, είπεν ὁ νέος. Εἶνε κεφάλι ἀγύριστο· ἄμα μιὰ φορά πῆ πῶς δὲν θέλει, κι' ὁ ἅγιος δὲν θὰ τὴν ἔκανε ν' ἀλλάξῃ γνώμη.

"Ἐπειτα ἐχαιρέτησε καὶ ἀπῆλθεν, ἔσυρε τὴν λέμβον του εἰς τὸ ὕδωρ, ἔλυσε τὸ σχοινίον καὶ ἀνέμεινε τὴν νέαν. Ἐκεῖνη, ἐχαιρέτησε μίαν φοράν ἀκόμη τοὺς ἰδιοκτῆτας τοῦ καπηλαίου καὶ ἐπροχώρησε πρὸς τὴν λέμβον, μὲ βάδισμα συνεσταλμένον. Ἔστρεφεν ἀδιακόπως τὸ βλέμμα, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ εἶδεν καὶ ἄλλους ἐπιβάτας. Ἄλλ' ὁ λιμὴν ἦτο ἔρημος· ἐκ τῶν ἀλιέων ἄλλοι μὲν ἐκοιμῶντο, ἄλλοι δὲ εἶχαν ἐξέλθῃ εἰς τ' ἀνοικτὰ διὰ τὸ ψάρευμα. Μικρὸς ἀριθμὸς γυναικῶν καὶ παιδίων ἐκοιμῶντο ἢ ἐψάρευαν καθήμενοι εἰς τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν των. Οἱ ξένοι, ὅσοι εἶχαν ἔλθῃ τὴν πρωΐαν, ἀνέμεναν νὰ φθάσῃ ἡ νύξ διὰ ν' ἀπέλθουν.

Ἡ Λωρέλλα δὲν ἐπρόφθασε νὰ παρατηρήσῃ γύρω της περισσότερα· διότι παρὰ τὰς προσπαθείας της ὁ Ἄντωνίνος τὴν ἐσήκωσεν εἰς τὰς χεῖράς του καὶ τὴν μετέφερεν εἰς τὴν λέμβον του, ὡς παιδίον. Κατόπιν ἐπήδησε καὶ αὐτὸς ἐντὸς καὶ μετὰ τινὰς κωπηλασίας ἀπεμακρύνθησαν τοῦ λιμένος.

Ἐπὶ πολλὴν ὥραν ἐταξίδευσαν, χωρὶς νὰ εἴπουν λέξιν. Ἡ κόρη ἐνοχλουμένη ἀπὸ τὸν ἥλιον, ἔθεσεν ἐπὶ τῆς κόμης της τὸ πανλόν, μὲ τὸ ὁποῖον εἶχε σκεπάσῃ τὸ φαγητόν της, καὶ ἔπειτα ἤρχισε νὰ τρώγῃ ξηρὸν ἄρτον ὡς μόνον πρόγευμα, διότι δὲν εἶχε κερδίσῃ τίποτε εἰς τὸ Κάπρι.

Ὁ Ἄντωνίνος μόλις παρετήρησε τοῦτο, ἔσπευσε ν' ἀνεύρῃ δύο πορτοκάλλια, τὰ μόνα τὰ ὁποῖα ὑπῆρχον ἐντὸς τῶν κανίστρων του.

— Νὰ κάτι τι νὰ φᾶς μὲ τὸ ψωμί σου, Λωρέλλα, εἶπε. Μὴ νομίσης πῶς τὰ εἶχα φυλαγμένα γιὰ σένα. Εἶχαν πέσῃ μεσ' τὴν βάρκα καὶ τὰ βρῆκα, ὅταν ἐτακτοποιούσα τὰ κοφίνια μου ἀδειανά.

— Ἦναι νὰ τὰ φᾶς ἐσύ. Ἐμένα μου φτάνει τὸ ψωμί.

— Πάρε τα νὰ δροσισθῆς, γιατί κάνει ζέστη κι' ἔχομε ἀκόμη πολὺ ὥρα ὡς που νὰ φτάσωμε.

— Μοῦ ἔδωκαν, ἐκεῖ πέρα ποῦ ἤμουν, ἓνα ποτήρι νερὸ καὶ δὲν διψῶ.

— Ὅπως ἀγαπᾶς. . . .

Τὰ ἀφῆκε νὰ πέσουν ἐντὸς τῶν κανίστρων καὶ ἐπηκολούθησε σιωπῇ. Ἡ θάλασσα ὠμοίαζε πρὸς μέγα κάτοπτρον καὶ ἡ λέμβος διερχομένη, μόλις ἤγειρεν ὀλίγους ἀφρούς. Καὶ αὐτὰ τὰ λευκὰ πτηνὰ τῆς θαλάσσης διήρχοντο ἡσυχῶς.

— Θὰ ἤμπορούσες νὰ τὰ δώσης στὴν μητέρα σου αὐτὰ τὰ δύο πορτοκάλλια, ἐπανέλαβεν ὁ Ἄντωνίνος.

— Ἐχομε ἀκόμα σ' τὸ σπῆτι· καὶ, ὅταν μᾶς λείψουν, θ' ἀγοράσω.

— Δόσε της τα μόνον γιὰ νὰ τῆς πῆς χαιρετίσματα ἀπὸ μέρους μου.

— Δὲν σὲ ξέρει.

— Σὺ θὰ μποροῦσες νὰ τῆς πῆς ποιὸς εἶμαι.

— Μὰ, οὔτε κ' ἐγὼ σὲ ξέρω.

Δὲν ἦτο ἡ πρώτη φορά, καθ' ἣν τοῦ ἠρνεῖτο ὅτι τὸν ἐγνώριζε. Πρὸς ἑνὸς ἔτους, ὅταν ὁ ζωγράφος εἶχε φθάσῃ εἰς τὴν Σαρράντην, ὁ Ἄντωνίνος — ἦτο Κυριακῆ — ἐπαιξε τοὺς βόλους μὲ τοὺς φίλους του εἰς μίαν πλατεῖαν, πλησίον τῆς μεγάλης ὁδοῦ. Ἐκεῖ ὁ ζωγράφος συνήντησε διὰ πρώτην φοράν τὴν Λωρέλλαν, ἣτις διήρχετο φέρουσα ἐν ἀγγεῖον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς της χωρὶς νὰ τὸν παρατηρήσῃ. Κατάπληκτος ἐκ θαυμασμοῦ, ὁ Νεαπολιτανός, ἐστάθη διὰ νὰ τὴν ἴδῃ. Ἡδύνατο νὰ κάμῃ δύο βήματα καὶ ν' ἀπομακρυνθῇ τοῦ μέρους, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχον ἀρχίσῃ νὰ παίζουν ὁ Ἄντωνίνος καὶ οἱ φίλοι του, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι οὔτε τὸ ἐσκέφθη. Εἰς βόλος ὅμως ὅστις ἐρρίφθη, τὸν εὔρεν εἰς τὸν πόδα καὶ τοῦ ἐπροξένησε πόνον, ὅστις τοῦ ἔδωκε νὰ ἐννοήσῃ ὅτι τὸ μέρος ἐκεῖνο δὲν ἦτο κατάλληλον διὰ σκέψεις καὶ θαυμασμούς. Ἐστράφη ἀποτόμως, ὡς νὰ ἐζήτηι ἱκανοποίησιν· ἀλλ' ὁ νεαρὸς ἀλιεύς, ὅστις τὸν εἶχε κτυπήσῃ, ὄχι μόνον συγγνώμην δὲν τοῦ ἐζήτησεν, ἀλλ' ἔλαβε τὸ ὕψος προκλητικόν, ὥστε ὁ ξένος ἐθεώρησε φρόνιμον ν' ἀπομακρυνθῇ, βέβαιος ὅτι ἂν ἔμενε θὰ ἐγίνετο ἐπεισόδιον.

Τὸ γεγονός τοῦτο ἐγινε γνωστὸν καὶ κατέστη ἀκόμη γνωστότερον, ὅταν ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος ἐζήτησε τὴν χεῖρα τῆς Λωρέλλας.

— Δὲν τὸν γνωρίζω, ἀπήντησε μὲ κάποιαν ἀγανάκτησιν εἰς τὸν ζωγράφον, ὅστις τὴν ἠρώτησεν, ἂν ὁ μικρὸς ἐκεῖνος ἀγυιόπαις ἦτο ὁ αἷτιος τῆς ἀρνήσεώς της νὰ τὸν νυμφευθῇ. Καὶ

δμως είχε ακούση πολλάκις νὰ δμιλοῦν δι' αὐτόν. . . . Ἀργότερα δὲ τὸν εἶχε συναντήσῃ καὶ ἀναγνωρίσῃ ἀσφαλῶς. . . .

Καὶ τὴν ἑνὸς τῆς λέμβου ἐφαίνοντο ὡς ἄσπονδοὶ ἐχθροὶ καὶ τῶν δύο δὲ αἱ καρδίαι ἐπαλλον σφοδρῶς. Ἡ λέμβος εἶχε διανύσῃ τὸ ἥμισυ διάστημα· οὔτε πλησίον οὔτε μακρὰν ἐφαίνετο κανὲν πλοιάριον ἢ λέμβος. Ἡ νῆσος διεκρίνετο ὀπισθεν τῶν, ἔμπροσθεν τῶν δὲ ἐπρόβαλλεν ἡ ἀκτὴ λουομένη δλόκληρος εἰς τὸν ἥλιον. Τίποτε, οὐδὲ εἰς γλᾶρος ἐτάρασσε τὴν ἀληθῆ ἐκείνην ἐρημίαν καὶ τὴν σιωπὴν. Ὁ Ἀντωνῖνος παρετήρησε γύρω του. Κάποια σκέψις εἶχε γεννηθῆ εἰς τὸν ἐγκέφαλόν του. Ἐρυθρίασε καὶ ἀφῆκε τὰς κώπας νὰ διαφύγουν τῶν χειρῶν του. Ἀκουσίως τῆς, ἡ Δωρέλλα τὸν παρετήρησε τεταραγμένη, ἀλλ' ὄχι καὶ περιφοβος.

— Πρέπει νὰ τελειώσωμεν, εἶπεν ὁ νεανίσκος. Πάρα πολὺ ἐκράτησεν αὐτὴ ἡ δουλειὰ καὶ δὲν ξέρω πῶς ἀκόμα εἶμαι ζωντανός. Δὲν με ξέρεις, εἶπες; Δὲν εἶδες ποτέ σου πῶς τώρα καὶ τόσα χρόνια, περνῶ ἀπὸ μπροστά σου σὰν τρελλός καὶ ἡ καρδιά μου χίλιες φορές ξεχειλίσει ἀπὸ τὸν πόθο νὰ σοῦ μιλήσω καὶ νὰ σοῦ πῶ τὸ μυστικόν μου;

— Ποιὰ ἀνάγκη εἶχα ἐγὼ νὰ μιλήσω σ' ἐσένα; ἐπρόφθασεν ἐκείνη νὰ εἶπῃ. Τὸ ἔχω καταλάβῃ πῶς ἤθελες νὰ σμιξῆς τὴν καρδιά σου μετ' ἐμὴν, ἀλλὰ δὲν ἤθελα νὰ μᾶς κατηγορήσουν οἱ κακόγλωσσοι, γιὰτὶ ἐγὼ δὲν μπορῶ νὰ πάρω οὐτ' ἐσένα οὔτε καὶ κανέναν ἄλλο.

— Οὔτε καὶ κανέναν ἄλλο; Δὲν θὰ μιλάς γιὰ πάντα εἶσι. Τί τάχα ἐπειδὴ ἐδιώξες τὸ ζωγράφον; . . . Μπᾶ! τότε ἤσουν ἀκόμα παιδοῦλα. Θὰ νοιώσης καμμιά μέρα πῶς εἶσαι μονάχη σ' τὸν κόσμον καὶ τρελλὴ καθὼς εἶσαι, θὰ πάρῃς ὅποιον βρῆς.

— Κανένας δὲν ξέρει τί τοῦ μέλλεται. Μπορεῖ κ' ἐμένα ἢ γνώμη μου ν' ἀλλάξῃ. Τί σὲ πειράζει αὐτό;

— Τί με πειράζει; ἐπανέλαβεν ἐκεῖνος. Καὶ ἠγέρθη τόσο ἀποτόμως, ὥστε ἡ λέμβος ἐταλαντεύθη ἰσχυρῶς. Τί με πειράζει; Τολμᾶς νὰ μ' ἐρωτᾶς, ὅταν ξέρῃς τί νοιώθω; Δυστυχία σ' αὐτόν ποῦ θὰ προτιμήσῃς ἀπὸ μένα!

— Μήπως ἔχομε δώσῃ λόγον; Τί σοῦ φταίω ἐγὼ, ἂν ἐχη γυρίσῃ τὸ κεφάλι σου; Τί δικαιώματα ἔχεις ἐσὺ σ' ἐμένα;

— ὦ! πουθενὰ βέβαια δὲν εἶναι γραμμένα τὰ δικαιώματά μου, οὔτε καὶ κανένας δικηγόρος μπορεῖ νὰ μᾶς πῇ. Μὰ ξέρε το καλὰ πῶς ἔχω τόσα δικαιώματα νὰ σ' ἀποκτήσω, ὅσα καὶ γιὰ τὸν παράδεισον, ἂν ἤμουν καλὸς ἄνθρωπος. Ἐὸ συλλογίσθηκες καλὰ πῶς θὰ μπορέσω ἐγὼ νὰ ἰδῶ ἐσένα νὰ πηγαίνῃς σ' τὴν ἐκκλησία μ' ἕναν ἄλλο καὶ νὰ με βλέπουν τᾶλλα τὰ κορίτσια καὶ νὰ σηκώνουν τοὺς ὤμους σὰν θὰ περνοῦν ἀπὸ μπροστά μου;

— Κάνε ὅ,τι θέλεις. Δὲν θὰ σὲ φοβηθῶ βέβαια. Ὅπως κ' ἐσύ, κ' ἐγὼ θὰ κάμω ὅ,τι μ' ἀρέσει.

— Γρήγορα θὰ πάψῃς νὰ μιλάς ἔτσι, εἶπε τρέμων δλόκληρος. Εἶμαι ἀρκετὰ ἄντρας γιὰ νὰ μὴν ἀφήνω τὸν ἑαυτὸ μου νὰ βασανίζεται μετὰ μιὰ σὰν κ' ἐσένα, κουφιοκέφαλη. Δὲν ξέρεις λοιπὸν πῶς ἐδῶ μέσα εἶσαι σ' τὴν ἐξουσία τῆ δικῆ μου καὶ πῶς πρέπει νὰ κάνῃς ὅ,τι σοῦ ζητήσω καὶ θελήσω ἐγὼ;

Ἐκείνη ἐφρικίασεν ἐλαφρῶς καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς ἀνέλαμψαν.

— Σκότωσέ με, ἂν τολμᾶς, τοῦ εἶπε βραδέως.

— Τίποτα δὲν πρέπει νὰ κάνῃ κανεὶς μισό, εἶπεν ἐκεῖνος μετὸν φωνῆς γλυκύτερον. Ἐχει θέσι καὶ γιὰ τοὺς δύο μας στὴ θάλασσα.

Ὁμίλει ὡς νὰ ἐζήτει ἔλεος ἢ ὡς νὰ ὠνειρεύετο.

— . . . Πρέπει νὰ πνιγοῦμε κι' οἱ δύο μαζί. . . . κι' ἀμέσως, εἶπε καὶ τὴν ἤρπασεν ἀπὸ τοὺς βραχίονας. Ταχέως ὅμως ἀπέσυρε τὴν δεξιάν του χεῖρα, ἐξ ἧς τὸ αἷμα ἤρχισε νὰ ρέῃ, διότι τὸν εἶχε δαγκάσῃ μετ' ὄλην τῆς τὴν δύναμιν.

— Ἄ! θὰ κάμω ὅ,τι θές ἐσὺ ἔ! Καὶ με ἀπότομον κίνησιν ἀπεσπάσθη τῶν βραχιόνων του.

— Θὰ τὸ ἰδοῦμε ἂν εἶμαι στὴν ἐξουσία σου εἶπε, καὶ ἐπήδησεν ἀπὸ τὴν λέμβον καὶ ἐχάθη εἰς τὰ κύματα.

Σχεδὸν ἀμέσως ἀνῆλθε καὶ πάλιν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, μετὰ τὴν κόμην ἀτακτον καὶ ἤρχισε νὰ κολυμβᾷ καὶ ν' ἀπομακρύνεται τῆς λέμβου, πλέουσα πρὸς τὴν ἀκτὴν. Ἡ φοβερὰ ἀγωνία παρέλυε τὰς δυνάμεις τοῦ Ἀντωνῖνου. Ὁρθίος ἐπὶ τῆς λέμβου τὴν παρετήρει ἐταστικῶς, κλίνων ὀλίγον πρὸς τὰ ἔμπρός, ἐμβρόντητος ὡς νὰ εἶχεν ἴδῃ κανὲν θαῦμα. Κατόπιν ἔστρεψε τὸ πηδάλιον, ἔλαβε ταχέως τὰς κώπας καὶ μετὰ ὄλας του τὰς δυνάμεις

ἐκώπηλάτει διὰ τὴν φθάση, ἐνῶ εἰς τὴν λέμβον ἀδιακόπως ἔρρεε τὸ αἷμα ἐκ τῶν χειρῶν του.

Μετ' ὀλίγον παρὰ τὰς προσπαθείας τῆς κόρης, εὗρισκετο πλησίον της.

— Γιὰ τὴν Παρθένα μας, ἐκραύγασε, ἔλα μέσα σ' τὴ βάρκα. Ἦμουνά τρελλός. Ὁ Θεὸς ξέρει τί μοῦ εἶχε γυρίση τὸ νοῦ. Κἀποιο ἀστροπελέκι τ' οὐρανοῦ μὲ εἶχε κάψη καὶ δὲν ἤξερα τί ἔκανα καὶ τί ἔλεγα. Συγχώρεσέ με, Λωρέλλα, κ' ἔλα μέσα σ' τὴ βάρκα.

Ἐκείνη ἐξηκολούθει νὰ καλυμβᾷ ὡς νὰ μὴν εἶχεν ἀκούση τίποτε.

— Δὲν θὰ μπορέσης νὰ φτάσης σ' τὸ λιμάνι. Πῆναι δυὸ μίλια ἀκόμη. Συλλογίσου τὴ μητέρα σου. Ἄν πάθῃς τίποτε κακὸ, θὰ πεθάνῃ.

Δι' ἐνὸς βλέμματος ἐκείνη κατεμέτρησε τὴν ἀπόστασιν, ἣτις τὴν ἐχώριζεν ἀπὸ τὴν ἀκτὴν. Κατόπιν χωρὶς ν' ἀπαντήσῃ ἐπλησίασε πρὸς τὴν λέμβον καὶ τὴν ἤρπασε μὲ τὰς χεῖράς της. Ἐκεῖνος ἔσπευσε νὰ τὴν βοηθήσῃ καὶ ὁ χιτωνίσκος του, τὸν ὅποιον εἶχε στρώσῃ εἰς τὴν θέσιν της προηγουμένως διὰ νὰ τὴν περιποιηθῇ, ἔπεσεν εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἦν στιγμὴν ἢ λέμβος ἐκλινεν ὑπὸ τὸ βάρος τῆς κόρης. Ἰβλαφρὰ ὡς ἦτο ἀνῆλθε καὶ πάλιν καὶ ἀνέλαθε τὴν θέσιν της. Ἐκεῖνος ἰδὼν αὐτὴν ἐν ἀσφαλείᾳ, ἐξηκολούθησε τὴν κωπηλασίαν του. Ἐτακτοποίησεν ἢ κόρη τὸ ἔνδυμά της καὶ τὴν κόμην της ἀλλὰ τὸ βλέμμα της ἔπεσεν εἰς τὸ βάθος τῆς λέμβου, ὅπου παρατήρησε τότε μόνον τὸ αἷμα. Ὡς νὰ μὴ εἶχε διακρίνη τίποτε ἐστράφη καὶ παρατήρησε τὴν χεῖρα, ἣτις ἐκράτει τὴν κώπην.

— Πάρε, τοῦ εἶπε καὶ τοῦ ἔδωκε τὸ μανδῆλιόν της.

Ἐκεῖνος ὁμως ἐκίνησεν ἀρνητικῶς τὴν κεφαλὴν καὶ ἐξακολούθει τὰ κωπηλατῆ. Ἐέλως ἐκείνη ἠγέρθη, τὸν ἐπλησίασε καὶ μὲ τὸ μανδῆλιόν της τοῦ ἐπέδεσε τὴν βασιεῖαν πληγὴν τῆς χειρός του. Μὴ ἀρκεσθεῖσα εἰς τοῦτο, ἔλαβε, χωρὶς ἐκεῖνος νὰ δυναθῇ νὰ τὴν ἐμποδίσῃ, τὴν μίαν τῶν κωπῶν καὶ ἐκάθισεν ἀπέναντί του, χωρὶς νὰ τὸν βλέπῃ, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχουσα προσηλωμένους ἐπὶ τῶν σταγόνων τοῦ αἵματος· ἐκώπηλάτει μὲ πολλὴν ἐπιτηδειότητα καὶ δύναμιν.

Ἀμφότεροι ἦσαν ὠχροὶ καὶ σιωπηλοί. Ὅταν ἔφθασαν εἰς τὴν παραλίαν, συνήνητησαν τοὺς ἀλιεῖς, οἵτινες ἠτοιμάζοντο νὰ ρίψουν τὰ δίκτυά των διὰ τὴν νύκτα. Ἐφώναξαν μὲ τὸ ὄνομά του τὸν Ἀντωνῖνον καὶ ἐνέπαιξαν τὴν Λωρέλλαν· ἐκεῖνοι ὁμως οὔτε ἐν βλέμμα τοὺς ἔρριψαν, οὔτε τοὺς ὠμίλησαν!

Ὁ ἥλιος ἔλαμπεν ἀκόμη, ὅταν ἔφθασαν εἰς τὴν παραλίαν. Ἡ Λωρέλλα ἐκίνησε τὸ φόρεμά της, τὸ ὅποιον κατὰ τὸ διάστημα τοῦ ταξιδίου εἶχεν ἀποξηρανθῆ ἐντελῶς καὶ ἐπήδησεν εἰς τὴν ξηρὰν. Μία γραῖα, ἣτις τοὺς εἶχε παρακολουθήσῃ τὴν πρῶταν ἀπερχομένους, εὗρισκετο ἀκόμη ἐπὶ τῆς στέγης της.

— Τί ἔχεις σ' τὸ χέρι σου, Ἰονῖνό μου; ἐκραύγασε. Χριστέ μου, ἢ βάρκα εἶνε γεμάτη αἷμα.

— Δὲν εἶνε τίποτα, καλὴ μου μητεροῦλα, εἶπεν ὁ νέος. Ἐσχισα τὸ χέρι μου σ' ἓνα καρφί. Αὔριο θάχῃ περάσῃ.

— Θέλω νὰρθω νὰ σοῦ βάλω χορτάρια νὰ σοῦ περάσῃ. Στάσου κι' ἔφτασα.

— Μὴν ταράττεσαι, καλὴ μητέρα. Αὐτὸ ἐπέρασε κι' ὄλα. Αὔριο θὰ τόχουμε καὶ ξεχασμένο.

— Γειά σου, εἶπεν ἢ Λωρέλλα, καὶ ἠκολούθησε τὸν ἀνηφορικὸν δρόμον.

— Καλὴν νύκτα, εἶπεν ὁ νέος, χωρὶς νὰ στραφῇ νὰ τὴν ἴδῃ.

Κατόπιν ἔφερεν ἔξω τῆς λέμβου τὰ κοφίνια του, τὰ ἔλαβεν εἰς τὰς χεῖρας καὶ ἀνῆλθε τὴν μικρὰν λιθίνην κλίμακα, ἣτις ὠδήγει εἰς τὸ πτωχικόν του.

... Ἡ χεῖρ του τοῦ ἐπροξένει φοβεροὺς πόνους. Ἐκάθισεν εἰς ἓν σκαμνίον καὶ ἀφῆρεσε τὸν ἐπίδεσμον. Τὸ αἷμα ἤρχισε καὶ πάλιν νὰ τρέχῃ. Γύρω ἀπὸ τὴν πληγὴν του ἢ χεῖρ του εἶχε πρησθῇ. Τὴν ἔπλυνεν ἐπιμελῶς καὶ ἐζήτησε νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν φλόγωσίν της ἣτις τὸν ἠνώχλει, θέτων τὴν χεῖρά του ἐπὶ πολλὴν ὥραν εἰς τὸ νερόν. Ὅταν τὴν ἀπέσυρε, διέκρινε καθαρῶς τὰ σημεῖα, τὰ ὅποια εἶχαν ἀφήσῃ οἱ δδόντες τῆς Λωρέλλας.

— Εἶχε δίκιο, ἐψιθύρισεν, ἡμουνά κτῆνος καὶ μοῦπρεπαν αὐτὰ καὶ χειρότερα. Θὰ τῆς στείλω αὔριο τὸ μαντῆλί της. Γιατί φοβάμαι πῶς δὲν θὰ τὴν ξαναἰδῶ.

Κατόπιν ἔπλυνε τὸ μανδῆλιον καὶ τὸ ἤπλωσεν εἰς τὸν ἥλιον.

Ἐπειτα ἔθεσε τὸν ἐπίδεσμον τῇ βοηθείᾳ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς καὶ τῶν ὀδόντων του.

Ἐπεσεν εἰς τὴν κλίνην του καὶ ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμοὺς διὰ ν' ἀποκοιμηθῇ.

Τὸ φῶς τῆς σελήνης καὶ ὁ πόνος του τὸν ἐξύπνισαν μόλις εἶχε κοιμηθῇ. Ἠγέρθη διὰ νὰ βρέξῃ τὴν χειρὰ του εἰς τὸ νερόν, ὅταν ἤκουσε θόρυβον εἰς τὴν θύραν.

— Ποῖος εἶναι; εἶπε καὶ ἤνοιξεν....

Ἡ Λωρέλλα εὗρίσκετο ἐνώπιόν του.

Χωρὶς νὰ εἶπῃ λέξιν, εἰσῆλθεν ἀπέβαλε τὸν πέπλον, τὸν ὅποτον ἐφόρει εἰς τὴν κεφαλὴν, καὶ ἔθεσεν ἐπὶ τῆς τραπέζης μικρὸν κάνιστρον, ὅπερ ἐκράτει, καὶ ἤρχισε ν' ἀσθμαίνῃ ἐκ τοῦ κόπου.

— Ἠλθες νὰ πάρῃς τὸ μαντήλι σου; εἶπε. Μποροῦσες νὰ πο-
φύγῃς αὐτὸ τὸν κόπο γιατί αὔριο θὰ παρακαλοῦσα τὸν Ἰωσήφ
νὰ σοῦ τὸ φέρη.

— Δὲν εἶναι γιὰ μαντήλι ποῦ ἦλθα. Εἶχα πάγῃ στὸ βουνὸ
νὰ μαζέψω ἀπ' τὰ χορτάρια ποῦ σταματοῦν τὸ αἷμα. Καὶ τὰφερα.

Ἀφήρесе τὸ κάλυμμα τοῦ κανίστρου.

— Πολὺ κόπον ἔκανες, εἶπεν ἐκεῖνος χωρὶς πικρίαν. Θὰ κου-
ράστηκες, ἐνῶ ἐγὼ εἶμαι καλλίτερα, πολὺ καλλίτερα. Τί ἦλθες
νὰ κάνῃς τέτοιαν ὥρα; Ἔρεις τὴν κακογλωσσιὰ τοῦ κόσμου
ποῦ λέει κι' ὅταν ἀκόμα δὲν ξέρει τίποτα, ἔ;

— Δὲν μὲ μέλει γιὰ κανένα, ἀπήντησεν ἐκεῖνη ἀποτόμως.
Τὸ μόνο ποῦ μὲ μέλει εἶναι νὰ ἰδῶ τὸ χέρι σου καὶ νὰ βάλω
ἀπάνω τὰ χόρτα μου, γιατί ἐσὺ δὲν μπορεῖς μὲ τ' ἀριστερό
σου τὸ χέρι.

— Σοῦ λέω πῶς εἶναι περιττόν.

— Ἀφῆσέ με νὰ τὸ ἰδῶ γιὰ νὰ σὲ πιστέψω.

Καὶ ἔλαβε τὴν χειρὰ του χωρὶς ἐκεῖνος νὰ ἔχῃ τὴν δύνα-
μιν νὰ τὴν ἐμποδίσῃ καὶ ἔλυσε τὸν ἐπίδεσμον.

Ὄταν εἶδε τὴν πληγὴν, κατελήφθη ὑπὸ φρίκης:

— Χριστὲ καὶ Παναγία!

— Ἐχει πρησθῇ λιγάκι, εἶπε, ἀλλὰ σὲ εἰκοσιτέσσαρες ὥρες
θὰ χῆ περάσῃ.

Ἐκεῖνη ἐκίνησε τὴν κεφαλὴν περιλύπως:

— Πρέπει μιὰ βδομάδα τοῦλάχιστον νὰ μὴν πιάσῃς κουπιὰ.

— Κ' ἐγὼ σοῦ λέω πῶς θὰ μπορῶ αὔριο ἢ μεθαύριο.

Ἐπειτα τί πειράζει;

Ἐν τῇ μεταξὺ ἐκείνη τοῦ εἶχε πλύνη τὴν πληγὴν. Ἐκεῖ-
νος ἀφήνετο ὡς παιδίον εἰς τὰς περιποιήσεις της. Κατόπιν τοῦ
ἔθεσεν ἐπάνω τὰ χόρτα, τὰ ὅποια ἀμέσως τοῦ ἐγλύκαναν ὀλί-
γον τὸν πόνον καὶ τοῦ ἔδεσε τὴν χεῖρα μὲ λωρίδας πανίων, τὰ
ὅποια εἶχε φέρῃ μαζί της.

Ὄταν ἔγινεν αὐτό, ἐκεῖνος εἶπε:

— Σὲ εὐχαριστῶ καὶ τώρα ἀκουσέ με κι' ἄλλη μιὰ φορὰ
ἂν θέλῃς νὰ μ' εὐχαριστήσῃς: συχώρεσέ μου τὴν τρέλλα ποῦ
ἔκανα σήμερα, λησμόνησε ὅ τι εἶπα κι' ὅ τι ἔκανα.

Ἐκεῖνη τὸν διέκοψε:

— Ἐγὼ πρέπει νὰ σοῦ ζητήσω νὰ μὲ συχωρέσῃς, γιατί
ἔπρεπε νὰ σοῦ ἐξηγηθῶ ἀλλιῶς καὶ ὄχι νὰ σ' ἀπελπίσω μὲ
τὴν σιωπὴ μου. Καὶ τώρα αὐτὴ ἡ πληγὴ...

— Μοῦ τὴν ἔκανες, ἔταν ὑπερασπίστηκες τὸν ἑαυτὸ σου·
ἔπειτα αὐτὴ ἡ δαγκωματιὰ μ' ἔφερε στὰ σύγκαλά μου. Σοῦ
λέω ὅμως ἄλλη μιὰ φορὰ πῶς αὐτὸ δὲν εἶναι τίποτε. Μὴ μοῦ
ζητᾶς νὰ σὲ συχωρέσω γιατί μοῦ ἔκαμες καλὸ καὶ σ' εὐχα-
ριστῶ. Καὶ τώρα πήγαινε νὰ κοιμηθῇς. Ὄριστε καὶ τὸ μαντήλι
σου· μπορεῖς νὰ τὸ πάρῃς τώρα μαζί σου.

Καὶ τὸ ἔθεσεν ἐντὸς τοῦ κανίστρου. Ὄτε ὅμως ὕψωσε
τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὴν παρετήρησε, κατελήφθη ὑπὸ φόβου·
πυκνὰ δάκρυα ἔρρεον ἐπὶ τῶν παρειῶν τῆς νέας χωρὶς ἐκεῖνη
νὰ προσπαθῇ νὰ τὰ σταματήσῃ.

— Παναγία μου! ἐκραύγασεν ὁ Ἀντωνῖνος, εἶσαι ἀρρω-
στη; Ἐσὺ τρέμεις δλάκαιρη....

— Δὲν εἶναι τίποτε, θέλω νὰ φύγω....

Καὶ μὲ βῆμα κλονούμενον ἐπλησίασε τὴν θύραν.

Τὰ δάκρυά της ὅμως τὴν ἐπνιγαν καὶ ἐζήτησε νὰ στηρι-
χθῇ ἐκβάλλουσα γαηροτάτους λυγμούς. Κατόπιν, προτοῦ ἐκεῖ-
νος προφθάσῃ νὰ τὴν πλησιάσῃ καὶ τὴν συγκρατήσῃ, ἐκεῖνη
ἔστράφη ἀποτόμως καὶ ἔσπευσε νὰ στηρίξῃ τὰς χειρὰς της εἰς
τὸν λαιμόν του.

— Δὲν ἠμπορῶ αὐτὸ νὰ τὸ ὑποφέρω.... Καὶ τὸν ἐνηγκαλί-

ζετο μετά θερμής. Δέν ἤμπορῶ νά ὑποφέρω ποῦ μοῦ μιλάς με τόσο γλυκῶ τρόπῳ καί μ' ἀφήνεις νά φύγω με τήν μετάνοια καί τήν τύψιν στή συνείδησί μου. Κτύπησέ με, ἐξευτέλισέ με, καί βρῖσε με... "Ἡ ἄν εἶναι ἀλήθεια πῶς μ' ἀγαπᾷς ἀκόμα, ὕστερα ἀπό τόν πόνον ποῦ σοῦ δώκα κράτησέ με καί κάνε με ὅ,τι θέλεις.

Καί νέοι λυγμοί τήν διέκοψαν.

Ἐκεῖνος τήν ἐκράτει εἰς τὰς ἀγκάλας του χωρὶς νά δύναται νά δμιλήσῃ.

— "Ἄν σ' ἀγαπῶ ἀκόμα; εἶπεν ἐπὶ τέλους. Παναγιᾶ καί Θεέ μου! Ἐνόμισες πῶς τὸ αἷμα τῆς καρδιάς μου μποροῦσε νά τρέξῃ ἀπ' τῆ μικρῆ αὐτῆ πληγῆ; "Ἄν μοῦ τὰ λές αὐτὰ νά με πειράξῃς ἢ ἀπό λύπη γιά μένα, πῆγαινε, καί θά ζητήσω καί ἐγὼ τῆ λησμονιά... "

— "Ὅχι, ὄχι, ἀπήντησεν ἐκείνη βραδέως· καί ἡ κεφαλή της ἐκλινεν, ἐπὶ τοῦ ὤμου, καί τόν παρετήρει με τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑγροῦς. Σ' ἀγαπῶ... Πολὺν καιρὸν φοβήθηκα νά σοῦ τὸ πῶ, κι' ἔγινα σκληρῆ με τήν ὑπερηφάνειά μου. Μὰ θέλω ν' ἀλλάξω, γιὰτὶ δέν ἤμπορῶ νά σέ βλέπω πειᾶ ἔτσι, ὅπως κάνεις, ὅταν περνᾷς σ' τὸ δρόμο ἀπὸ μπροστά μου. Νοιώθω κ' ἐγὼ λαχτᾶρα νά σ' ἀγκαλιάσω, γιά νά μπορῆς νά λές, ἂν ποτὲ ἢ ἀμφιβολία σοῦ πικραίνει τήν καρδιά: Μ' ἔχει ἀγκαλιάσει ἡ Λωρέλλα, ποῦ μόνον αὐτὸν ποῦ θέλει γιά ἄντρα της ἀγκαλιάζει!

Τρεῖς φορές τόν ἐνηγκαλίσθη καί κατόπιν ἀπεσπάσθη τῶν βραχιόνων του.

— Καλὴ νύχτα, ἀγαπημένε μου. Πῆγαινε τώρα νά κοιμηθῆς καί πρόσεχε τὸ χέρι σου. Μὴν ἔλθῃς νά πᾶμε συντροφιά ὡς τὸ σπίτι μου. Δέν φοβᾶμαι κανένα ἄλλον παρὰ ἐσένα.

Ἐξῆλθε τοῦ δωματίου καί ἐξηφανίσθη εἰς τὸ σκότος.

» »

Ὅταν ὁ ἀγαθὸς ἐφημέριος ἐξῆλθε τοῦ ἐξομολογητηρίου, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ Λωρέλλα ἐπὶ πολὺ εἶχε μείνῃ γονατισμένη, ἐμειδία.

— Ποῖος θά τὸ πῖστευε, διελογίζετο, ὅτι ὁ Θεὸς θά ἔστειλε τῆ χάρι του τόσο γρήγορα σ' αὐτὸ τὸ ἰδιότροπο κορίτσι... Ὁ Ὑψιστος νά τήν εὐλογήσῃ καί ν' ἀξιώσῃ καί μένα νά ζῆσω ὡς ποῦ νά ἰδῶ τὸ παιδί τῆς Λωρέλλας νά πάρῃ τῆ θέσι τοῦ πατέρα του στή βάρκα. Χά! χά! τήν Ἀρραβιάτα!

Μετάφρασις Κ. Ν.

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΕΛΛΑΣ

ὑπὸ τήν Ὑψηλὴν προστασίαν τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως Γεωργίου καί τήν ἐπίτιμον προεδρίαν τῆς Α. Β. Υ. τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου συνήλθεν ἐν Ἀθήναις τὸ 16ον Διεθνὲς Συνέδριον τῶν Ἀνατολιστῶν τήν Κυριακὴν 25 Μαρτίου, ἡμέραν τοῦ Πάσχα, ταυτοχρόνως μετὰ τῶν ἑορτῶν τῆς 75ετηρίδος τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου. Πανηγυρικῆ ἑναρξίς αὐτοῦ ἐγένετο τὸ ἀπόγευμα τῆς Κυριακῆς ἐντὸς τοῦ Παρθενῶνος, ὠμίλησαν δὲ κατ' αὐτὴν ὁ Διάδοχος, ὁ Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας κ. Ἀλεξανδρῆς, ὁ πρύτανης τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου κ. Σ. Λάμπρος καί τρεῖς ξένοι ἀντιπρόσωποι. Τὴν δὲ 26 ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ Πανεπιστημίου συνήλθον εἰς ἐπίσημον συνεδρίασιν οἱ διὰ τὰς ἑορτὰς τοῦ Πανεπιστημίου ἀντιπρόσωποι ἄλλων Πανεπιστημίων, Ἀκαδημιῶν, Συλλόγων καί Ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων, καθὼς καί τὰ μέλη τοῦ Συνεδρίου. Μετὰ τὸν πανηγυρικὸν λόγον τοῦ Πρυτάνεως εἰς ἕκαστος τῶν ἀντιπροσώπων προσεφώνησεν εὐχόμενος ἢ κατέθεσεν ἐγγράφον συγχαρητήριον. Τὴν ἑσπέραν ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς Ἐθνικῆς ἑορτῆς ἐφωταγωγῆθη ἡ Ἀκρόπολις καί ἐγένετο λαμπαδηφορία τῶν φοιτητῶν καί τῶν μαθητῶν τῶν Γυμνασίων. Ἐὰς ἐπομέναν δὲ ἡμέραν ἐκδρομῆ εἰς Ἐλευσίνα καί Μέγαρα καί παραστάσις τοῦ «Οἰδίποδος Τυράννου» εἰς τὸ Β. Θέατρον.

ΑΓΓΛΙΑ

Κατὰ τὸ Lloyds Register, ὁ ἐμπορικὸς στόλος τῆς ὑψηλῆς περιλαμβάνει ἐν συνόλῳ 30.087 σκάφη ἀτμοκίνητα καί ἰστιοφόρα χωρητι-

κότητος ἀνωτέρας τῶν 100 τόννων. Ἐὰ σκάφη ταῦτα ἔχουν χωρητικότητα 43.147.154 τόννων. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω σκαφῶν ἰστιοφόρα εἶναι μόνον 7.614, ἐν συγκρίσει δὲ πρὸς τὰ πρό πενταετίας ἰστιοφόρα φαίνεται ἐλάττωσις αὐτῶν κατὰ 1848 σκάφη.

— Μεταξὺ τῶν διαφόρων Κρατῶν τῆς ὑψηλῆς τὴν πρώτην θέσιν κατέχει ἡ Ἀγγλία ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ναυπηγηθέντων ἐμπορικῶν σκαφῶν κατὰ τὸ 1911, ἀριθμοῦσα 385 σκάφη, τόννων 1.250.000 δι' Ἀγγλοῦς παραγγελιοδότας καί 148 σκάφη τόννων 280.000 διὰ ξένους. Δευτέρα ἔρχεται ἡ Γερμανία, 89 σκάφη τόννων 350.000, τρίται αἱ Ἠνωμένοι Πολιτεῖαι τῆς Ἀμερικῆς 59 σκάφη τόννων 105.000 καί τετάρτη ἡ Γαλλία, 26 σκάφη, τόννων 120.000.

ΑΜΕΡΙΚΗ

Κατὰ τὴν ἐκθεσιν τοῦ διευθυντοῦ τῶν ἐργασιῶν συνταγματάρχου Goethals ἡ διῶρυξ τοῦ Παναμά θά εἶναι ἐτοίμη πρὸς ναυοιπλοῦσαν τὴν 1ην Ἰουλίου 1913, ὡς εἶχεν ἀνεκαθεῖν δρισθῆ.

— Ὁ Ἀμερικανὸς φυσιοδίφης Shipley δι' ὑπομνήματός του προτείνει, ὅπως ριζικῶς ἀναδιοργανωθῶσιν αἱ ζωολογικαὶ συλλογαὶ αἱ καθ' ἅπασαν τὴν ὑψηλὴν ὑπάρχουσαι. Ταῦτο θεωρεῖ ἐπιδαλλόμενον ὡς ἐκ τῆς συνεχοῦς ἀνακαλύψεως νέων τινῶν ἀγνώστων εἰδῶν τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου. Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰῶνος, ἦτοι εἰς διάστημα 50-60 ἐτῶν, ἀνεκαλύφθησαν 238.000 νέα εἶδη, ἦτοι 4-4 1/2 χιλιάδες κατ' ἔτος. Σήμερον ὑπολογίζονται εἰς 12 χιλιάδας τὰ κατ' ἔτος ἀνακαλυπτόμενα

και μελετώμενα νέα είδη, όσον δὲ μέγας και ἂν φαίνεται ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς εἶναι ἐλάχιστος ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ποσὸν τῶν εἰδῶν, ὅσα μένουν σωρηδὸν ἀποθηκευμένα εἰς τὰ μουσεῖα χωρὶς νὰ μελετηθῶσιν ἀκόμη. Πόσα δὲ ὑπάρχουν εἰς τὴν φύσιν και δὲν τὰ γνωρίζομεν ἀκόμη; Κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ Δρος Sharp, γενόμενον τῇ 1895, ὑπῆρχον γνωστὰ και ἐξηκριβωμένα εἰς τὰ διάφορα μουσεῖα και τὰς ἰδιωτικὰς συλλογὰς ἐν ὄλῳ 250 χιλ. εἶδη ἐντόμων, ἦτοι 30 χιλιάδες περισσότερα τῶν ὑπολογισθέντων ὑπὸ τοῦ Günther τῇ 1880, ὅστις ἐβάρει τότε τὸ ποσὸν τῶν 220 χιλ. εἰδῶν ὡς τὸ δέκατον μόνον τῶν ὑπαρχόντων ἐπὶ τῆς γῆς εἰδῶν! Ἐκτὸς τῶν μεγάλων θηλαστικῶν, τὰ ὅποια θεωροῦνται ἐντελῶς γνωστὰ, εἰς ὅλα τὰ ἄλλα ἡ ἐπιστήμη ἔχει μεγάλα κενά. Ὁ Shipley προτείνει διὰ τοῦ ὑπομνήματός του, ὅπως ἕκαστον τῶν ζωολογικῶν μουσείων τῶν διαφόρων πόλεων εἰδικευθῆ, δηλ. περιλαμβάνῃ μόνον ὁρισμένας τάξεις ζῴων π.χ. τὸ μουσεῖον τοῦ Βερολίνου μόνον θηλαστικά, τὸ μουσεῖον τῆς Πετροπόλεως μόνον ἀμφίβια, συσταθῆ δὲ κεντρικὸν γραφεῖον ἀνταλλαγῶν μεταξὺ τῶν ζωολογικῶν μουσείων τῆς ὑψηλίου. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν θὰ κατορθωθῆ ταχύτερον ἡ μελέτη τῶν ἤδη γνωστῶν και ἡ περισυλλογὴ τῶν ἀγνωστῶν εἰδῶν. Ὁ Shipley προσθέτει ὅτι τὸ σχέδιόν του θὰ προσκόψῃ ἐν ἀρχῇ εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐπιστημονικῶν ἰδρυμάτων ἀντιζηλίαν και τὴν κακῶς ἐννοουμένην ἐθνικὴν φιλοτιμίαν, ἀλλ' ὅτι ἡ ἀνάγκη θὰ καταστήσῃ μίαν ἡμέραν ἀναπόφευκτον τὴν ἐφαρμογὴν του.

ΓΑΛΛΙΑ

Εἰς ράπτῃς παρισινός, ὀνομαζόμενος Φραγκίσκος Reichelt, εἶχεν ἐπινοήσῃ εἶδος ἀλεξιπτώτου ἐνδύματος διὰ τοὺς ἀεροπόρους, τοῦ ὁποίου σκοπὸς ἦτο νὰ διανοίγεται

αὐτομάτως και νὰ σώζῃ τοὺς ἐξ ὕψους πίπτοντας. Ὁ ἀτυχῆς ἐφευρετῆς ἠθέλησε νὰ δοκιμάσῃ τὴν ἐφεύρεσίν του, πειραματιζόμενος ὁ ἴδιος, και τὴν 4 Φεβρουαρίου ἐρριφθῆ ἀπὸ τὸν πρῶτον ἐξώστην τοῦ Πύργου Ἀΐφφελ και κατασυνετριβῆ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους.

—Κατὰ στατιστικὴν, δημοσιευμένην ὑπὸ τινος Nature, ἡ διάδοσις τοῦ τηλεφώνου εἰς τὰς κυριωτάτας πόλεις τῆς Εὐρώπης ἔχει ὡς ἐξῆς κατὰ κατιοῦσαν κλίμακα:

Στουκχόλμη τηλ.	72.089	ἦτοι ἀνα-	4,7
Κοπεγχάγη	45.000	λογεῖ ἔν	11,4
Χριστιανία	16.164	τηλέφω-	14,9
Στουτγάρδη	16.225	νον ἐπὶ	15,5
Βερολίνον	122.558	κατοίκων	16,6
Βέρνη	4.325		18,8
Μόναχον	27.590		22,1
Λονδίνον	172.229		26,8
Χάγη	8.041		36,1
Παρίσιον	75.439		36,7
Βρυξέλλαι	16.966		37,9
Βουδαπέστη	18.674		39,4
Βιέννη	47.210		44,4
Πετροῦπολις	80.500		55,0
Ρώμη	9.593		60,5
Λισαβίων	8.095		115,0
Μαδρίτη	3.500		155,0

Αἱ Ἀθῆναι ἔχουν περὶ τὰ 725 τηλέφωνα, ὡστε ἐπὶ πληθυσμοῦ κατοίκων 175 χιλιάδων περίπου ἡ ἀναλογία εἶναι ἐν τηλέφωνον ἐπὶ 255 κατοίκων.

ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Ἡ Γενικὴ Ἡλεκτρικὴ Ἐταιρεία τοῦ Βερολίνου θεωρεῖται ὡς κατέχουσα τὴν πρῶτην θέσιν, εἰς τὴν ἕκτασιν τῶν ἐργασιῶν, μεταξὺ ὄλων τῶν ἡλεκτρικῶν ἐταιρειῶν τῆς Εὐρώπης. Τοῦτο μαρτυρεῖ και ἡ στατιστικὴ τῆς ἀλληλογραφίας τῆς, τὴν ὁποίαν ἐσχάτως ἐδημοσίευσε. Κατὰ ταύτην ἀπὸ 1 Ἰουλίου 1910 μέχρι 30 Ἰουνίου 1911 ἔλαβε και ἀπέστειλεν ἐν ὄλῳ 7.819.291 ἐπιστολάς, ἦτοι 22.730 καθ' ἡμέραν ἐπλήρως δὲ ταχυδρομικὰ 231.876 μάρκα. Τηλεγραφήματα ἔλαβεν 63.438 και ἀπέστειλεν 79.806, διὰ τὰ ὅποια ἐπλήρωσεν 83.110 μάρκα.

ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΡΙΟΝ

ΓΡΑΜΜΑΤΟΚΙΒΩΤΙΟΝ

Πρὸς τὴν Σύνταξιν τῆς «Μελέτης».

Ἐν τῇ 10ῃ τεύχει τῆς «Μελέτης» τοῦ Δεκεμβρίου 1911, οὗτινος ἐπ' ἐσχάτων ἔλαβον γνῶσιν, ἐδημοσιεύθη ἄρθρον ὑπὸ τὸν τίτλον «Πανεπιστημιακαὶ ἐξηγήσεις», ἀναφερόμενον πλὴν τῶν ἄλλων και εἰς ζήτημα ἀνακουισθὲν ὑπ' ἐμοῦ πρὸ ὀλίγου χρόνου. Πρόκειται δηλ. περὶ τοῦ γερμανικοῦ τίτλου «Professor», περὶ τῆς σημασίας αὐτοῦ και τῆς ἀξίας τῶν προσώπων, εἰς ἃ ἀπονέμεται.

Ὁ συγγραφεὺς τῆς διατριβῆς ταύτης γράφει ἐπὶ τούτου τὰ ἐξῆς (σελ. 603): «... Ἀλλὰ και εἰς μὴ εὐρισκομένους ἐν ἀξιωματί τινι ἀπονέμεται ἐνίοτε ὁ τίτλος οὗτος τιμητικῶς, ἀλλὰ πάντοτε, σχεδὸν ἀνευ ἐξαιρέσεως, πρόκειται περὶ λογικωτάτων ἐπιστημόνων (πλουσίων συνήθως και ἰδιοκτησῶν) ἢ ἐξόχων καλλιτεχνῶν». Ἐν ὑποσημείωσει δὲ προστίθεται: «Τὸ λεχθὲν ὑπὸ τινος βουλευτοῦ ἀποτυχόντος ὑποψηφίου καθηγητοῦ, ὅτι ὁ τίτλος Professor ἀπονέμεται εἰς γραμματεῖς συνεδρίων (;) και ἄγνωστὸν εἰς ποίους ἄλλους εἶναι ὅλως ἀνακριβές».

Χωρὶς νὰ σταματήσω τὸ παράπαν εἰς τὴν ἡκιστα ἐπιστημονικὴν οὐδ' ἀνταξίαν πρὸς τὴν σεμνότητα τοῦ περιοδικοῦ προσθήκη τῆς ἐκφράσεως τοῦ γράψαντος, ὅτι τοῦτο ἐλέχθη ἀπὸ τινος βουλευτοῦ ἀποτυχόντος ὑποψηφίου καθηγητοῦ», προσθήκη, ἣτις βεβαίως ἔχει τὸν σκοπὸν, ὅπως παραστήσῃ τὰ λεχθέντα ταῦτα ὡς προσχόμενα ἐξ ὑποκειμενικῆς διαθέσεως τοῦ εἰπόντος, περιορίζομαι νὰ παραθέσω ἑπὰξ ἐτι τὰ πειστήρια, δι' ὧν ἀποδεικνύεται, ὅτι τὸ λεχθὲν ἐκεῖνο, ὅτι «ὁ τίτλος Professor ἐν Γερμανίᾳ οὐδεμίαν ἔχει σχέσηιν πρὸς τὴν θέσιν καθηγητοῦ πανεπιστημιακῆς σχολῆς, ἐδόθη δὲ και

δίδεται ἐτι και εἰς ἰατροὺς τυχαίους και ἀμαθεῖς και μάλιστα και ἐμπειρικούς» εἶναι ἀκριβέστατον. Ἴδου τὰ κείμενα ἐν πιστῇ μεταφράσει.

Deutsche Medizinische Wochenschrift 1906 σελ. 1917.

«Παρὰ πᾶσαν συναδελφικὴν ἀδρότητα δὲν κατωρθώσαμεν ν' ἀνακαλύψωμεν ποία ἦτο ἡ ἐπιστημονικὴ ἱκανότης, διὰ τὴν ὁποίαν ἀπενεμήθη εἰς μερικοὺς ὁ τίτλος «Professor». Καὶ δὲν διατάζομεν νὰ σημειώσωμεν ὀνομασί τινα τοιοῦτον, τὸν κ. Fausto Buzzzi (Ἰταλοελβετόν), τὸν μαθητὴν τοῦ Schweninger...».

«Ἀλλὰ και μεταξὺ τῶν ἄλλων ὑπάρχουσιν οἱ λαθόντες τὸν τίτλον τοῦτον μετὰ δικαίωματος οὐχὶ μείζονος ἐκείνου, μεθ' οὗ ὁ Βισμαρκ ἔλαβε τῇ 1857 τὸ ῥωσικὸν παράσημον τῆς Ἀγίας Ἀννης, περὶ οὗ ὁ ἴδιος ἐν ἀπολαυστικῇ εἰρωνείᾳ ἔγραφε πρὸς τὸν Σύμβουλον τῆς Πρεσβείας Wentzel ὅτι τῇ ἀπενεμήθη «εἴτε διότι ἐκτύπησεν ἐν Ρωσίᾳ ἐξ ὁρμάδας, εἴτε διότι ἠστούχησε δύο τοιαύτας».

«Ἰράγματι ἡ παραβολὴ αὕτη εἶναι ἐπιτυχῆς, διότι κατ' ἐπανάληψιν παρεσχέθη ἡμῖν ἡ ἐντύπωσις, ὅτι ὁ τίτλος οὗτος ἀπενεμήθη καθ' ὅν τρόπον ἀπονέμεται εἰς τίτλος δι' ἀρχαιότητα ὑπηρεσίας ἢ ἐν παράσημον, ὅλον εἰδικῶς τὸ τοῦ Ἐρυθροῦ Ἀετοῦ».

«Ἀλλὰ θὰ ἐρωτήσῃ τις, ὡς ὁ Μερφιστοφελῆς, «πρὸς τί ὁ τόσος θόρυβος;» Περὶ οὐδενὸς ἄλλου πρόκειται, ἀλλὰ μόνον περὶ ἐνός τίτλου, μίᾳ παρασημοφορίας, ἐνός ἐπὶ πλέον ἀντικειμένου φαινομενικότητος! Καὶ βεβαίως δὲν ἀπονέμομεν εἰς τὸ ὄλον ζήτημα σημασίαν μεγαλειτέραν ἐκεῖνης, ἣτις ἀρμόζει εἰς αὐτό. Ἐν τῇ βροπῇ τῆς σημερινῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν και ὑπὸ ἄλλας ἐπόψεις παρέχονται ἐγκώμια και τιμαὶ πολλῶν μείζονα

ἢ ὅσον ἐπιτρέπει ἡ γυνικὴ ἠθικὴ καὶ ἀξιοπρέπεια, δὲν πρέπει ν' ἀπορῆ τις ὅτι καὶ ὁ τίτλος οὗτος τοῦ «Professor» κινδυνεύει νὰ καταστήσῃ ὡς ἀχρηστον νόμισμα».

Berliner klinische Wochenschrift 1909 σελ. 2043.

«Ὁ τίτλος «Professor» ἀπὸ μακροῦ πλέον δὲν εἶναι ὅ,τι πρότερον ἦτο παρ' ἡμῶν. Ἐὰν ἡ Γερμανία ἐδείχθη πρὸ ὀλίγων μηνῶν ἐτοιμὴ νὰ περιπλεχθῆ εἰς πόλεμον μετ' ἀνυπολογίστων ἐπακολουθημάτων χάριν τῆς συμμάχου Αὐστρίας, βεβαίως καὶ ἡ Πρωσία δύναται χάριν τοῦ Αὐστριακοῦ Πρέσβευς, τοῦ τοσοῦτον ἐπιτυχῶς προαγαγόντος τὴν φιλίαν τῶν δύο κρατῶν, νὰ χορηγήσῃ τὸν τίτλον «Professor» εἰς τὸν κύριον ἐκεῖνον, ὅστις μετὰ τοσαύτης ἐπιτηδειότητος ἐνήργει massage ἐπὶ τῆς κοιλίας τοῦ κ. Πρέσβευς. «Querelles allemandes!».

Deutsche medizinische Wochenschrift 1909 σελ. 2070.

«Τῷ ὄντι ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἀπονέμεται ὁ τίτλος «Professor» συνηθέστατα χωρὶς καμμίαν σχέσιν πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν. Πρὸ ἐτῶν (1907) ἐχαρακτήρισα τὴν ἀξιόμημπτον ταύτην κατάστασιν ἐν τῷ περιοδικῷ τούτῳ ἔκτοτε ἐχειροτέρευσεν ἀντὶ νὰ καλλιτερευῆ».

«Νεαροὶ βοηθοὶ λαμβάνουσι τὸν τίτλον τοῦτον μόνον ἐπὶ τῇ συστάσει τοῦ προϊσταμένου των καθηγητοῦ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τινὸς συνεδρίου, ἰατροὶ ἐπὶ τῇ παροχῇ χρηματικοῦ τινος ποσοῦ πρὸς φιλανθρωπικὸν σκοπὸν ἢ καὶ ἕνεκα θεραπείας ὑψηλῶν καὶ ὑψηλοτάτων προσώπων».

«Καμμία σάτυρα δὲν δύναται νὰ εἰκονίσῃ τὴν κατάστασιν ταύτην τοσοῦτον δραστηκῶς, ὅσον ἡ διήγησις τακτικοῦ τινος καθηγητοῦ, ὅστις ἀφηγγεῖτο ὅτι ἐν τῷ προθαλάμῳ τι-

νὸς ἀνωτέρου ὑπαλλήλου εἰς στρατηγὸς παρεκάλει αὐτὸν νὰ συστήσῃ τὴν ἀπονομὴν τοῦ τίτλου «Professor» εἰς ἕνα οὐρολόγον, τὸν ὁποῖον αὐτός — ὁ στρατηγός — θερμότερα ἠδύνατο νὰ ἐπαινήσῃ, ἀφοῦ εἶδε τὴν ἱκανότητά του ἐν τῇ ἐκτελέσει καθητηρισμοῦ ἐφ' ἑαυτὸν (τοῦ στρατηγοῦ)».

Münchener medizinische Wochenschrift 1909 σελ. 2454.

«Ἡ ἀπήχησις, ἣν ἐν τῷ πολιτικῷ τύπῳ εὑρεν ἡ δημοσίευσις τοῦ ἀρθρου ἡμῶν περὶ τῆς ἀπονομῆς τοῦ τίτλου «Professor» εἰς ἕνα ἐμπειρικὸν ἰατρὸν (Naturheilarzt), δεικνύει πόσον καταπληκτικὴ εἶναι ἡ κατάπτωσις τῆς ἀξίας τοῦ τίτλου τούτου. Διότι οὐδὲ παραξενεύεται τις πλέον οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον, ἀλλὰ ἐκφράζεται ἡ παρήγορος σκέψις: οὕτως ἔχουσι τὰ πράγματα πλέον, ὁ τίτλος «Professor» ἀπονέμεται ἤδη συχνάκις διὰ λίαν περιέργους ἀξίας, δὲν πρέπει δὲ πλέον σήμερον νὰ λαμβάνηται τὸ τοιοῦτον ὑπὸ σοβαρὰν ἐποψιν. «Querelles allemandes!».

Τὰ περιοδικὰ ταῦτα, ἀτινα εἶναι ἐκ τῶν πρώτων τῆς παγκοσμίου ἐπιστημονικῆς κινήσεως, ἐκδίδονται ἐν Γερμανίᾳ, ἐνθα ὁ συγγραφεὺς, ὡς γράφει, ἔχει μακρὰν τὴν διαμονήν, τὰ δύο δὲ μάλιστα ἐκ τούτων (Berliner klinische Wochenschrift καὶ Deutsche medizinische Wochenschrift) ἐν Βερολίνῳ, ἐν τῇ πόλει, ὁπόθεν ἀστάλη τὸ ἀρθρον ἐκεῖνο.

Εἰς ἐν συμφωνῶ τελείως μετὰ τοῦ συγγραφέως (ἴδε σελ. 603 τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος τεύχους τῆς «Μελέτης»), ὅτι «δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὸν τοιαῦτα λέγοντα νὰ διδάσκῃ ἄλλους περὶ πραγμάτων, τὰ ὁποῖα δὲν ἐφρόντισε νὰ μάθῃ».

Ἐν Ἀθήναις 12 Μαρτίου 1912.

Κ. Μέριμηγας.